

СЕРГЕЙ ЕФРЕМОВЪ

УКРАИНСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Прѣвелъ отъ ржкописа
ДИМИТЪРЪ ШИШМАНОВЪ

С. Ефремовъ

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА С. М. СТАЙКОВЪ
1919

СЕРГЕЙ ЕФРЕМОВЪ

УКРАИНСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Прѣвелъ отъ ръкописа
ДИМИТЪРЪ ШИШМАНОВЪ

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА С. М. СТАЙКОВЪ
1919

ПРЪДГОВОРЪ.

Намъ, българитѣ, които въ днешнитѣ трудни и забъркани врѣмена имаме толкова нужда отъ обективна и безпристрастна оцѣнка на всичкитѣ ни национални аспирации, се налага необходимъ дългъ — и ний самитѣ да сѣдимъ безпристрастно и обективно за националнитѣ стремежи на всѣки другъ народъ. Ний, които знаемъ добрѣ къмъ какви несправедливости може да поведе заслѣпената симпатия на нѣкой народъ къмъ тая или оная национална група, ний, които знаемъ какъ мжно се разбиватъ прѣдвзети мнѣния, ний, които отъ години се боримъ за справедлива оцѣнка на исканията ни, ний, които, за да извоюваме правата си, сме се мѣтали, волно и неволно, отъ обятия въ обятия, като разсждаваме върху правата на извѣстна национална група, не бива по никои начинъ да се водимъ отъ каквото и да е »фобство« или »филство«. Защото отъ горчивъ опитъ знаемъ, че обективната истина е независима отъ всѣкакви политически комбинации, че правото не се създава отъ грубата сила, че единъ националенъ въпросъ може да се рѣши горѣ-долу справедливо, само слѣдъ дълго и основателно изучаване. Каквото ний изискваме отъ другитѣ народи, трѣбва да даваме отъ своя страна на ония нации, които като насъ се борятъ за сществуванieto си, за народнитѣ си идеали. Една отъ тия нации е и Украина.

Украина — на украинския народъ, — която независимо отъ обстоятелствата, що сж ѝ дали възможность да сществува, като самостояйна държава, — има свои, тъй да се рече, морално национални права, да говори и се учи на свой езикъ, да се управлява отъ свои хора, да бжде сама на себе си господарка, съ една рѣчь, да бжде независима и като такава, когато ѝ дойде врѣмето, да може самостоятелно да рѣшава, ще протегне ли ржка на една отъ славянскитѣ си сестри, или ще остане да крачи, опрѣна сама на себе си, по пжтя на политическото сществувание.

И за да можемъ, ний българитѣ, да прѣцѣнимъ, до колко всичко горѣказано е възможно до колко то дѣйствително сществува, до колко Украина основателно изисква да бжде самостояйна, трѣбва добрѣ да се освѣтимъ по въпроса. Това се налага, както казахъ, отъ простата справедливостъ, независимо отъ обстоятелството, че е политически необходимо, понеже Украина ни е съседка.

Прѣводътъ на настоящата книжка има цѣль да хвърли свѣтлина върху една важна часть отъ живота на Украинския народъ — върху неговия литературенъ живогъ. Искуствата, — въ това число и литературата, народна и индивидуална, — сж душевнитѣ прояви на единъ народъ. Тѣ сж туптѣнието на неговото сърдце — и колкото по крупни сж произведенията имъ, толкова по великъ е народътъ и толкова по голѣмо е правото му да сществува наредъ съ другитѣ подъ слънчевитѣ лжчи. И народъ, който има свои, съвсѣмъ отлични отъ ония на другитѣ народи, пѣсни, легенди, сказания, който има десетки могъщи таланти, писали и пишущи на неговия езикъ, не може да бжде унищоженъ и потиснатъ, ако ще би дори и да

допустнемъ, — както невѣрно се твърди у насъ за Украинския народъ, — какво той не съзнава, че има право на независимо сществуване и че има малко интелигенция. Единъ гений, дори не е единъ гений, а само единъ горещъ родолюбецъ, като отецъ Паиси, е способенъ да събуди цѣла нация, която, ако и привидно заспала, сѣ пакъ е имала право да сществува независимо. А въ Украина писателитѣ сж до единъ родолюбци и тѣ отдавна сж събудили народа си, въпрѣки адския великоруски режимъ. Да не бѣха го събудили, нима би било възможно новата украинска литература да сществува отъ 150 год. насамъ и да дава такива крупни таланти, като Котляревски, Шевченко, Марко Вовчокъ, Винниченко, Олесь? За кого биха писали тѣ, ако да нѣмаше кой да ги слуша? . . .

Който прочете внимателно и обективно настоящата кратка история на Украинската литература (не е излишно да се отбѣлѣжи, че голѣмата история на Украинската литература, отъ сщия авторъ, има повече отъ 600 стр. дребенъ шрифтъ) поне ще се позамисли върху украинския въпросъ, особено ако се опита да тегли паралелъ между нашата, още малка литература и оная на украинцитѣ и нада ли, — ако е смѣталъ украинския въпросъ за политическа машинация, ще продължи да го смѣта за такъвъ.

Авторътъ на настоящата книжка не е нѣкой политически дѣецъ, който би могълъ да бжде обвиненъ въ пристрастие. Той е най-видниятъ украински литературенъ критикъ, добръ познатъ и уважаванъ и отъ великорускитѣ литератори и въ неговата честностъ не може да се усъмни никой. Единъ човѣкъ, който прѣзъ днитѣ на болшевишкото нашествие въ Киевъ, когато всичко нацио-

нално е било подложено на сѣчъ и се е спотадало подъ бурята, се е осмѣлилъ съ открито писмо до началника на болшевикитѣ да излѣзе да го заклеими и грѣмко да заяви, че Украина трѣбва първо национално да се закрѣпи, а сетнѣ да разрѣши сложнитѣ социални въпроси, който за тоя си жестъ е рискувалъ да бжде убитъ безъ сждъ, не може да не казва истината, като пише научно съчинение, защото никой не рискува живота си за лъжливи принципи.

София, 1918 г.

Прѣводачътъ.

I.

Надали сжществува на свѣта литература изпитала прѣзъ своего историческо развитие толкова прѣвратности, колкото украинската, или нека я наречемъ малоруската или южноруската литература. Наистина тя, макаръ и да е имала за основа оригиналния животъ на единъ самобитенъ народъ и единъ отдѣленъ, самостоятеленъ славянски езикъ, дълго врѣме не е подчертавала своята принадлежностъ къмъ тоя народъ и е служила едноврѣмено и на неговитѣ съсъди.

По късно, по чисто политически съображения, това имено е станало причина за една доста своеобразна литературна узурпация, която е наченала да приписва плодоветѣ на украинския народенъ гений на извѣстната абстракция, наречена »просто руска« или »общоруска« литература, или е породило просто игнориране на украинскитѣ литературни явления, които не сж се намѣствали въ прокустовото легло на тенденциозния »общерусизъмъ«. Но и тогава, когато тая литература къмъ края на XVIII в. е влѣзла рѣзко и опрѣдѣлено въ непосредствена връзка съ своя народъ, като е приела всецѣло и напълно и народния езикъ, сѣ пакъ митарствата ѝ не сж! намѣрили своя край. Тъкмо отъ това врѣме, отъ момента когато тя рѣзко поставя националното си начало, въ пжтя ѝ възникватъ най голѣмитѣ прѣпятствия. И из-

между тях не сж външнитѣ гонения, които съставятъ най странното и неочаквано нѣщо въ сждбата на украинската литература. Отъ това врѣме възниква изобщо съмнѣние въ правото на многомиллионния народъ да има собствена литература, кипватъ ожесточени спорове около въпроса, дали езика на тоя народъ е истински езикъ, достоенъ за литературна обработка или е само единъ нюансъ на общеруския езикъ, единъ провинциаленъ говоръ, или даже жаргонъ, който свѣдочи не за развитието, а за упадъка, за регреса въ общия ходъ на »единото руско плѣме«. Това е може би най-странныя опитъ да се лиши украинския народъ отъ неговия езикъ и отъ създадената на тоя езикъ литература, измежду всички други опити на ослѣпени отъ политически тенденции обществени сили — и той се е отразилъ твърдѣ силно въ постановката и разглеждането на въпроса за украинската литература. Съ това посѣгане, или както го е нарѣкалъ единъ извѣстенъ историкъ на руската литература, съ тоя »споръ между южани и сѣверяни« е билъ изпълненъ цѣлиятъ XIX вѣкъ въ историята на украинската литература и теоретически тоя споръ още и до днесъ не може да бжде признатъ за напълно рѣшенъ. И сега още, макаръ и значително по рѣдко, може да се чуютъ дълбокомислени разсъждения на нѣкои философствующи умове върху темата: допустимо ли е отдѣлното сществувание на украинската литература? Разбира се, че тия умове въ името на общерусизъма, слѣдъ нѣколко безпощадни доводи, отсичатъ безапелационно, че подобно нѣщо е недопустимо и нѣма никакво основание

Допустимо ли е сществуванието на украинската литература? Самиятъ въпросъ звучи странно,

ако не глупаво. И все пакъ той се задава и по тая причина, при всичката си неоснователность заслужава поне единъ малъкъ отговоръ. Казвамъ малъкъ, защото не мисля да се впускамъ въ подробно разглеждане на всички хитроумни съображения, шеги и политически извѣртваия на ония, които задаватъ и веднага отричатъ горѣпоменатия въпросъ. И защото, каквото и да приказватъ тѣ, има единъ необоримъ фактъ: то е, че украинската литература сжществува, въпрѣки тѣхнитѣ доводи и отричания.

Украинската литература може да е злѣ наранена отъ нападкитѣ и злобата на нейнитѣ врагове, които я смѣтатъ за несжществующа, може да лежи въ краката имъ, обаче тя диша, живѣе, събира сили — и това доказва още повече жизнеспособностьта ѝ и тѣй да се каже нейната законороденость. И щомъ тя е могла да издържи толкова прѣслѣдвания, да прѣтърпи всички спънки, да прѣмине прѣзъ онова прѣднамѣрено замѣгляване на въпроситѣ, които изясняватъ наложителностьта на нейното сжществувание, това значи, че не напраздно се е появила на тоя Божи свѣтъ. Тия изводи ще се подкрѣпятъ още повече, както ще види читателтъ, отъ по нататъшното изложение на онѣзи данни, които въ своята стройно развита верига съставятъ историята на украинската литература. И завършимъ ли разглеждането на горнитѣ данни, ний заедно съ това ще сме дали вече и отговоръ на ония господа, които тѣй радикално и слѣпо ги отричатъ.

И тѣй ний изхождаме отъ факта, че украинската литература сжществува, фактъ който доказва най-добрѣ, въпрѣки всеѣкакви други съображения, нейната необходимость въ общата икономия и жи-

вотоспособността ѝ. Но при това се натъкваме на друг въпрос: кое слѣдва да се счита за изходен пунктъ на тая литература, отдѣ извира духовно творческиятъ гений на народа, комуто тя принадлежи. Дали като начален моментъ се явява периодътъ на тъй нареченото възраждане или този моментъ ще слѣдва да се отмѣсти къмъ по-ранно врѣме, въ дълбочината на вѣковетѣ, която тая въ своята сива древностъ не малко указания за огромната творческа сила на народа? И дали поменатото възраждане се явява нѣщо абсолютно ново по своята идейна цѣнностъ или прѣдставя за сега, послѣдното стъпало на изминатия отъ народа културенъ пжтъ, необходимото звено въ логическата верига на развитието, израза на една многовѣковна традиция, която правилно и неуклонно се е развивала въ течение дългата история на украинския народъ.

Едно врѣме и то сравнително много неотдавна, началото на украинската литература е било поставяно въ края на XVIII вѣкъ, защото отъ този именно моментъ нейнитѣ отличителни признаци не позволяватъ вече причисляването на произведенията ѝ къмъ която и да е съседна литература. Цѣлиятъ прѣдишенъ периодъ, съгласно всевъзможни школни схеми, се е разглеждалъ като частъ отъ историята на руската литература, при което почти цѣлата литературна продукция на Украина отъ XV до XVIII вѣкъ се е оставяла на страна едно защото е била слабо изслѣдвана и друго, защото въ сжщностъ не е било възможно да бжде тя вмѣстена въ рамкитѣ на руската литература. Както е извѣстно шаблонната схема на руската литература прѣдставя хода на нейното развитие въ слѣдния видъ: зараждането ѝ се поставя на

югъ, въ територията на киевското и на съседнитѣ княжества, прѣзъ периода на древната Русь. Сетнѣ, сѣкашъ по повелението на вълшебенъ жезълъ, мѣстото на дѣйствие се прѣнася внезапно на сѣверъ, въ Москва. Москва възприема и укрѣпява литературнитѣ традиции на старата киевска Русь, за да ги прѣдаде отъ своя страна, като наслѣдство, на новата руска литература, която се начева отъ реформитѣ на Петръ Велики и достига въ днешно врѣме до свѣтовно значение. Споредъ тая схема културниятъ животъ на юга сѣкашъ свърщено се прѣкротява, щомъ Москва се появява на историческата арена. Или поне тоя животъ нито се изобразява, нито се обяснява въ рамкитѣ на указаната схема. Значи ли това, че той дѣйствително се е прѣкратилъ? Съвсѣмъ не! Въ това врѣме, когато въ Москва едва що сж се зараждали слаби наченки на културни изисквания и потребности, — тукъ въ Украина, отъ XV вѣкъ се е вършила много интензивна културна работа, кипѣла е напрѣгната просвѣтителна и дѣйность, до толкова отлична по форма, идейни стремежи отъ онова, което по врѣмето е господствувало въ Москва, щото нито единъ историкъ не ще се рѣши да я причисли къмъ явленията на руската литература отъ тоя периодъ, въ горѣуказания смисълъ,

По тоя начинъ, вече самото това обстоятелство указва, че ний имаме тукъ работа съ нѣкакво ново, оригинално явление. Вгледаме ли се въ него по внимателно, ще съзремъ една несъмнѣна връзка между украинската литература на възраждането и горѣпоменатия периодъ. Първата отъ тѣхъ е израсла и по идея и по форма направо върху почвата на ония литературни явления, съ които школ-

ната схема на руската литература не знае какво да прави. Съ разширяването на научнитѣ изслѣдвания е била намѣрена непосредствената прамайка на новата украинска литература: тѣй наречената западно-руската литература, която охваща четири столѣтия отъ XV до XVIII вѣкове.

Но очевидно е отъ друга страна, че и тукъ не слѣдва да се дири началото на украинската литература. Литературата на XV до XVIII столѣтия показва твърдѣ близка, тѣй да се каже интимна връзка съ писмеността на Древна Русь, — съ оня киевски периодъ, който се счита за родоначалникъ на московската писменостъ, а сетнѣ — съ нейно посредничество — и на руската литература. Изработенитѣ прѣзъ епохата на древната писменостъ форми на литературно творчество, продължаватъ да прѣобладаватъ и прѣзъ горната по нова епоха, идеитѣ на старорускитѣ книжници още властвуватъ надъ умоветѣ. Като се почне отъ XV вѣкъ Украина, въ своето литературно развитие, не се отклоня нигдѣ на страна отъ главния пжтъ, а върви на право и непосредствено по направлението, което е отбѣлѣзано въ епохата, когато сж се създавали лѣтописитѣ и »Словото о полку Игоревѣ«. По тоя начинъ, само тукъ, въ утрото на културния и обществено-политически животъ на народа, слѣдва да се дирятъ и сжщинскитѣ извори на неговата литература. Както историята на украинския народъ съвсѣмъ не се изчерпва съ казашкитѣ движения, но охваща и цѣлия прѣдишенъ периодъ отъ опити за държавно строителство въ басейнитѣ на Днѣпръ и Днѣстръ, тѣй и неговата литература възхожда къмъ онова врѣме, когато той не само е слагалъ наченкитѣ на приложимата църковна писменостъ, но се е отеквалъ на злрбата на деня, ту чрѣзъ

публицистичните отстъпления на древния летописец, ту чрезъ вдъхновените образи и обращения на невѣдомия авторъ на »Словото«, ту чрезъ спокойните поучения на княза-писателъ. Ето защо погледътъ на съвремения украински изслѣдвачъ се обръща къмъ това древно време и тукъ дири началото на родната литература. Само като прослѣдимъ едно явление до най дълбоките му корени, ще дойдемъ до изворите му и ще съумѣемъ да охванемъ съ единъ погледъ цѣлата картина на развитието му, — отъ зараждането до най послѣдните му крачки.

Къмъ сжщитѣ резултати ще дойдемъ, ако привлечемъ, въ качество на авторитетно свидѣтелство, историята на езика, която неотдавна е разбулила много завѣси надъ тайните на миналото. Каза се по горѣ за тенденцията на нѣкои старателни хора да докажатъ литературната неспособностъ на украинската рѣчь, било поради късното ѝ произхождение, било поради близостта ѝ едни казватъ къмъ руския, други къмъ полския езици, било даже поради нейната неразработеностъ, твърдѣ низката степенъ на развитието ѝ. Дѣйствителността и тукъ опровергава извѣрванията на тия повече старателни, отколкото дирящи истината хора. Азъ бихъ могълъ да приведа десетки мнѣния и възторжени отзиви за древността, красотите и сравнително високата обработеностъ на украинския езикъ. Но ще се задоволя само съ послѣдната дума, къмъ която е дошла по този въпросъ филологическата наука. »Малорускиятъ езикъ, казва единъ много компетентенъ и авторитетенъ ученъ, се е отдѣлилъ въ една твърдѣ отдалечена епоха отъ общеруския праезикъ. Съ термина »общеруски езикъ« ний наричаме оня езикъ

който не е достигналъ до насъ въ писмени паметници и, отъ който сж произлѣзли другитѣ руски езици: сѣверно великоруския, южно великоруския и бѣлоруския. По тоя начинъ, отъ гледище на неговото доисторическо минало, малорускиятъ езикъ слѣдва да бжде признатъ за нарѣчие на руския, ако подъ термина »руски езикъ« разбираме съвокупността гѳвори, които се употрѣбаватъ отъ руситѣ, въ това число и отъ малоруситѣ. Но отъ гледище на неговото историческо минало, за което има паметници, а тѣй сжщо и на неговото сегашно положение, малорускиятъ езикъ слѣдва да се сматра като нѣщо отдѣлно отъ другитѣ руски езици, защото ний не разполагаме съ никакви указания, че езика на малоруситѣ прѣживѣва и сега нѣкакви общи явления съ другитѣ руски езици, въ областъта на звуковетѣ, формитѣ и словообразованията . Историческата сждба, както ще видимъ, сж разединили рано руското сѣмейство и рано сж обособили малоруситѣ*) По тоя начинъ украинския езикъ е наченалъ рано да удовлетворява потрѣбноститѣ на родния народъ въ една епоха, която не може да бжде установена отъ достигналитѣ до насъ писмени паметници. Естествено е, че той е прониквалъ и въ писменостъта, въпрѣки много неблагоприятни за това условия. Достатъчно е да кажемъ, че напълно опрѣдѣлени негови признаци се намиратъ вече въ паметницитѣ на XI вѣкъ. И вънъ отъ това, цѣлата история на понататъшната писменостъ и литератури показва

---

*) А. Шахматовъ. „Краткій очеркъ исторіи малорускаго (украинскаго) языка“. Виджъ изданието „Украинскій народъ, его прошлое и настоящее“, томъ II, Петроградъ. 1916. Стр. 664—665.

каква бооба е имало между книжния »общеруски« езикъ, (който не е нищо друго, освѣнъ старо-българскиятъ езикъ на църковната писменостъ) и живия му конкурентъ — народната рѣчь. Изобщо първиятъ периодъ на тая борба може да се счита завършенъ къмъ XV вѣкъ.

Къмъ това врѣме украинскиятъ езикъ се явява вече напълно образуванъ и получава сѣ по-голямъ влияние върху книжната рѣчь. Въ зависимостъ отъ това се изработва единъ особенъ литературенъ езикъ, — непонятенъ вече за великоруситѣ езикъ, който въ онова врѣме е билъ общо достойние на украинския и бѣлоруския народъ. Този езикъ, съ неговитѣ компромисни форми, е сѣ пакъ до толкова близъкъ до живата украинска рѣчь щото не може да възниква никакво съмнѣние върху произхода и състава му. Отъ друга страна сжщиятъ езикъ е служилъ като оржие на културния животъ и мисълъ и е трѣбвало за това да се подложи на значителна обработка, що се отнася до терминологията, до гъвкавостта и приспособимостта му къмъ израза на нови понятия. И украинскиятъ езикъ къмъ XVIII вѣкъ е достигналъ дѣйствително до висока степенъ на такава обработка.

Прѣзъ тоя вѣкъ се забѣлѣзватъ двѣ паралелни течения, които се борятъ помежду си. Отъ една страна — стремежъ да се запазятъ църковнитѣ форми на тѣй нарѣчения »Словеноруски« езикъ, който намира своя изразъ въ тежкитѣ, схоластически, учени произведения на киевскитѣ академици, — отъ друга по ярко и живо направление, което се е стремѣло да използува, въ по-голямъ или по-малкъ размѣръ, »простата мова« т. е. живия езикъ на народнитѣ маси. Разбира се,

че въ »Словеноруския« езикъ сж прониквали думи и форми отъ живия езикъ, както отъ друга страна и »простата мова« на книжниците отъ онова връме, не е била още напълно свободна отъ църковни елементи. Това до извѣста степенъ е изглаждало разликата между тѣхъ, но само до извѣстна степенъ и ако първото направление съ уговорки и поправки е могло още да се приспособи, макаръ и слабо, къмъ общерускитѣ потребности (ний виждаме, че въ Москва тоя езикъ се подлага на поправки), то второто носи вече ясно изразенъ националенъ характеръ. То води направо и непосредствено къмъ онова, което въ края на XVIII вѣкъ е изнесълъ Котляревски и което въ резултатъ е създадо новата украинска литература, основала развитието си върху живата рѣчь на народнитѣ маси, — тая истинска основа на всѣка национална литература. И когато е зазвучало народното слово, украинската литература напълно се е намѣрила, като е станала народна въ сжщински смисълъ на думата и — споредъ израза на проф. Дашкевичъ, като се е прѣвърнала въ »стремежъ на народността къмъ самоизразяване.«

По отношение на езика, тя е останала такава и до день днешенъ. Макаръ никоя съврѣмена литература да не търпи толкова обвинения и даже насмѣшки за своята ужъ изкуственостъ, като украинската, не е трудно да се опрѣдѣли истинската цѣна на тия обвинения. Тѣ изхождатъ отъ сжщото мѣсто, отдѣто и горѣпоменатиятъ дълбокомисленъ въпросъ дали тя сжществува и свѣдочи повече за изпитаната благонадежностъ на авторитѣ имъ, отколкото за тѣхното желание всецѣло, справедливо и добросвѣстно да разбератъ даденото явление. И наистина мжно е

да се намѣри литература по близка по езикъ до народнитѣ маси отъ украинската и разбира се не ония автори, които се възхищаватъ отъ езика на »пълното събрание на законитѣ« сж въ право да я упрѣкватъ въ нѣщо. Въпрѣкъ голѣмото количество нови понятия, съ които, особено въ най ново врѣме, има да борави украинската литература, тя ревниво охранява духа на езика, грижи се за чистотата му и, като твори на народна основа нови думи и форми остава изобщо достъпна и понятна на широкитѣ народни маси. Като продължава да се развива и да вдълбочава и разширява обема на изразяванитѣ въ словото потребности на родния народъ, езика на украинската литература остава вѣренъ на господствующата въ нея тенденция да бжде близка къмъ народа и да служи на интереситѣ му.

По тоя начинъ, като вземемъ прѣдъ видъ както и вътрѣшната страна на развитието на украинската литература, тъй и външниятъ ѝ изразъ въ словото, ний ще получимъ слѣднитѣ три периода на това развитие.

Първъ периодъ — на национално-държавно строителство, — отъ първитѣ проблѣсвания на културни изисквания до съединението съ Литва и Полша въ края на XVI вѣкъ. Въ литературно отношение тоя периодъ се характеризира съ византийски влияния и връзки, отчасти непосредствени, отчасти получавани чрѣзъ другитѣ югославянски земи. Но къмъ тоя периодъ се отнасятъ сжщо и първото извиране на оригинално творчество отъ родната почва, борбата на наноснитѣ и мѣстни елементи и проникването на послѣднитѣ въ чуждия български езикъ, станалъ по онова врѣме езикъ на писмеността. Татарското наше-

ствие отъ половината на XIII вѣкъ дѣли тоя периодъ на двѣ: първата се отличава съ своя интензивенъ разтежъ и съ развитието на литературнитѣ интереси и форми, втората съ своя уладжкъ и израждане въ мъртва схоластика.

Втория периодъ на национално държавно подчинение, съ непрѣстанни опити да се възвърне загубената самостоятелностъ, обема четири столѣтия, отъ края на XVI до края на XVIII вѣкъ. Византийскитѣ влияния се смѣнятъ съ западни, които идватъ прѣимуществено прѣзъ Полша. Забѣлѣзва се стремежъ къмъ нови литературни форми, прѣработване на старото наследство, а въ езика усиленъ пригъкъ на народна стихия, която постепенно изгласва окончателно омъртвѣлия органъ на писмеността: църковно-славянския езикъ. Великитѣ народни движения прѣзъ половината на XVII вѣкъ, дѣлятъ и тоя периодъ на двѣ части: първата съ напрѣгнатата ѝ борба противъ полонизацията, при което културното оржие се заема отъ самата Полша, втората съ нейното обръщане на фронта къмъ сѣверо-изтокъ и отстояването на културно-националитѣ цѣнности противъ атакитѣ на московския централизъмъ. Въ тая епоха се появяватъ и нови литературни форми, които служатъ за прѣдвѣстници на националното възраждане.

Третиятъ периодъ — на национално възраждане, — обхваща врѣмето отъ появата на Котляревски въ литературата, т. е. отъ края на XVIII вѣкъ до настоящия моментъ. Характерни черти на тоя периодъ сж: народенъ языкъ, хуманитарно направление и европейски форми. Носѣйки до прѣди Шевченко печать на провинциализъмъ, украинската литература, съ появата на тоя

поетъ, встѣпва въ областъта на универсализъма, като минава всички етапи на общочовѣшката мисль и води непрѣкъсната борба за националната индивидуалностъ на украинския народъ и за пълното му самоизразяване въ областъта на художественото, публицистическото и научно слово.

Успоредно и наредъ съ литературното развитие, въ Украина напредва и онова колективно и безимено творчество, на чиито създания се дава обикновено името „народна словесностъ“. Бидейки, споредъ общото признание, едно отъ найбогатитѣ, яркитѣ и колоритнитѣ въ цѣлия славянски миръ, украинското народно творчество не стои изолирано, на страна отъ литературното творчество, не е отдѣлено отъ него съ непроходима стѣна. Напротивъ, отъ доста отдавна и до днесъ, то се ползува, въ извѣстна прѣработка и приспособяване, отъ продуктитѣ на индивидуалното творчество (напр. тъй нарѣченитѣ „думи“ прѣзъ втория периодъ, произведенията на Шевченко, Рудаковски, Глѣбовъ и др. въ най-ново врѣме), както отъ друга страна и то вдъхновява съ своитѣ теми и образи ония отдѣлни пѣвци-поети, които излизатъ въ литературата. Тая тѣсна връзка между народната поезия и литературнитѣ дѣйци е била забѣлѣзана и отбѣлѣзана още отъ първитѣ творци на новата украинска литература. »Ний всички, пише единъ отъ пионеритѣ на украинското слово, безразлично голѣми или малки ли сж литературнитѣ ни способности, произхождаме сжщо тъй отъ нашитѣ рапсоди, както грѣцкитѣ писатели отъ образования вѣкъ сж произхождали отъ Хомера и както самия Хомеръ произхожда отъ прѣдшествующитѣ очевидци на дѣянията на стара Гърция... Ний и народътъ сме едно и сжщо не

нравственото развитие, само че народътъ, съ неговата устна поезия, прѣдставя въ духовния животъ първия периодъ на образованието, а ний началото на новъ висшъ периодъ* *). Прѣдъ видъ тия тѣсни връзки между устното и писмено творчество на украинския народъ, неговата без-искусствена пѣсенъ съставя една необходима и твърдѣ цѣнна страница въ историята на украинската литература.

При историческото изучване на тая литература се открива и още една любопитна черта. Ако изслѣдваме сждбата ѝ отъ най древно врѣме, ще забѣлѣжимъ единъ крайно интересенъ процесъ: какъ литературата постепенно минава отъ универсализъмъ къмъ партикуларизъмъ по отношение на своето териториално разпространение и заедно съ това териториално ограничение, достига до разширяване и вдѣлбочаване на влиянието си, като се приближава къмъ сѣ по широки кръгове на населението. Тоя паралеленъ процесъ на териториално самоограничение и вътрѣшно разширяване зависи отъ обстоятелството, кой езикъ, въ това или онова врѣме, е господствувалъ въ литературата. Прѣзъ първия периодъ това господство е принадлежало на заетия отъ България, мъртавъ за мѣстното население езикъ, извѣстенъ сега подъ името църковно-славянски. Той се е одушевявалъ само съ извѣстни наслоявания мѣстна рѣчь въ лексиката, въ произношението или правописа. По този начинъ тая писменостъ, която е служила не само на рускитѣ, но изобщо на славянскитѣ плѣмена, е била дѣйстви-телно общославянска, или може да се каже и общоруска, но заедно съ това отъ нея е можель

---

*) Кулишъ П. Записки о южной Руси, т. I, стр. 182.

да се ползува само висшият слой на широко пръснатото население: за маситѣ тя е била недостъпна и чужда. Прѣзъ втория периодъ забѣлѣзваме вече известна диференцияция: народната струя въ езика на писменостѣта се усилва и общата литература напълно опрѣдѣлено се разпада на двѣ части: една отъ тѣхъ, наричана днесъ западно руска, е служила на украинцитѣ и бѣлоруситѣ, другата, сѣвероизточната — на великоруситѣ. Всѣка една отъ тѣхъ е била чужда на другата група, но затова е стояла много по близу до мѣстния животъ, отколкото писменостѣта на прѣдишния периодъ. Най сетнѣ третиятъ периодъ се отличава съ пълно господство на народнитѣ езици въ литературата. Съобразно съ това и диференцияцията отива още по далечъ: — ний имаме вече три литератури, както имаме три народа. Всѣка отъ тия литератури: руската (великоруската), украинската и бѣлоруската, като се ограничава въ своето разпространение, демократизира се, спуска се отъ горнитѣ и срѣднитѣ пластове къмъ глѣбината на народнитѣ маси, увлича ги въ културното движение, възбужда и удовлетворява културнитѣ имъ изисквания.

Демократизацията на литературното движение не е единствениятъ резултатъ на изложения процесъ. Другиятъ, за насъ не по малко важенъ, е демократизацията и национализацията на литературата, която го съпровожда. Прѣставайки да бжде монополъ на висшитѣ или може да се рѣче, на интернационалнитѣ пластове и кръгове, спускайки се къмъ и въ маситѣ, литературата е трѣбвало да приеме рѣзко национални черти. Докато писменостѣта е служила само на висшитѣ класи, тя по своитѣ словесни изрази е могла да бжде

общоруска и общославянска и даже общочовѣшка, като латинската срѣдновековна писменостъ, оставайки въ сжщностъ, като тая писменостъ, еднакво чужда и далечна на всички, лишена отъ възможностъ да трогне когото и да е и да възбуди съзвучнитѣ струни на душата. Но щомъ къмъ литературното движение се присѣдиняватъ срѣднитѣ класи, а по сетнѣ и долнитѣ пластове на народнитѣ маси, оная обща и затова и ничия литература изиграва ролята си окончателно и безвъзвратно потѣва въ миналото. И неминуемо настѣпва онова явление, което е извѣстно подъ името възраждане на отдѣлнитѣ народности и което се състои въ това, че всѣка една отъ тѣхъ твори културата си възъ основа на собствени срѣдства и роденъ материалъ. Възраждането на славянскитѣ народи, въ това число и на украинския, което е приковало всеобщото внимание въ началото на XIX вѣкъ, е било само послѣдствие на казанія процесъ, въ чиято историческа необходимостъ днесъ едва ли може да има съмнѣние. Това може да служи като най добъръ отговоръ на всички задѣвки, относително „искусственото създаване“ на украинската литература, а отъ друга страна освѣтлява и дѣйствителната позиция на ония, които въздишатъ днесъ за „общоруска“ литература. Тѣхниятъ идеалъ не лежи напредъ, а нанаязадъ, въ тъмната дълбочина на дотатарското минало, въ тая истинска люлка на „общеруската“ литература, писана на старобългарски езикъ, който е изигралъ въ източна Европа, макаръ и въ по слаба степенъ, ролята на срѣдновековния, западенъ латински езикъ. Ведно съ разпространението на културата, демократизацията и на просвѣтата, тая обща, за всички еднакво мъртва литература

се разпада на редица живи, съответствующи на народитѣ, литератури. Въ днешно врѣме, такава „общеруска“ литература е само мечта, която може да приема и благородни, но и съвсѣмъ неблаго-родни форми, когато води напр. къмъ насилствена денационализация, мечта, която ще си остане вѣроятно мечта, докато сжществуватъ житиѣ на-роди — това непоколебимо основание на литера-туритѣ въ ново врѣме.

II

Оная древна писменность, отъ която се на-чева историята на украинската литература, се е зародила, както е извѣстно въ „Русь“, т. е. на днешната украинска територия, въ Поднѣпровие, което е прѣдставяло политически и културенъ центъръ на староруския животъ. Дали нашитѣ пра-дѣди сж имали нѣкаква писменность прѣди приема-нето на християнството, за това можемъ само да правимъ прѣдположения, тъй като липсватъ на-пълно каквито и да сж слѣди за това. Но извѣстни указания сжществуватъ сѣ пакъ. Българскиятъ писателъ отъ края на IX вѣкъ, Черноризецъ Хра-бъръ, въ извѣстното си „Сказание о писмѣнехъ сло-вѣнскихъ“, като отрича да сж имали славянитѣ писмо, казва сѣ пакъ, че тѣ „чрътами и рѣзами чьтѣахж и гатаахж, погани сжце“. Очевидно, само прѣнебрѣжението на благочестивия Черноризецъ къмъ язическото минало на славянитѣ му е по-прѣчило да признае тия „чръти и рѣзи“ за писмо. Въ паннонскитѣ жития на св. св. Кирилъ и Мето-

ди е записано прѣданието, че въ Корсунъ (Херсонесъ) св. Кирилъ е намѣрилъ не само единъ човѣкъ, който е говорилъ на „руски езикъ“, но дори и книги написани „рускими письмены“. Вслѣдствие това, въ единъ отъ по къснитѣ паметници на украинската писменость („Креховская палея“) направо се установява, като неуспоримъ фактъ че „руското писмо се е явило, дадено отъ Бога въ Корсунъ на русина, отъ нея се научилъ и философъ Константинъ и съчинилъ и написалъ по неинъ образъ книги на руски гласъ“, — отгдѣто се прави и заключение за божествения произходъ на руското писмо.

Както и да е, ако оставимъ настрана тия неясни указания, загатвания и прѣдания за сжществуването на една дохристиянска писменость у нашитѣ прадѣди, като фактъ се явява само обстоятелството, че историята заварва истинска писменость у насъ, едва съ въвеждането на християнството. Това обстоятелство е наложило неизгладими черти върху цѣлата ни древна писменость: то е опрѣдѣлило за дълги врѣмена, както нейното съдържание, тъй и формата и словесното ѝ и изражение. Християнството е донесло съ себе си грамотността за чисто утилитарни цѣли, за потрѣбноститѣ на новия култъ — християнското богослужение и се е възползувало за това отъ готовия материалъ: църковнитѣ книги прѣведени на Български езикъ. То изцѣло ги е прѣседило у насъ и е създадо по тоя начинъ веднага литературния езикъ, който прѣобладава по онова врѣме. Езикътъ на църковнитѣ книги е станалъ основание на цѣлата писменость. Благодарение на своя освѣтенъ отъ църквата авторитетъ за благочестивитѣ книжници, отъ една страна, а отъ

друга заслѣствие сходството му съ мѣстния езикъ, той е билъ леко възприетъ отъ образованитѣ класи, толкозъ повече, че у тѣхъ прѣдставата за народноя езикъ несъмнѣно се е свързвала съ оная за езичеството. Въ образованитѣ кръгове се създава прѣдставата, че „Словенскъ языкъ и Рускый одинъ“, иначе казано тия кръгове просто впадатъ въ сжщата набожна едностранчивость и благочестиво рвение, което ги е заставяло отъ една страна да проклинатъ и прѣслѣдватъ „блѣсковото пѣние“ и мирскитѣ пѣсни“, т. е. произведенията на народното творчество, които се характеризиратъ съ езически мирогледъ, а отъ друга он я „български басни и кошунства“, които сж нарушавали прѣдставленията на ортодоксалното християнство. Но любопитно зрѣлище: всѣка борба, както е извѣстно, изисква изкупителни жертви и първи нейни жертви сж били сжщитѣ благочестиви книжници. Поне никой другъ като тѣхъ не ни е запазилъ не само загатвания за „Бѣсовскитѣ пѣсни“, но и несъмнѣни образци отъ тия пѣсни. Въ прѣки принципиалната имъ вражда къмъ народната стихия »вѣжитѣ, поповетѣ и книжницитѣ« сж попадали подъ непобѣдимата ѝ власть, отдавайки голѣмъ данѣкъ на възцарилото се върху развалинитѣ на езичеството „двоевѣрие“. И много любопитно е да се наблюдава, какъ изподъ сериозната маска на християнския писателъ и проповѣдникъ, поглежда насмѣшливото лице на езическия магьосникъ, което запазва много родни черти подъ, ненапѣлно усвоения вѣншенъ видъ. Отъ това гледище древната писменость твърдѣ много напомня ония сръдновековни палимпсести, които, подъ писанията за светитѣ отци, сж пазили редица перли на езическата класическа литерату-

ра. И както палимпсеститѣ сж загазили за човѣшката култура много цѣнни данни изъ миналото, тъй и нашата църковна писменостъ, въпрѣки волята и желанието си, издава оная почва върху която е израстнала като екзотично цвѣте. Издава я, въпрѣки загинването на автентичнитѣ паметници, което е произлѣзло благодарение на онова разрушение и опустошение на люлката на староруската култура, което е придружавало татарското нашествие. Дори въ ония сѣверни редакции, въ които сж достигнали до насъ паметницитѣ на нашата писменостъ, произведенията на това врѣме, както ще видимъ по-долу, съхраняватъ особеноститѣ и духовния обликъ на тоя народъ, срѣди когото сж възникнали и чийто духъ сж впили съ себе си. Макаръ училищата, просвѣтата и образцитѣ на литературното ни творчество да сж възникнали у насъ подъ чужди влияния, тѣ постепенно влизать въ живота и малко по малко ставать органическа частъ на тоя животъ, като се сливатъ съ неговитѣ изисквания и като ги отражавать въ себе си.

Литературниятъ багажъ на нашитѣ прадѣди се е състоялъ прѣди всичко отъ прѣводни произведения въ българска редакция, достигнали до тѣхъ отъ славянския югъ, заедно съ християнството. Въ тѣхния съставъ сж влизали главно книги отъ църковенъ характеръ като напр. »Супрасльскиятъ ржкописъ« или »Остромировото евангелие«. Заедно съ тия придатъци на християнския култъ, въ Русь се е влѣла широко и оная поучителна и морализаторска писменостъ, съ която е била тъй богата Византия, и която тъй се е харесвала на мнижовнитѣ »списатели« и »почитатели«: творенията на църковнитѣ отци и учители (Иванъ Зла-

тоустъ, Василий Велики, Григорий Богословъ, Йоанъ Дамаскинъ и др.), житията на светиитѣ отдѣлно и въ специални сборници — като напр. „четъи минеитѣ, патерицитѣ, пролозитѣ“ и найсетнѣ доста обширната проповѣдническа литература. Научнитѣ интереси сж се удовлетворявали естествено отъ такива произведения, като »Шестодневъ«, »Физиолога«, »Християнската типография« на Козма Индикословъ и др. изпълнени освѣнъ съ научни свѣдения отъ онова врѣме, но и съ всевъзможни легенди и прѣдания, фантастически разкази съ неизмѣнни морализаторски цѣли. Историческитѣ си знания съврѣмениятъ читателъ е черпѣлъ отъ редица исторически произведения, като горѣпоменатото »Сказание« на Черноризецъ Храбръ, всевъзможнитѣ палеи, хронографи и хроники (на Малала, патриархъ Никифоръ, Константинъ Манасий и др.) На любителитѣ на по леко четиво сж служили апокрифнитѣ или »огрѣчени“ книги, които сж привличали вниманието съ оня белетристически елементъ на чудеса, който се е съдържалъ въ тѣхъ, като е поразбулвалъ прѣдъ любопитнитѣ погледи завѣсата не само на миналото, но и на бждащето. Въпрѣки църковнитѣ запрѣчения и гонения, на които е била подлагана тая »Запрѣтена литература« (сжществували сж дори особени каталози »индекси“ на тия »басни“ и »мошуни“) тя се е ползувала съ огромна популярностъ и такива произведения като »откровението на Методий Патарски« сж оставяли значителна лѣда и въ литературата на послѣдующитѣ врѣмѣна, както е случаятъ напр. съ четенитѣ и до днесъ »Сънища на Св. Богородица«. Всевъзможнитѣ »Звѣздохетци“, »астрологии“, »съновници“, »чаровници“, »вълховници“, »гръмници“, »колед-

ници“ и др., които сж се стремѣли да обяснятъ силитѣ и тайнитѣ на природата и на човѣшкитѣ отношения, слѣдва да се причислятъ къмъ тоя родъ литература. Освѣнъ нея, по онова врѣме срѣщаме и чисто белетристични произведения, прѣводи на различни повѣсти, като популярната „Александрия“, „Повѣстъта за Троянската война“, „Девгениевото дѣяние“, „За Соломона и Китовраса“, „Стафанитѣ и Инхилатъ“, „За Йоасафъ и Варлаамъ“, „Сказанието за индийското царство“ и много други. Проникналия въ много отъ тия повѣсти, поради арабскитѣ имъ произходъ, източенъ колоритъ е възбудилъ силенъ интересъ къмъ тѣхъ и е спомагалъ за тѣхната широка популярностъ, нѣщо което се доказва отъ голѣмото количество прѣписи разпространени между народа. Най обичната форма, отъ която старитѣ украинци сж се ползували, сж били сборницитѣ, единъ видъ алманаси, заети сжщо отъ Византия и югославянскитѣ земи подъ всевъзможни названия. „Златна верига“, „Измаралда“, „Златна матица“, „Злато-струй“, „Златоустъ“, „Пчела“ и пр. сж сѣ сборници отъ различни, както прѣводни, така и оригинални произведения, притчи, афоризми, сентенции, повечето съ поучително съдържание. Къмъ числото на тия сборници се отнасятъ и знаменититѣ „Изборници на Святославъ“ (1073 и 1076) най раннитѣ, отъ достигналитѣ до насъ паметници на древното врѣме,

Тая доста обширна прѣводна литература е била школата, въ която се е възпитавала интелегенцията отъ онѣзъ врѣмена. Върху подготвената по тоя начинъ почва възниква и оригиналната литература, наистина съ слѣди отъ по голѣма или по малка подражателностъ на готовитѣ образци.

Прѣз XII вѣкъ се срѣщатъ вече зародиши на опрѣдѣлени литературни школи или поне на различни писателски маниери, които сж възбудили дори първата ни литературна полемика. Наистина свѣденията ни за тогавашнитѣ автори сж обикновено твърдѣ осжждни, тѣй като древната писменостъ малко се е интересувала отъ авторитѣ изобщо и всѣки „книженъ писателъ“ доста свободно се е разполагалъ съ попѣдналия въ ржцѣтѣ му материалъ, като си е позволявалъ да поправя повече или по малко, да съкращава, допълва, внаса и или изобщо да измѣня. Първитѣ (достигнали до наше врѣме) оригинални произведения се отнасятъ къмъ сѣ сжщата категория духовна писменостъ, — то сж поучения, всевъзможни послания, жития на светии, пжтешествия по свети мѣста и т. н.

Всрѣдъ духовнитѣ писатели отъ първия периодъ на нашата писменостъ се забѣлѣзватъ двѣ групи, които гачели прѣдставяватъ началото на двѣ литературни школи. Прѣдставителитѣ на едната сж се намирали на върха на съврѣменото образование, парадирали сж се своя аъзвишенъ стилъ и сж изисквали отъ писателя и проповѣдника изтънчени форми и символическо тълкувание на светото писание, като сж се ползували съ доказателства отъ „Омира, Аристотеля и Платона“

Това сж философитѣ, както ги е нарекалъ единъ отъ противницитѣ имъ. Съ такъвъ философски характеръ се отличаватъ произведенията на умрѣлия прѣзъ 1054 г. Митрополитъ Иларионъ („Слово о законѣ и благодати“) живѣлъ единъ вѣкъ слѣдъ Климентъ Смолятичъ, който споредъ отзива на лѣтописеца „бысть книжникъ и фило-

софъ такъ, якоже въ Руской земли не бѣшетъ“, (полемическото послание до пресвитеръ Фома). Съ сжщия философски характеръ се отличаватъ творбитѣ на Иларионовия съврѣменикъ Кириль Туровски, съ тѣхитѣ цвѣтисти поучения, сказания и притчи, които показватъ, че той е билъ майсторъ на ораторското искусство. Освѣнъ тия извѣстни по име писатели, Климентъ Смолятичъ спомена за редица киевски мъже, които сж се отличавали съ висока ученость и изисканъ литературенъ вкусъ.

Втората група, единъ отъ прѣдставителитѣ на която се е нарекалъ „простецъ“, като не се е отличавала съ образованость и не се е грижила за изискаността на формата, се е старала кратко и ясно да излага „божественитѣ глаголи“, извеждайки отъ тѣхъ тия или ония поучителни размишления, обилно наситени съ текстове отъ св. Писание, което се е разбирало обикновено въ буквалень смисълъ. Членоветѣ на тая група сж просто грамотни хора, които даже не винаги вразумително сж изразявали своитѣ мисли. Такива сж били Лука Жидята, епископъ отъ 1035 до 1059 г., авторъ на „Поученіе къ братіи“, Феодосий Печерски († 1074 год.), авторъ на проповѣди и послания, Мнихъ Яковъ, прѣподобни Несторъ, който е съставилъ едно житие на Борисъ и Глѣбъ, Феодосий — гъркътъ, Георгий Зарубски, Симонъ, Поликарпъ и цѣла редица анонимни автори на разни произведения съ поучителенъ и обличителенъ характеръ. Интересно е да се отбѣлѣжи, че между тия обличителни творения значително мѣсто заематъ описанията на разни княжески неуредици и особено на злоупотрѣбявания съ власть („Слово о князѣхъ“, „Слово о судіяхъ и властелѣхъ емлящихъ

мзду и не въ правду судящихъ“, „Гдѣ быти тиуну и князю на ономъ свѣтѣ“ и пр.), нѣщо, което прѣдставя гачели наченки на политическа публицистика.

Съ религиозенъ характеръ се отличаватъ и другитѣ произведения отъ тоя периодъ на първо мѣсто твърдѣ популярнитѣ по онова врѣме пжтувания по светитѣ мѣста. До изй-голѣма извѣстность е достигнало, разпространеното въ множество прѣписи „Житіе и хождение Данила, руския земли игумена“ (въ началото на XII в.), което се отличава съ голѣма искреностъ и непосредственостъ. Прѣходъ отъ религиозна литература къмъ свѣтска съставятъ „Поучение дѣтямъ“ на на Владимиръ Мономахъ, съ интересни битови подробности и възгледи на княжеско-дружиннитѣ кржгове (отъ първата половина на XII вѣкъ) и загадъчното „Даниила Заточника моление“ (изъ вата половина на XIII вѣкъ), което е въ сжщность сборникъ отъ поучителни афоризми, сентенции и пословици, въ обвивката на занимателенъ сюжетъ, сходенъ съ легендата за Поликратовия прѣстенъ. Княжеско-дружинниятъ мирогледъ е получилъ своето по нататъшно развитие и изразъ въ знаменитата „Повѣсть врѣменьныхъ дѣй“, цикль лѣтописи, който е не само „цѣль архивъ на нашата историография“, споредъ думитѣ на професоръ М. Г. Грушевски, но е и едно извънредно ярко литературно произведение, любопитно, както и по ония материали, които съдържа, така и по способа на тѣхната обработка и изложение. Водени отъ различни автори и въ рѣзно врѣме (различаватъ се три найглавни части на лѣтописитѣ: Началната или Исторовата до 1111 г., Киевската до 1201 год. и Галицко-Волинската до

1292 г.), тия лѣтописи прѣдставятъ единъ паметникъ, забѣлѣжителенъ най първо отъ литературна страна. Непосрѣдственостъта и благочестивата простота на Началната лѣтопись, като се смѣнява съ обстойността на Киевската, прѣминава въ послѣдната часть въ едно широко, почти програмно изложение, съ поетически колоритъ, съ майсторски описания на събитията и живи портрети на лицата. Авторитѣ на лѣтописитѣ привеждатъ епизодически, както откъслечи, тъй и цѣли произведения отъ другъ произходъ: осгатыци отъ народното поетическо творчество, легенди, прѣдания, които сж отзвукъ на наситената съ аромата на степитѣ поезия отъ ония врѣмена и изразяватъ духа на народа, чиито сждбини описватъ лѣтописитѣ. Тая национално литературна страна на нашитѣ лѣтописи е отбѣлѣзана вече отъ Соловьевъ, който майсторски е характеризиралъ южнитѣ лѣтописци въ сравнение съ тѣхнитѣ сѣверни епигони. „Тежъкъ е трудътъ на историка, който изслѣдва XIII и XIV в., пише Соловьевъ, когато остава да се ползува само отъ Сѣверната лѣтопись. Нѣма вече оная жива и драматическа форма на разказа, къмъ която историкътъ е навикналъ въ Южната лѣтопись. Въ Сѣверната лѣтопись дѣйствующитѣ лица дѣйствуватъ мълчеливо, воюватъ помиряватъ се, но нито сами казватъ, нито лѣтописецътъ отъ себе си ще прибави, защо воюватъ и по коя причина се помиряватъ. Въ града, въ княжеския дворъ нищо се не чува, всичко е тихо. Всички сѣдятъ затворени и си мислятъ нѣщо на ума. Отварятъ се вратитѣ, хората излизатъ на сцената, вършатъ нѣщо, но го вършатъ мълчеливо. Разбира се, въ това се отражава характерътъ на епохата, характерътъ на цѣлото

народонаселение, чиито прѣдставители сж дѣйствующитѣ лица. Лѣтописецътъ не е можалъ да измисли думи, които не е чулъ. Но отъ друга страна, не може да не се забѣлѣжи, че самиятъ лѣтописецъ е неразговорливъ, тѣй като въ неговия характеръ се отражава сжщо характерътъ на епохата и на цѣлото народонаселение. Съврѣменикъ на събитията, той е знаялъ подробноститѣ на нѣкое любопитно явление, обаче, е записалъ само, че „много нѣчто нестроенія бысть“. — Другъ е характерътъ на Южната лѣтопись. „Разказътъ на южня лѣтописецъ“, пояснява Соловьевъ, »се отличава напротивъ съ обилне подробности, съ живость, образность, може да се рече съ художественость. Особено Волинската лѣтопись се отличава съ извънредно поетическа постройка на рѣчьта. Не може да се не забѣлѣжи въ нея влиянието на южната природа и на характера на южното народонаселение« *). — Характерътъ на народа се проявява въ езика на лѣтописитѣ. Макарь и да сж достигнали до насъ въ сѣверни редакции, въ тѣхъ се забѣлѣзватъ тѣкмо украински особености на рѣчьта, народни думи и изрази, които релефно се отдѣлятъ върху фона на книжния езикъ.

Старата писменость е достигнала своя върхъ въ почти напълно запазеното »Слово о пълку Игоревѣ« (отъ края на XII в.) паметникъ и отломъкъ на онова дружинно творчество, което несъмнѣнно е имало своитѣ пѣвци—»баяни«, чиито творения обаче, вслѣдствие татарското робство не сж могле

---

*) Соловьевъ С. М. Исторія Россіи съ древнихъ времениъ, издание на общество „Польза“, кн. I, стр. 802-13`4, 1325.

да достигнатъ до потомството. Украинският характеръ на »Словото«, изпъква дотолкова ярко, въпрѣки сѣверната редкция, щото още първитѣ му изслѣдователи не сж се съмнявали въ неговия произходъ. Кулишъ нарича „Словото“ „Дума“, като подчертава съ това родството и преемната му връзка съ по подирнитѣ произведения на украинския епосъ, наречени »думи«. Впрочемъ и самиятъ терминъ »Слово« изцѣло съотвѣтствува на по новия: «Дума». Максимовичъ отбѣлзва сходството на Словото съ украинскитѣ пѣсни, които се намиратъ съ него „въ най близко и тѣсно родство“. Пластичната картина на злополучния Князь Игоревъ походъ, на нещастния изходъ на боя, плѣняването и бѣгството на княза и епическитѣ черти на „Словото“ иматъ високъ лирически подемъ, както напримѣръ въ знаменития „Плачь на Ярославна“, който тѣй напомня «тужиння»-та (оплакванията) на сѣврѣмената украинска жена, или въ слѣдното класическо изображение на всенародна скръбъ:

Ничетъ трава жалощами,
А дрово съ тугою къ земли приклонилосьъ

Жены Русскія возплакашася, а ркучи:
»Уже намъ своихъ милыхъ лець
Ни мыслию смыслити, ни думою сдумати, ни очима
сѣглядати
А злата и сребра ни мало того потрепати!«
А возстона бо, братіе, Киевъ тугою, а Черниговъ
напастыми

Тоска разліяся по Руськой земли,
Печаль жирна тече средь земли Руськія.

Словото »о пълку Игоровѣ«, въ свръзка съ другитѣ достигнали до насъ паметници: словата на Кирилъ Туровски, легендата за »евшанъ-зелѣе« отъ волинската лѣтопись, словото за »Лазарь воскресеній« разкрива, че въ Русь е сществувавала особена литературна школа, съ високо развита техника, съ твърдо установени форми и съ особена идеология на оная класа, чиято изразителка е била — Тѣй, като писменостъта на онава врѣме е служила най главно на хората отъ висшата духовна и свѣтска класа, ставатъ понятни, както религиозниятъ ѝ, тѣй и дружинно-класовиятъ ѝ характеръ. Народната масса не се проявява. Ония които дѣйствуватъ, сж изключително князетѣ, княжеската дружина и княжескитѣ „молитвеници“ духовенството. »Смердитѣ«, »кметитѣ« оставатъ за сега на страна, като се ползватъ съ своя поезия, отломки отъ която сж достигнали до насъ въ нѣкои народни пѣсни и други произведения на устното творчество.

Татарското нашествие отъ половината на XIII в. и послѣдвалото го сетнѣ разоряване на Поднѣпровие, което е било люлка на староруската литература, не само че е спрѣло нормалното развитие на зараждащата се литература, но е погребало подъ пепелъ и развалини по голѣма частъ отъ създаденото. Заедно съ упадъка на живота и културата, падатъ и литературнитѣ интереси. Живото творчество се изражда въ „плетеніе словесъ“ и праздна маниерностъ и писателитѣ отъ послѣдующето столѣтие (митрополититѣ Серапионъ, Киприянъ, Фотий, Григорий Цамблакъ) отбѣлѣзватъ единъ особенъ периодъ на упадѣкъ и културно запусѣние.

III.

Прѣзъ 1321 година Киевъ и Киевската земя («Русь») се присъединява къмъ Литовското велико княжество. Прѣзъ 1386 год. съединенитѣ Литва и Русь влизатъ въ уния съ Полша. Въ това врѣме, когато на сѣверо-изтокъ израства и се усилва могъщето Московско царство, тукъ, на западъ и на югъ, се появява една самостоятелна държавна организация, открита на западни влияния, която заедно съ това ревниво пази традициитѣ на прѣдишния периодъ, имайки и извѣстенъ запасъ културни придобивки. Тукъ „задъ литовската граница« се спасяватъ отъ Москва първитѣ политически емигранти, като напр. князь Курбски. Тукашниятъ животъ е ограденъ съ други рамки и тече по други легла. Наченалото се отъ по рано етнографическо дѣление се кристализира окончателно, образуватъ се национални типове, като пораждатъ отъ една страна великоруския, отъ друга, за сега още тѣсно свързания, бѣлоруско-украински миръ.

Политическата обстановка е повлияла дълбоко и върху духовния животъ. Като се е съединила съ Литва, Русь ѝ е донесла своето съзнание на културно прѣвъзходство, което се е прѣдало и на побѣдителитѣ. Езикътъ на тая Русь, достатъчно разработенъ въ сравнение съ оня на Литва, става официаленъ не само въ вжтрѣшността на Литовската държава, но и въ международнитѣ отношения. Почти до края на XVI в. „Литва квитнетъ русчизно“, т. е. процѣвтява, благодарение на възприетитѣ отъ завоювания народъ обичаи и езикъ. Официалниятъ животъ е оставилъ много паметници отъ тая „русчизна“, като напр. разнитѣ княжески

грамоти, „Сждебникътъ на вел. князь Казимиръ“ (1468 г.) и »Литовския Статутъ« (1522—1529 г.). И само слѣдъ Люблинската уния, която е установила по тѣсни отношения между Литва, Русь и Полша, »рузчизната“ е трѣбвало да прѣмине отъ главно въ второстепено, а сетнѣ и въ отбранително положение, като се е срѣщнала съ силната полска култура. За да защитятъ своята националностъ въ тая борба, която наскоро е погълнала покатоличилото се и полонизирано висше княжеско-болярско съсловие, изпъкватъ, съюзени съ православното духовенство, отначало срѣдното съсловие, — доста силно организираното градско население („братствата“), а сетнѣ и истинскиятъ плебсъ въ лицето на безсъсловното или надсъсловното казачество. Създадената отъ новитѣ борци култура се отличава значително отъ дружинно-княжеската, макаръ и да съзнава и да подчертава връзкитѣ си съ нея. Благодарение на братскитѣ организации и на участието на казачеството, новата култура прониква на дълбоко, значително се демократизира и създава силно просвѣтително движение, което се отразява и въ областъта на литературата. Въ помощъ на послѣдната идва и книгопечатането.

Първата печатница („друкарня“), която е служила и на украинскитѣ земи, е била основаната отъ Швайполтъ Фиолъ, прѣзъ 1491 г. краковска печатница, дѣто сж били издадени нѣколко богослужебни книги. Сетнѣ, къмъ самия край на XV вѣкъ, въ Прага начева своята дѣйностъ докторътъ отъ Падуанския университетъ Францисъ Скорина, който е отпечаталъ Библията и други нѣкои издания на единъ близъкъ къмъ народния бѣлоруски езикъ: »Людемъ посполитымъ къ доброму наученію«. Къмъ половината на XVI вѣкъ, задъ Литов-

ския «рубeжъ» (граница) сж намѣрили добъръ приемъ, избѣгали тѣ отъ Москва първопечатници, Иванъ Федоровъ и Петръ Мстиславецъ. Типографското искусство, благодарение на царуващата въ Украина пълна свобода на книгопечатането, получава тукъ значително разпространение. Прѣзъ врѣме на такива меценати, като хетманъ Ходкевичъ или князь Острожски, разни манастири, братства и частни лица си уреждатъ печатници. Край на развитието на типографското дѣло въ Украина е билъ положенъ едва прѣзъ XVIII в., когато руското правителство е въвело тукъ специална цензура и, за да се бори съ украинското „особено нарѣчие“, е окръжило книгопечатането съ редица крайно стѣснителни условия и полицейски мѣрки.

Литературнитѣ интереси на врѣмето за което е рѣчь, сж се съсредоточавали, освѣнъ въ доста обширната прѣводна белетристика (рицарскитѣ повѣсти, като „Тристанъ“, „Бова“, францускитѣ новели на Боккачио) още и върху създаването на просвѣтителни сръдства за широкитѣ кржгове на населението. Подъ влияние на реформационнитѣ и възродителни идеи, възниква стремлението да се направятъ християнскитѣ истини достъпни на народа, вслѣдствие което се появяватъ голѣмо число «тълкувателни» евангелия, т. е. проповѣднически сборници на различни религиозни теми и зачестяватъ опититѣ да се прѣведе светото писание на проста «мова», т. е. на единъ достъпенъ на маситѣ езикъ. Отъ тия опити най забѣлжителни сж: художествено орнаментирания прѣводъ на архимандритъ Григорий, извѣстенъ подъ името „Пересопицко евангелие“ (.556 — 1564 г.), трудоветѣ на Василий Тяпински, Валентинъ Негалевски, Семенъ Могила и др. Наредъ съ тия произведения значително

разпространение намиратъ разнитѣ прѣправки и подражания на Даниловото „Хождение“ и други произведения въ тоя духъ. Върху почвата на лѣтописната традиция се появяватъ всевъзможни «хроники» и издания за научни и учебни цѣли. Въ края на XVI в. около основаната отъ князь Острожски въ гр. Острогъ „колегия“ или „академия“, се събира единъ кржжецъ учени и литератори, които сж оставили голѣма слѣда въ литературата, главно съ своята полемика въ защита на православието отъ католичеството и унияството, избухнало отъ врѣмето на Брестския съборъ, прѣзъ 1596 г. На тая полемическа литература, въ която сж изпъкнали и отъ двѣтъ страни твърдѣ даровити литературни сили, не слѣдва да се гледа като на изключително богословски прѣнния. Въ една епоха, когато философията се е считала само »слугиня« на богословието, религиознитѣ интереси сж обагрjali всички страни на живота. Но подъ покривалото на богословска полемика авторитѣ говорятъ за прѣдмети, които сж имали напълно жизнено значение и опрѣдѣленъ политически националенъ смисълъ. Въ рамкитѣ на богословски теми се развива ярка публицистична работа: пропагандира се просвѣтата, отстояватъ се демократични стремления, влиянието на братствата, на политическата свобода, на националното развитие и т. н. Отъ православна страна въ тая полемика сж изпъкнали Герасимъ Смотрички («Ключъ царствія небеснаго», 1587 год.), Василий Суражски («О единой истинной православной вѣрѣ», 1588 г.), Христофоръ Филалеть-Бронски («Апокризисъ», 1599 год.), Юрий Рогатинецъ („Пересторога“), Мелентий Смотрички („Тренось албо плачь“, 1608 г.), Захарий Копистенски („Палинодия“) Иванъ Вишенски (цѣла

реица послания) и др. И другата страна не е мълчала и е имала такива крупни дѣйци, като Скарга („Описание и оборона събора руского берестейского“, 1597 г.), Игнатий Потѣй („Унія“, „Антиризисъ“), Рутски и др. Особено високи литературни достоинства иматъ произведенията на Христофоръ Бронски, строго логиченъ и точенъ мислителъ, въоръженъ добръ съ исторически знания и всестранно образование. »Пересторога«, която се приписва на львовския „братчикъ“ Юрий Рогатинецъ, обяснява причинитѣ на упадъка въ народния животъ на Украина, като ги намира въ слабото развитие на просвѣтата. Огненитѣ послания на Иванъ Вишенски, чиито прѣписи сж се прѣснали всждѣ изъ Украина, бичуватъ недостатъцитѣ на висшитѣ съсловия и се борятъ за интереситѣ на „хлопа“ (на простия човѣкъ), въ името на неговото чловѣшко достоинство. Пламената защита на ония, които всрѣдъ всеобщия разкошъ на висшитѣ класи, „сърбатъ и попара и борщъ отъ една паница“, „съ една антерия се покриватъ“ и »сж сами на себе си и господари и слуги«, би направила честь и на по късни врѣмена. Вишенски, като упстрѣбява иронията и сарказъма и заема аргументитѣ си изъ условията на околния животъ, сваля много умѣло богословската полемика отъ отвлѣченитѣ мъглявости въ сферата на насжщнитѣ земни интереси и съ своето чисто морално поставяне на въпроситѣ, умѣе да имъ придаде горещъ интересъ и жизненостъ. Вслѣдствие тия качества на неговитѣ произведения, Вишенски е билъ, споредъ сполучливото опрѣдѣление на биографа, »сѣкашъ неподкупната съвѣсть на украинския народъ, чийто гласъ, не украсенъ съ нищо, често е бивалъ неприятенъ, нѣкога твърдѣ суровъ, но винаги

искренъ и спрзведливъ въ основата си». (Франко).

Полемическата литература е изтъквала теоретически необходимостта отъ просвѣта и прѣимуществата, които тя дава въ борбата за родната религия и националностъ. Не е възможно »на мирния и голия да воюва вмѣсто вжорженния рицарь, а на неучения »простецъ« да върши работата на мждрия ораторъ«, пише единъ отъ полемичитѣ. Практически, до сждото заключение сж били доведени отъ борбата съ католицизмъ и полонизацията и ония украинци, които сж останали вѣрни на православието, а заедно съ това и на своята народностъ. И ний виждаме, че Украина прѣзъ XVI и XVII в. в. се покрива съ училища, за които се грижатъ, както разни меценати, като кн. Острожки, тѣй и корпорации, като братствата и духовни учрѣждения, като монастиритѣ. Училището, заедно съ »шпиталя« (приюта за бѣднитѣ, сж станали необходимо допълнение на църквата, като сж се основавали почти въ всѣко селение и сж достигнали своя апогей, съ учрѣдяването на Киевската колегия, по късно академия, »Въ цѣлата руска и казашка земя, пише, посѣтили; Украина прѣзъ половината на XVII в., алепски архидиаконъ Павелъ ний видѣхме едно удивително и прѣкрасно явление: почти всички жители, даже по голѣмата частъ отъ женитѣ и дѣщеритѣ имъ, знаятъ да четатъ и познаватъ реда на богослужението и църковното пѣние. Свещеницитѣ учатъ сирацитѣ и не имъ позволяватъ, като невѣжи да скитатъ изъ улицитѣ«. И заедно съ просвѣтата, за удовлетворение училищнитѣ изисквания, се развива доста богата учебна и учена литература. Появяватъ се граматики (на Зизаний Тустановски, М.

Смотрички, която по късно е послужила на Ломоносова и др), рѣчници (на Памва Веринда), учебници по история («Синописа» на Гизелъ, който е служилъ за учебникъ въ цѣла Русия, до края на XVIII в.), разни ръководства по теорията на стихосложението («Пиитики» или „реторики“), учебници по проповѣдничество («Наука албо способъ зложеня казаня» на Галятовски) и т. н. Къмъ научния видъ се отнасятъ произведенията съ отчасти полемически, отчасти апологетически характеръ на професоритѣ и възпитаницитѣ отъ киевската академия, като Петъръ Могила («Лифось»), Селвестръ Косовъ («О мистеріяхъ албо тайнахъ, 1635 г.), Инокентий Гизелъ, Лазаръ Барановичъ, Иоаникий Галятовски, Антоний Радивилловски и сетнѣ на цѣла редица лица, които сж се явили съ просвѣтителни цѣли въ Москва (Епифаний Славинецки, Симеонъ Полоцки, Стефанъ Яворски, Теофанъ Прокоповичъ, Димитрий Ростовски и много други). Тежката схоластика на тия академически учени е била сѣ пакъ огромна крачка напредъ, въ сравнение съ миогледа на Московскитѣ книжници отъ онова врѣме и не е удивително, че идейнитѣ прѣдшественници, съюзници и помощници на назрѣващата тогава реформа на Петъръ Велики, сж били повечето украинци. Впрочемъ Москва е гледала много недружелюбно на пришлецитѣ и произведенията на мнозина отъ тѣхъ сж били подложени на гонения, заради еретическитѣ имъ мисли и необичния езикъ. Единъ примѣръ за това е заповѣдта да се изгорятъ (на пожарѣхъ сжечъ) съчиненията на Траквиліонъ Старовратски, на Зизаний Тустановски и дори първиятъ томъ на «Четѣи минеята», въ украински оригиналъ, на св. Димитръ Ростовски. На сжщата

участъ сж били подложени и другитѣ „новотвор-
ная книги Кіевскія или Львовскія печати“, които
сж били издирвани и унищожавани*)

Заедно съ схоластическата ученостъ и публи-
цистиката се развива и процъвтѣва литературата,
въ истински смисълъ на думата, която се ползува
съ широка популярностъ всрѣдъ грамотнитѣ пла-
стове на народа. Вече прѣзъ XVI в. се появя-
ватъ първитѣ опити на стихотворство, за които е
било прието силабическото стихосложение (Смот-
рички, Рымша) поради голѣмото количество пане-
гирици и „ляменти“ отъ XVII в. (Саковичъ, Волко-
вичъ, Транквилионъ Ставровецки и др.) Тия сти-
хотворни опити водятъ отъ една страна къмъ
школната, академическа „вирша“, която за жалостъ
се е отбила отъ пѣтя на естественостъта и про-
стотата (такива „вирши“ сж писали почти всички
дѣйци отъ XVII и XVIII в. — Типични въ това от-
ношение сж произведенията на Климентъ Зинови-

---

*) Ще отбѣлѣжа тукъ, че тия спорадически и отдѣл-
ни мѣроприятия противъ украинската литература отъ оно-
ва врѣме, наскоро сж били обединени въ известния указъ
на великия руски реформаторъ, прѣзъ 1720 г., съ който се
е заповѣдало да се не печататъ въ Украина „никакви дру-
ги книги освѣнъ по раншнитѣ църковни издания, а тия
стари църковни книги да се сравняватъ, прѣди печатането,
съ други подобни отъ великоруска печать, за да нѣма въ
тѣхъ никаква разлика и особено нарѣчие“. Тѣй си е
отплатила Москва, въ лицето на гениялния ѝ прѣдстави-
тель, за просвѣтеното участие на украинцитѣ въ културния
напрѣдъкъ на новата империя . . . И наскоро слѣдъ това
въ Украина изчезватъ и печатницитѣ и прѣзъ XVIII вѣкъ
украинцитѣ за пръвъ пѣтъ се повръщатъ отново къмъ ста-
рия догутенберговски способъ на книжно производство, —
прѣписването. За пръвъ, но за жалостъ не и за послѣденъ
пѣтъ, тѣй като сжщото нееднажъ се е повтаряло дори до
най недавнитѣ дни на XX в.

евъ), а отъ друга страна къмъ простата безискуствена лирика, къмъ ония „пѣсни и канти свѣтски“, които сж възвърнали поезията къмъ непосредствената ѝ задача: да изразява изобщо искреното и въ частност — любовното чувство (Хетманъ Мазепа, Климовъ-ки, Семержински, Дзюбаревичъ и др.)

Заедно съ това се появява богатъ цикълъ сатирически „вирши“ които не се колебаятъ да употребяватъ нѣкоя остроумна дума и добра шега, даже и по отношение на свещени и почитани прѣдмети (циклътъ на тѣй нареченитѣ великденски и коледни вирши). За примѣръ може да служи слѣдната картинка, която въ една отъ коледнитѣ вирши, рисува изгонването на прадѣдитѣ отъ рая:

Пишов же вон, Адаме, з раю.
Об'івся яблук, аж сапеш
Це так ти доглядаеш гаю,
Без попиту що хоч і рвеш.
І ти іді, небого, прясти
І щоб не сміла яблук красти
Адаму я нагайку дав.*)

Пълната съ най живи краски сатира се обръща изобщо къмъ изображението на бита — и въ областъта на битовата »вирша«, украинската литература отъ онова врѣме ни дава сжщо нѣколко забѣлжителни образци (стиховетѣ на свещеникъ Некрашевичъ и др.). Развива се и патристическата поезия, която рисува бѣдственото положение на

*) Излѣзъ, Адаме, отъ рая! Прѣялъ си ябълки, та пѣшкашъ дори! Така ли пазишъ гората? Безъ да питашъ, яжсашъ щото щешъ. И ти, нещастнице, върви да предешъ! И за да не смѣшъ другъ пжтъ ябълки да крадешъ, даль съмъ на Адама камшикъ!

родния край, възбужда съчувствие къмъ попадането му подъ крѣпостничество и унищожаването на свободитѣ му, вслѣдствие ония вжтрѣшни раздори, които сж съдѣйствували на това.

Всі покоя щиро прагнуть,
А не в один гуж тягнуть *).

четемъ въ една отъ тия патриотически пѣсни, които се отдаватъ на падналия въ немилость хетманъ Мазепа. Такива произведения, които сж прѣдимно анонимни и изхождатъ отъ перото на интелигенцията, сж достигнали до насъ въ голѣмо количество, защото, както забѣлѣзва проф. Петровъ, »често подъ студенческия мундиръ е туптѣло горещо казашко сърдце, което е карало студентитѣ да взиматъ дѣятелно участие въ народнитѣ войни за отечеството и да му служатъ не само съ мечъ, но и съ перо«. На патриотитѣ отъ XVII и XVIII в. в. Украина обикновено се прѣдставя въ образа на »нешаствна вдовица« или по често въ оня на »нешаствна айка«, която си е свила гнѣздо и излюпила дѣца наблизу при оживень пжть:

Ой біда, біда чайці-небозі
Що вивела діток при битій дорозі..

По тоя начинъ украинската литература отъ срѣдния периодъ, макаръ и да не е дала нищо въ областята на поезията, което да има всесвѣтско значение, сѣ пакъ е удовлетворявала назрѣлитѣ лотрѣбности не само на образованата класа, но и на широкитѣ народни маси. Това се доказва отъ

---

*) Всички жадуватъ за покой, а всички теглятъ на разни страни.

широкото проникване на различнитѣ родове »вирши« именно въ масситѣ, тѣхното разпространение не само като ржкописи, вслѣдствие горѣпоменатитѣ запрѣщения, но и по пжтя на устното прѣдаване, което се е прѣвърнало въ единѣ видѣ традиция. Много отъ произведенията, излѣзли изъ подъ перото на хора отъ грамотнитѣ пластове на населението, сж били впоследствие записани отъ устата на народа. Между тѣхъ сж и ония забѣлѣжителни прсизведения, извѣстни подъ името »думи«, съ които ще има да се занимаваме по долу.

До значително развитие е достигнала и драматическата литература, зародена въ Украина отъ прѣнесенитѣ тукъ прѣзъ Полша западно-европейски мистерии. Тѣй като сценическитѣ прѣдставления сж били най-вече давани въ училищата, дѣто прѣподавателитѣ и учащата се младежъ сж съставяли готовъ кадъръ изпълнители, а често и автори, то такива драматически произведения сж получили името »школни драми«. — Произхождайки отъ разни религиозни процесии и свързани съ потребноститѣ на християнския култъ (коледна и великденска драма), драматическата литература отъ първата стадия е трѣбвало да се отличава съ възвишено съдържание, съ обилие на алегии (правда, Милость, Вѣра, Надѣжда) и съ отдѣленостъ отъ живота. Но животътъ си е прѣдвявалъ исканията и възвишената драма снизхожда до него, като допуца въ антрактитѣ, за оживление на публиката, тѣй нарѣченитѣ »интермедии« и »интерлюдии«, — малки сценки съ съвършено реално съдържание и на живъ народенъ езикъ. По тоя начинъ развитието на драматическата литература е трѣгнало по двѣ направления. Отъ една страна имаме школната драма въ най чистиятъ ѿ

видъ (анонимнитѣ: »Алексѣй челоуѣкъ Божи«, »Дѣйствие на страсти Христовы, »Царство натуры людской«, »Мистерія страстей Христовыхъ«, произведения на Волковичъ, св. Димитри Ростовски, Симеонъ Болоцки и др) и нейното непосредствено продължение: трагикомедията (произведенията на Ф. Прокоповичъ, Лаврентий Горки, Лещински, Трофимовичъ, Козачински, Георги Конисски, Лашевски, Щербацки и др.), при което дори и трагикомедията вече избира понѣкога своитѣ теми отъ близкитѣ събития и ги обработва въ реални тонове. Такава е напр. трагикомедията „Милосѣ Божия, Украину отъ неудобъ обидъ ляхскихъ черезъ Богдана Зиновія Хмельницкаго свободившая“, която е била прѣдставена въ Киевъ прѣзъ 1728 г. Отъ друга страна школната драма сѣ повече се разлага на съставнитѣ си части и поставя интермедитѣ, които сж имали отначало чисто служебно значение, на самостоятелно мѣсто, като улеснява по тоя начинъ възникването на комедията въ истински смисълъ на думата. Ето защо интермедията и стоящия въ близка връзка съ нея »вертепъ« *) иматъ грамадно значение за развитието на литературнитѣ форми въ Украина. Първата отъ достигнатитѣ до насъ интермедии принадлежи на католишкия свещеникъ Якубъ Гавватовичъ (1598—1679) и влиза като съставна часть въ драмата му, за смъртта на Иванъ Кръстителъ, прѣдставена прѣзъ 1619 г. на панаиря въ Каменка-Струмилова. То сж били двѣ сценки отъ католически характеръ, изъ народния животъ и на народенъ езикъ. Влизайки като неизмѣнна съставна часть въ школната драма и въ трагикомедията, интермедията достига до особено

---

*) Вж. по-долу.

развитие и блѣсъкъ въ произведенията на Митрофанъ Довгалевски («Комическое дѣйствие» 1736 г. и «Властотворный образъ челоѣколюбія Божія», 1737 год.). Като отмѣства собствената си душа на вторъ планъ, Довгалевски дава редица картини изъ съврѣмения животъ и изобразява въ «площаденъ вкусъ, по вкуса на Плавта», както казва единъ писателъ отъ онова врѣме, разни селяни, евреи, цигани, москали (великоруси), странствующи студенти (дяки-пиворізи) и като изтъква съ особено съчувствие фигурата на казака, който се явява истински герой на комедията. Леката комедия отъ тоя типъ е била особено популяризирана отъ поменатитѣ странствующи студенти («мандровані дяки, дяки пиворізи»), които сж приспособили за своитѣ цѣли марионетния театъръ, тѣй нарѣчения «вертепъ». Поради техническата си простота и своята занимателность, вертепътъ е намѣрилъ огромно разпространение между народнитѣ маси, билъ е прѣнесенъ извънъ границитѣ на Украина, дори въ Сибиръ и се е запазилъ до края на XIX в. Покрай оная литература, която е удовлетворявала художественитѣ изисквания и наклонности, ний имаме популярно научната и публицистическата, най първо въ областта на историографията. Като начева съ лѣтописнитѣ хроники и мемуари («діаріуши»), тая отрасль дава такива блѣлжити трудове, като лѣтописъта на Самовидеца, която се занимава най главно съ историята на възстанието на Хмельници, като тѣй нарѣчената «Руина», лѣтописъта на Григори Грабянка, извънредно подробното «Сказаніе о войнѣ казацкой съ поляками черезъ Зеновія Богдана Хмельницкаго» на Самуилъ Величко, трудоветѣ на Лукомски, Симоновски, Рубанъ Ригельманъ и др. и се завърш-

ва съ блѣскаво написаната „Исторія Русовъ или Малой Россіи“. Издадена къмъ края на XVIII вѣкъ отъ популярния Григори Конисски, тая история принадлежи по своитѣ изводи къмъ новата историография и прѣдставлява отъ себе си вече едно съединение на идеитѣ на украинския автономизъмъ съ французкото волтериянство и отъ първата до крайната страница прокарва сѣ сжщата мисль: необходимостта украинцитѣ да извоюватъ »древнитѣ си права и привилегии«. Любовь къмъ родния край, автономизъмъ и демократизъмъ, тия сж ѳличителнитѣ черти на този блѣскавъ памфлетъ, слабъ като историческо произведение, но забѣлжителенъ, имено отъ публицистическа страна, съ своята гореща проповѣдь на свобода и национално възраждане. Политическиятъ радикализъмъ, прокламиранъ отъ автора на »Исторія русовъ«, прѣкрасно се допълня отъ дѣйността на знаменития украински философъ Григорій Саввичъ Сковорода (1722 – 1794 г.) — оригинална и влиятелна личностъ. Като изхожда отъ чисто нравствени основания, Сковорода въ философскитѣ си произведения и стихове, проповѣдва близость къмъ природата и равенство на всички хора.

По що же мні замишляти

Що в селі родила мати.

Нехай мозок и тих рвется

Кто високо вгору дмется.

А я буду собі тихо

Коротати милий вік, —

Так мене мене все лихо
Щастлив буду чоловік *).

„Разсждението на господаритѣ, пише Сковорода, че ужъ простия народъ билъ черенъ, ми вижда смѣшно, както умуванията на тъй нареченитѣ философи, че земята била мъртва. Какъ може мъртва майка да ражда живи дѣца?« . . . »И какъ отъ утробата на черния народъ сж се излюпили бѣлитѣ господари?« остро пита философътъ въ ония врѣмена, когато „закрѣпощението“ на черния народъ е заливало като заплашителна вълна още до недавно свободната Украина. Сковорода е защищавалъ равенството на хората до най послѣдни логически заключения — и нѣщо което е особено характерно, — най вече що се отнася до просвѣтата. „Знанието, пише той, не трѣбва да се излива само върху жрецитѣ на науката, които прѣяждатъ и се прѣсищатъ, а трѣбва да прѣминава върху цѣлия народъ и да се въдвори въ сърдцето на човѣка и въ душитѣ на всички ония, които иматъ право да рекатъ: и азъ съмъ човѣкъ и нищо човѣшко не ми е чуждо!“ И съ своя собственъ животъ, съ непрѣкъснатитѣ си странствувания, прѣзъ които той всждѣ е поучавалъ народа, — по панаири, при църквитѣ, въ селскитѣ хижи, — тоя бѣлѣжитѣ човѣкъ на стара Украина е показвалъ, че това не е било само фраза въ устата му, а дума, която непосредствено се е прѣвърщала въ дѣло. Не е за чудо, че Сковорода е ималъ огромно

---

*) Защо да се замислямъ, че ме е родила майка въ село. Нека се кжса мозъкътъ на ония, които искатъ да се издигнатъ високо. А азъ ще си живѣя тихо милия животъ, Така ще ме отминне всѣко нещастие и ще бжда щастливъ човѣкъ.

влияние върху настроението на украинското мисляще общество, чиито прѣдставители сж считали за честь да се наричатъ ученици на Сковорода. Влиянието на нравственото учение на Сковорода се чувствува между друго у първитѣ дѣйци на възродената украинска литература, като Котляревски и Квитка.

Прѣдставениятъ по горѣ образъ на украинската литература прѣзъ периода непосредствено прѣди възраждането, не може, разбира се, да се счита пълень и изчерпателень. Благодарение на вече изтъкнатитѣ условия, на първо мѣсто поради правителствената цензура и гоненията, литературнитѣ произведения въ по-голѣмата си частъ не сж виждали печатъ и като сж се разпрѣсвали доста широко, въ видѣ на ръкописи, въ сжщото врѣме много лесно сж се губили и сж изпитвали всевъзможни случайности. Въ тая областъ ежедневно почти се правятъ открития и голѣмо количество интересенъ материалъ още не е изслѣдванъ. Несъмнѣно е, че всестранното развитие на литературата, нейната зависимостъ отъ европейскитѣ течения, близостъта ѝ до масситѣ сж съставяли достатъчно основание за възникването на новото литературно движение, тозъ пжтъ въоръжено съ всички сръдства на съврѣменността. Това движение, като е продължавало културнитѣ традиции, набрани въ Украина отъ многовѣковния опитъ и дѣйностъ, е било длъжно да стори послѣдната крачка: — да се възползува напълно и безъ компромиси отъ народното слово, за да се слѣе окончателно съ народния животъ и да се яви като неговъ вѣренъ тълкувателъ и изразителъ. Тоя дългъ е поела върху себе си новата украинска литература, чието начало датира отъ появяването на »Енеидата« на Котляревски прѣзъ 1798 год.

IV

Прѣди да прѣминемъ къмъ по нататъшнитѣ сждбини на украинската литература, умѣстно би било да се спрѣмъ тукъ върху украинската народна поезия. Първо, защото тъкмо по онова врѣме тя е създадала почти всички пѣсни, думи и пр., които я съставятъ, второ, защото именно въ тоя моментъ, когато се възражда демократическата литература на новитѣ врѣмена, произведенията на народното творчество получаватъ особенъ интересъ и ставатъ прѣдметъ на усърдни изслѣдвания и дирения, най сетнѣ защото самата народна поезия, отъ своя страна е оказала силно влияние върху вървежа и развитието на новата украинска литература, като ѝ е давала теми, образци и форми, безъ да говоримъ за лексическия материалъ.

Произведенията на народната поезия начеватъ да се поменуватъ, ако оставимъ дори на страна лѣтописнитѣ „бѣсовски пѣсни“, сѣ пакъ доста отъ рано. Тѣй напримѣръ, вече въ паметницитѣ отъ началото на XVI в. срѣщаме не само термина »дума“, но дори и цѣли »думи«, помѣстени въ срѣдновековнитѣ ръководства по поезия.

Отъ XVI в. датиратъ първитѣ записани народни пѣсни (:571 г. пѣсенъта за Щефанъ войвода, 1625 г. оная за казакъ Плахта). Прѣзъ XVIII в украинскитѣ пѣсни попадатъ въ всевъзможни, не само ръкописни, но и печатни пѣснопойки. Всичко това е носило, разбира се, чисто случаенъ характеръ и изучаването на народното творчество възниква собствено едва отъ началото на XIX в., когато заедно съ новото направление въ литературата (романтизма) и въ науката (Братя Гримъ)

се е съживилъ интересътъ къмъ народния животъ изобщо и особено къмъ художественото творчество на народа. На украинска почва, това течение, като се е срѣцнало съ дѣйността на пионеритѣ въ новата литература, е дало потикъ къмъ първитѣ етнографически издирвания. Като не говоримъ за Котляревски, който въ своитѣ съчинения се е показалъ като рѣдъкъ познавачъ на народния животъ, появяватъ се специалисти-етнографи, като Доленга-Ходаковски, кн. Цертелевъ, Максимовичъ, Лукашевичъ, Срезневски, Бодянки, Метлински, Костомаровъ, Кулишъ и др., които още прѣзъ първата половина на XIX вѣкъ сж събрали крайно богатъ материалъ, и по тоя начинъ сж показали ясно какви съкровища крие украинската народна поезия, безъ да могатъ, разбира се, да ги изчерпятъ до дъно. Основаниятъ за кжсо врѣме въ Кіевъ, Югозападенъ Отдѣлъ на Императорското Руско Географическо дружество, чиито членове сж били такива бѣлѣжити познавачи на украинската етнография, като Чубински, Драгомановъ, Житецки, Лисенко, Русовъ, Волковъ, е направилъ за пръвъ пътъ възможно едно систематично и планомерно етнографическо изслѣждане на Украина. Резултатитѣ на тия изслѣдвания сж се изразили въ редица томове съвършено новъ материалъ. Когато прѣзъ 1876 г. Отдѣлтътъ е билъ насилствено закритъ издирванията въ областта на народното творчество отново и за дълго врѣме прѣминаватъ въ ржцѣтѣ на частната инициатива и частни хора. (списанието „Кіевская Старина, отъ 1882 г. и неговитѣ сътрудници) докато прѣзъ 1892 г. не се появяватъ въ Львовъ и въ Кіевъ (прѣзъ 1908 год.) украинскитѣ »Наукові товариства« (учени дружества), въ които се съсрѣдоочава както събрания

по рано материалъ, тъй и инициативата за нови издирвания. Благодарение на неумолимата енергия и заинтересоваността на издирвачитѣ, сполучено е било да се събере такова количество произведения на народната поезия, щото е напълно възможно да се опрѣдѣлятъ характернитѣ особености на украинското народно творчество. Ще се докосна тукъ само до украинскитѣ пѣсни, главно до историческитѣ и битовитѣ, както и поради общопризнатитѣ имъ достоинства, тъй и защото именно пѣсенята се явява като най оригиналното създание на националния гений, когато приказката, легендата, прѣданието и т. н. твърдѣ често прѣдставятъ само вариации на разни общочовѣшки мотиви или обработка на тъй нареченитѣ странствуващи теми и сюжети, която, колкото и да е сама по себе си интересна, въ настоящия моментъ има за насъ второстепенно значение. Напримѣръ, въ изображаването на национални събития и въ областта на чувството, дѣто главното мѣсто принадлежи на народната пѣсенъ, най ярко се проявяватъ чертитѣ на националното творчество, на оня своеобразенъ гений, който отличава единъ народъ отъ срѣдата на близкитѣ и по далечнитѣ му съсѣди.

»Пѣсенята въ Малорусия е всичко, е писвалъ Гоголь, — и поезия и история и бащинъ гробъ». И наистина пѣснитѣ прѣкрасно допълнятъ историческитѣ паметници и документи, украсяватъ ги съ яснитѣ багри на живото изображение, придаватъ имъ оня дълбоко жизненъ характеръ, безъ който, често, писменитѣ документи и паметниците на материалната култура оставатъ безмълвни. Живото слово, прѣнесено прѣзъ прѣмеждията на вѣковетѣ, ни съхранява истинския

духъ на врѣмето, аромата на събитията, тѣхния пулсъ, които често вълнува и насъ, далечнитѣ потомци, съ своята непосредствена, невѣхнеща и неблѣднѣща свѣжестъ. И украинскитѣ пѣсни възсздаватъ прѣдъ насъ въ живи багри типичнитѣ събития, битовитѣ явления на далечното минало, неговитѣ тѣги и радости. Подъ свѣтлината на тия живи свидѣтели, цѣлата история на народа добива другъ по дълбокъ смисълъ и постоянно значение.

Най древниятъ периодъ на украинската история се е запазилъ въ пѣсенното творчество на народа, само като откъслѣци, въ тѣй нареченитѣ обрѣдни пѣсни, особено въ коледуванята. Тукъ нѣма още опрѣдѣлени събития и лица, но затова общия народенъ битъ се рисува съ релефни черти. Въ Украина не се е запазило нищо, което да напомня великорускитѣ »былины«. По послѣшнитѣ велики сътрѣсения и героичната борба за свобода сж изтласкали изъ народната паметъ, даже такаве една катастрофа, като татарското нашествие. Но вече за послѣдующето врѣме ний имаме огромни цикли — исторически пѣсни и „думи“, които споредъ думитѣ на професоръ Перетцъ сж »хармониченъ синтезъ на културно индивидуалното творчество съ народнитѣ, израстнали върху руинитѣ на стария епосъ, умотворения.«

»Думитѣ« сж несъмнено плодъ на индивидуално творчество. Тѣхнитѣ творци сж били ония неизвѣстни интелегенти, които сж приемали най дѣятелно участие въ сждбинитѣ на родината и като сж стояли близко до народнитѣ масси, сж умѣли да изразятъ чувствата, които сж ги вълнували, толкова ярко и близко до народа, щото по-

слѣдниятъ ги е възприелъ, като негово собствено произведенае, огладилъ ги е и имъ е придалъ чертитѣ на колективното творчество. Неравномѣрната постройка на »думитѣ«, съ единственото имъ условие, да иматъ рима и аккомпаниментъ на особенъ струненъ инструментъ („бандура«, „козба“) е била извънредно удобна за кобзаритѣ и бандуриститѣ, — тѣхни изпълнители, като е прѣдоставялъ широкъ просторъ на собственото имъ вдъхновение. Отъ друга страна сериозното съдържание на »думитѣ«, което се е отзовавало на широкитѣ национални теми или на нравственитѣ човѣшки задължения, сж окръжавали съ ореолъ на уважение, почти набожностъ (»невольницькі плачі«) и самитѣ »думи« и тѣхнитѣ изпълнители, — слѣпцитѣ кобзари, специалисти въ това изкуство. Между кобзаритѣ сж се срѣщали често истински художници, като напр. »великия кобзаръ« Иванъ Крюковски, Павло Братыця, Савостій Килишко, Феодоръ Холодный, най извѣстния отъ тѣхъ Остапъ Вересай и мнозина други. Съ своето художествено изпълнение, тия пѣвци сж произвеждали често на слушателитѣ си потрѣсно впечатлѣние. Слѣдъ периодъ на извѣстенъ упадъкъ, напоследъкъ въ кобзарското изкуство се забѣлѣзва ново възраждане, което се обяснява съ повишения интересъ къмъ народния животъ и съ разпространението на националния стремежъ въ Украина. Новитѣ кобзари, отъ които най извѣстни въ днешно врѣме сж Кравченко, Кучеренко, интеллигентътъ Хоткевичъ и др., като продължаватъ традициитѣ на своитѣ прѣдшественици, покрай това въвеждатъ въ репертуара си и произведения отъ най новата епоха. По нарѣдко се ползватъ съ кобзарския реперту-

аръ тъй нареченитѣ »лирници« (отѣ музикалниѣ инструментѣ »ліра« или »рея“) между които сѣ-се срѣщали бѣлѣжити изпълнители, като напримѣръ Ромзикъ.

Най раннитѣ »думи“ и исторически пѣсни из-ображаватъ изобщо борбитѣ съ мохамеданския миръ и общата постановка на тая борба, безъ връзка съ това или онова историческо събитие. Ето напр. картината на едно татарско нашествие:

Зажуриласъ Украина, шо нігде прожити:
Гей витоптала орда кіньми маленкіі діти;
Ой маленьких витоптала, великих забрала,
Назад руки постягала, під хана погнала*)

Ежеминутно може да се очаква нашествието на врага. Жънатъ жетваритѣ, — пѣе друга пѣсень:

Ох і жнуть женці, разжинаються
На чорную хмару озираються, —
Ой тоже не хмара, то орда іде.**)

Особено пластично изобразяватъ »думитѣ« положението на плѣнницитѣ, тѣхнитѣ мъжи въ неволята, на чужбина, което показва колко раз-пространено е били явлението и какъвъ грозень смисълъ е имало то въ онова изобщо необезпечено врѣме. Не напусто »думитѣ« носятъ още едно

---

*) Затжгувала е Украина, че нѣма гдѣ да живѣе. Из-потѣпкала е ордата съ конетѣ си малкитѣ дѣца, малкитѣ дѣца е изпотѣпкала, а възрастнитѣ е заробила, вързала, имъ е ржѣтѣ на гърба и ги е отвела подъ властѣта на хана.

***) Ехъ, жънатъ жетваркитѣ, жънатъ ли не жънатъ оглеждатъ се къмъ черния облакъ. То не било облакъ, а ордата която идва.

название: „плачи невольницькі“ (робски стенания), което само по себе си достатъчно характеризира съдържанието имъ.

У свягу неділю не сизі орли заклекотали,
 Як то бідні невольники у тяжкій неволі заплакали,
 Угору руки підіймали, кайданами забрязчали
 Господа милосерднаго прохали, та благали:
 »Подай нам, Господи, з неба дрібен дощик
 А з низу буйний вітер
 Хочай би чи не встала на Чорному Морі бистрая
хвиля,
 Хочай би чи не повиривала якорів турецької
каторги.
 Да вже ця нам турецька бусурманска каторга
надоіла:
 Кайдани — залізо гони повривало,
 Біле тило козацьке молодецьке коло жовтої ко-
сті пошмугляло«*)

Тежкото положение на робитѣ се е усилвало и отъ специалната жестокость, съ която сж се отнасяли къмъ тѣхъ тѣхнитѣ господари. По заповѣдь на турския пашата когото „думата“ нарича „недовірок християнській“ т. е. ренегатъ

---

*) Не се чува клекоть на сиви орли прѣзь света недѣля, — а плачъ на нещастни роби въ тежка неволя. Дигатъ тѣ ржцѣ нагорѣ, дрънкатъ съ окови и милосърдния Богъ молятъ и просятъ: „Дай ни Господи отъ небето дребенъ дъждъ, а отъ долу буенъ вѣтъръ. Дали не ще се вдигне тогава бърза буря въ Черно Море, дали не ще откжснатъ котвитѣ на турската робия. Че омръзнала ни е тазъ турска, бусурманска робия: окови—желѣзо ставитѣ ни откжсна, бѣло тѣло казашко—юнашко покрай жълта кость изяде.

У мир хрещений,
В города християнські*)

Другитѣ „думи“ и пѣсни разправятъ за молбата на нещастнитѣ плѣнници, — роднинитѣ имъ да ги откупятъ отъ неволя. Има думи и пѣсни върху сюжета на нѣкое освобождение съ помощта на другари или за нѣкое сполучливо бѣгство. Наредъ съ страданията на робството, тия произведения на украинския епосъ се спиратъ много често върху нѣкои примѣри на висока нравствена сила и издръжливостъ, която не се прѣдава и прѣдъ мъжи и търпи до край. Като такъвъ се рисува отъ народната поезия извѣстниятъ козацки герой Байда (князь Вишневецки). Но още по често се възпѣватъ редица неизвѣстни, безимени герои, нѣщо което показва битовия характеръ на даденото явление. Ето една неизвѣстна героиня: майка, заробена отъ татаринъ, който по рано е овладѣлъ дъщеря ѝ и се е оженилъ за нея. Дъщерята познава майка си и я моли да смѣни driпитѣ си съ разкошни дрѣхи и да заживѣе охолно и богато (панувати). Но майката отвърща:

Ліпші мої вбогі лати,
Ніж дорогі твої шати
Я волію бідувати,
Як з тобою панувати**)

---

*) Ти турска земя, басурманска вѣра, християнска раздѣла, не малцина си раздѣлила съ баща. съ майка, или брата съ сестра, или мъжа съ вѣрна жена. Освободи Господи всички бѣдни роби отъ тежка турска неволя, отъ басурманска каторга, — (изведи ги) на тиха вода, ясни зори, въ весель край, въ православенъ свѣтъ, въ християнски градове.

***) По хубави сж моитѣ бѣдни driпи, отколкото скжпитѣ ти богатства. Прѣдпочитамъ да срадамъ, отколкото съ тебъ да господарувамъ,

Не всѣки, разбира се, е способенъ на такъвъ героизмъ, такава сила на волята и прѣданостъ на роднитѣ прѣдания. Украинската поезия дава образи на отстъпници ренегати, наречени »потурнаци«, които не сж могли да понесатъ мжкитѣ и сж измѣнили на родината си »зарадъ ненаситно честолюбие и прѣзрени наслади« („для панства великаго, для лакомства нещастного“) както краснорѣчиво обяснява думата. Класически образъ на потурнакъ ни дава народната поезия въ прѣкрасната »дума« за „Самойло Кошка“, една отъ най хубавитѣ „думи“ отъ тоя циклъ Редица »думи« разправятъ за бѣгства отъ робство и за приключенията въ тоя опасенъ пѣтъ, като напр. „думитѣ“ за тримата азовски братя, за Маруся Богуславка, за смъртта на самотния казакъ въ степта и пр.

Другъ циклъ исторически »думи« и пѣсни възпѣва героичната национална освободителна борба на Украина съ Полша и описва редица народни въстания, отъ които най вече се е запечатало въ народната паметъ въстанието на Хмелници. Народната поезия извънредно ярко изобразява, както причинитѣ на въстанието, тѣй и обстановката имъ и даже отдѣлни епизоди, които по нѣкоя причина сж съсредоточили върху си вниманието на народа. Социалниятъ и религиозенъ гнѣтъ на маситѣ, който народната мисль знае вече да синтезира въ единъ широкъ националенъ принципъ, — онова което една отъ »думитѣ« въ обща форма характеризира като »отжствие на правда въ християнската земя« („в християнській землі добра немає“) се илюстрира съ иножество отдѣлни епизоди, които се сливатъ въ една обща картина на непосимо безправие. Ето

напр, една битова чертичка отъ ония отношения,
които сж били причина на народни вълнения:

То що ж то ляхи, мостивіі пані, по казаках и по
мужиках стаціеі постали,
Од козацьких, од мужицьких комор стали ключі
одбрати,

Да стали над іх домами господарями;
Хозяина на конюшню одсилае,
А сам із його жоною на подушках почивае*)

Непоносимото положение, както е слѣдвало да се очаква, се е разрѣшило съ извѣстната революция отъ половината на XVII в., чиято цѣль „думитѣ“ изобразяватъ като стремежъ „да се установи за казацитѣ казацки редъ и да се защити единодушно християнската вѣра. И като изобразява кървавата борба за свобода, и популярнитѣ ѝ вождове, като Хмелницки, Нечай, Перебийнось и др. народната мисль се възьема до дълбоко разбиране на националнитѣ задачи, които се постигатъ само чрѣзъ дѣйствително единодушие, забравяне на вжтрѣшни разпри и съгласяването на всички противорѣчиви интереси въ единъ единственъ стремежъ къмъ свобода. Както констатира пѣсенята:

Тим-то і стала повсьому світу
Страшенная козацькая сила.

---

*) Поляцитѣ, милостивитѣ господари, сж се запрѣли у казаки и селяни. Взиматъ ключоветѣ на казацкитѣ и селски стаи и господарствуватъ въ домоветѣ имъ. Истинския господарь праща въ обора. а самъ съ жена му почи- ва на възглавето.

Що у нас, панове-молодці,
Була воля і дума єдина.**)

Но сплотената мисълъ и воля, която е донесла успѣха на възстанието, не е донесла дългоочакваната свобода и равенство. Надеждитѣ не сж се оправдали и народната поезия изобразява по нататъшнитѣ събития на родната история: »руината«, опита на Мазепа, нееднократното разрушаване на Запорожската Сѣчь, поведението на московскитѣ войски въ Украина, тежката работа при постройката на сѣвернитѣ канали, кървавата гайдамашина, крѣпостното право, — съ една дума народната поезия крачка по крачка е прослѣдила процеса на онова разложение, което е довело освободенитѣ веднажъ полета до ново робство.

Отъ тая епоха на обществено разложение е достигнала до насъ прѣкрасната »дума« за Ганжа-Андиберъ, прѣдставителтъ на масситѣ, на »голотата«, който е излѣзълъ да се бори за правото на народа, противъ неговитѣ угнѣтители, наречени отъ »думата« »дуки срібляники« (богаташи).

Съ гордо прѣдизвикателство звучи обращението на тоя типиченъ козакъ »нетяга« къмъ обогатилитѣ се съ народенъ потъ съотечественици, като ги нарича просто »ляхи«, т. е. национални измѣнници на принципитѣ на общонародна свобода:

Гей ви, ляхове,
Вразькі синове,
І к порогу посувайтесь

**) За това се е повдигнала по цѣлия свѣтъ страшната козацска сила, защото, господа-юнаци, волята и мисълъта ни сж били едно.

Мені, козаку нетязі, на покуті місце пускайте,
 Посувайтесь тісно
 Щоб було мені, козаку нетязі, де на покуті из
 лаптями сісти*)

Казакътъ »нетяга« не е ималъ щастие тоя пжть и народа е останалъ само съ споменитъ за миналото, да възпѣва прошумѣлата свобода. „На бащитъ е билъ охолень живота въ Украина, се казва въ една пѣсень, а синоветъ трѣбва тежко да работятъ за господаритъ“. Крѣпостното право съ всичкитъ му ужаси: робската работа, необезпеченостъта на личностъта, бѣднотията, отчаянието, надеждитъ, стихийнитъ избухвания на протестъ отъ страна на крѣпостната масса е прѣдизвикало новъ приливъ на творческа енергия посрѣдъ народа, който е създакъ на тая болѣзнена тема много прѣкрасни пѣсни, дѣто епическото спокойствие се смѣня съ гласа на човѣка, който чувствува безграничното унижение на човѣшкото си достоинство. Тоя протестъ противъ униженията не е прѣстаналъ да звучи въ народната лира и слѣдъ 19 февруари 1861 г. „Намѣсто крѣпостнитъ окови, хората сж измислили много други“, — и новитъ условия на наемния трудъ въ чифлицитъ на помѣщицитъ и въ фабрицитъ, сжщо сж намѣрили своето отражение въ народното пѣснотворство:

Ой да бурлак робить
 Робить, заробляе —

---

*) Ей вий, поляци, вражи синове, я се помѣстете иъиъ прага, дайте на менъ лудъ-младъ казакъ почетно мѣсто (подъ иконитъ). Постѣснете се, за да имамъ азъ лудъ-младъ казакъ дѣ да сѣдна на почетното мѣсто съ царвудитъ си.

Аж піт очи заливає
А хозіаін п'е гуляе...*)

п'е съвр'менія „нетяга“, като рисува живота си
съ такива ч'рті:

Ой хто журби не знае
Нехай мене питае,
Ой виріс я в наймах, в неволі,
Та незнав я долі ніколи.
Все чужії воли пасучи,
Все чужії вози мажучи.**)

И историята и съвр'меност'ята сж сложили
скр'бна отс'нка на ц'лата народна поезія, която
е нам'рила пр'красенъ синтезъ въ извънредно
трогателната п'сенъ — псалмъ за правдата и не-
правдата. „Н'ма по св'та правда, нийд' не ще я
нам'ришъ, защото неправдата е завлад'ла всичко“,
казва тая п'сенъ и навежда редица паралели меж-
ду положението на правдата и неправдата. »Прав-
дата стои на прага, неправдата е с'днала на по-
четно м'сто, правдата я т'пчатъ съ крака, неправ-
дата гошаватъ съ вино, правдата е затворена въ
т'мница, неправдата се разполага въ богаташки
к'щи, правдата пролива горчиви сълзи, неправда-
та пирува и п'е непр'станно .“ „Неправдата
е изяла ц'лия св'тъ“, т'й заключава народната

---

*) Ратаятъ работи, работи и печели, та дори потъ очи
т' му залива. А господарьтъ пие и се весели

**) Тозъ който м'ка не знае, нека пита мене. Изра-
стналь с'мъ въ слугуване и неволя и не с'мъ знаяль нив-
га щастие. Пасаль с'мъ с' чужди волове, мазаль с'мъ с' чужди коля.

философия, като гледа своето минало и настояще и показва съ това какво е истинското положение на народнитѣ маси и колко копнѣятъ тѣ по тѣй желаната, но систематически отсъствающа отъ живота имъ правда.

Ала ако историческитѣ пѣсни сж забѣлѣжителни по образностъ, точностъ и широка общественостъ, то безкрайно богатиятъ цикълъ чисто битови пѣсни, — тая народна лирика, открива прѣдъ насъ неизчерпаема областъ чисто и нѣжно чувство, изразено съ удивителна трогателностъ и цѣломждрие. „Въ никаква друга земя дървото на народната поезия не е дала такива величествени плодове, нигдѣ духътъ на народа не се е отпечаталъ тѣи дивно и свѣтло въ пѣснитѣ, както у украинцитѣ“, пише нѣмския поетъ Боденщедтъ, въ своя прѣдговоръ къмъ нѣмския прѣводъ на украинскитѣ пѣсни. „Какво трогателно вѣяние на тжга, какви истинско-човѣшки чувства се изказватъ въ пѣснитѣ, които козакътъ пѣе на чужбина. Съ каква нѣжностъ и мжжествена сила сж проникнати любовнитѣ му пѣсни. Трѣбва особено да се изтъкне тактътъ и цѣломждрието, които царуватъ въ тия пѣсни. Необходимо е да се признае, че единъ народъ, който може да пѣе такива пѣсни и да намира въ тѣхъ удоволствие, не може да стои низко въ своето развитие“. — Сила на чувство, красота на формата, пластичностъ на образитѣ, хуманностъ на съдържанието, това сж особеноститѣ на лирическитѣ пѣсни, които особено ярко освѣтляватъ сферата на сърдечния животъ, на любовта и сѣмейнитѣ отношения. Не единъ великъ поетъ би завидѣлъ напр на такъвъ смѣлъ образъ на народната лирика:

Горе ж мені, горе, нещастлива доле,
 Изорала бідна вдова мислоньками поле,
 Карими очима та й заволочила
 Дрібненькими слізоньками все поле змочила*)

Или на такъв образец на сбита енергия,
 юнашка сила и смѣлость:

Нема краю тихому Дунаю
 Нема впину вдовиному сину**)

Народната пѣсень говори изключително съ образи. Нейнитѣ любими способности сж сравнението наподобяването и тя се ползва съ тѣхъ, както за изобразяването на външна обстановка, тъй и за рисуването на най тънкитѣ вжтрѣшни прѣживѣлици. Искреностъта и чистотата на чувствата се проявяватъ особено въ любовната лирика, като придаватъ неизяснима прѣлестъ на тия кратки лирически пиески, които по обработка и грация, често, не стоятъ по долу отъ най добритѣ творения на свѣтовната лирика.

Над моею хатиною
 Чорна хмара стала,
 А на мене молодую
 Поговор та слава.
 А я тую чорну хмару
 Рукавом розмаю;

---

*) Тежко ми, тежко ми, нещастна сждба. Изорала е вдовицата полето съ своитѣ мисли, избранията го е съ чернитѣ си очи, напоила го е съ дребни сълзици.

***) Нѣма край тихия Дунавъ, нѣма отмора за сима на вдовицата.

Перебула поговори,
 Перебуду й славу.
 Ои не піде дрібен дощик
 Без чорної хмари;
 Ой не виіде дівка заміж
 Без людської слави.
 Настучиться, нагрючиться,
 Дрібен дощик піде,
 Набрешуться воріженьки,
 Дівка заміж віде*)

Грациозниятъ паралелизъмъ на черния об-
 лакъ и клеветата, отъ която тѣй се бои чистата
 мома, е издържанъ тукъ до послѣдня чертица,
 като дава на цѣлото произведение необикновена
 лекость, изящество и стройность-

„Тамъ дѣто се касе до чувствата на на-
 рода, — пѣснитѣ не могатъ се замѣни съ нищо“,
 справедливо забѣлѣзва Костомаровъ въ своя ог-
 ледъ на украинското народно творчество. Но кол-
 кото и да е голѣмо съкровището чувства и фор-
 ми въ украинскитѣ народни пѣсни, промѣнилитѣ
 се врѣмена тежко се отразяватъ върху народното
 творчество. Отъ всички страни се чуватъ оплак-
 вания за упадѣка на народната муза, за развалата
 на чувствителния и нѣженъ апаратъ, който ни е
 далъ въ миналото такива съвършени образци на

---

*) Запрѣлъ се е черенъ облакъ надъ моята кѣща, а
 надъ мене, млада мома, приказни и клюки. Ще разкарамъ
 черенъ облакъ еъ ржгава си; приказнитѣ прѣнесохъ, ще
 прѣнеса и клюкитѣ. Не ще завали дребенъ дѣждець
 безъ черния облакъ, не ще се ожени мома безъ хорски
 клюки. Ще се наклопа, ще насърди облака, дребенъ дѣж-
 дець ще завали, неприятелитѣ ще си изкажатъ лѣжитѣ,
 момата ще се ожени.

висока поезия. Тия оплаквания сж само отчасти справедливи и се дължат на обстоятелството, че истинския смисъл на горнитѣ явления по тая или оная причина се изхлѣзва отъ погледа на наблюдателя. Прѣзъ 1839 г. украинскитѣ етнографъ Лукашевичъ пише, че неговия малѣкъ сборникъ пѣсни съдържа послѣднитѣ умотворения, записани отъ устата на народа и казва: „пропжтувайте цѣла Малорусия надлѣжъ и на ширъ и азъ ви гарантирамъ, че не ще чуete ни една национална пѣсень“ А слѣдъ това песимистично пророчество сж били записани десетки хиляди пѣсни, които сж положили здрава основа на тѣхната популярностъ. Прѣзъ седемдесетитѣ години на миналия вѣкъ Русовъ пише за Вересай, като за послѣденъ прѣдставителъ на ония кобзари и бандуристи, които знаятъ да свирятъ на кобза и да пѣятъ стари пѣсни и »думи«, — но това не е попрѣчило, щомъ сж настѣпили по свободни условия на живота, да бждатъ открити десетки кобзари — виртуози. Разбира се, мжчно е да се отрече, че народното творчество прѣживава всждѣ критическо врѣме. На упадѣка сж спомагали и ония ревностни »урядници« (чиновници), които сж разбивали кобзитѣ и главитѣ на слѣпитѣ пѣвци и рускитѣ училища и казарма, но най вече самитѣ нови врѣмена, които пораждатъ нови пѣсни, тѣй далечни отъ духа на старитѣ, народни творчески форми. Изисква се доста врѣме за да настѣпи приспособяване къмъ новитѣ условия, и слагане зароденитѣ отъ тѣхъ интереси въ нѣкакви нови рамки. Че народното творчество не прѣсѣква, а упорно дири тия форми, се вижда отъ онѣзи новообразувания въ народната поезия, които отбѣлѣзватъ всички събития, обърнали вниманието на народа, дори и до великата

европейска война, като показват често високата даровитост на неизвѣстнитѣ имъ автори. Народното творчество още не си е изпѣло пѣсенѣта. Въ днешно врѣме му идватъ на помощъ и ония сили, които създаватъ новата литература и се отзоваватъ на народния животъ, чрѣзъ индивидуално очертани творения на сжщия националенъ гений. При такива тѣсни връзки и взаимно влияние, установени отдавна между художествената украинска литература и народното творчество, които не сж скжсани и въ днешно врѣме, това съвмѣстно дѣйствие на горнитѣ культурни сили получава особено значение. Като замѣнява въ много отношения колективното творчество и му идва на смѣна, литературата се ползува отъ съкровищата му и се явява не само наследница, но и прѣдтеча на новитѣ възможности, които се таятъ въ глжбѣта на вѣчноживия творчески изворъ на народния гений. Друга по съдържание и способности, тая бждеща пѣсенъ, възъ основа и въ хармония съ постигнатото, ще съумѣе да създаде нови цѣнности, които ще подкрѣпятъ здраво установената репутация на украинската народна пѣсенъ.

V

По горѣ бидоха разгледани условията, прѣдшествували тѣй нареченото възраждане на украинската литература. Това възраждане, проявено въ съзнателно насочване на литературата къмъ народнитѣ масси, въ безкомпромисно възприемане на събранитѣ отъ народа, прѣзъ цѣлата му

история, културни цѣнности, — прѣди вси·ко на народната рѣчь и въ отстояването на народнитѣ интереси, въпрѣки новитѣ европейски форми на литературата, — това възраждане е било само необходимъ и неизбѣженъ изводъ отъ изложенитѣ въ прѣднитѣ глави условия. Явно е, че то не може да бжде резултатъ на случайностъ и злоумишлена прѣднамѣреностъ, съ цѣль да се нанесе врѣда на едно несжществующе »общоруско единство«, както е угодно на нѣкои публицисти да обясняватъ това естествено явление. Появяването на украинската литература въ обновени европейски форми, е било само послѣдното звено, въ дългата верига на едно своеобразно културно развитие и като изразъ на това развитие, то е само една оригинална литературна еволюция. Както и да е, но на прага на XIX в. прѣзъ 1798 год. се появява въ Петербургъ знаменитата »Енеида« на Котляревски, която завършва прѣдидущето развитие и открива нова страница въ историята на украинската литература.

И. П. Котляревски (1369 – 1838 г.) е прѣкаралъ младинитѣ си посрѣдъ редица социални и политически събития, които сѣкашъ съвършено сж измѣнили външния обликъ на старата Украина. Царуването на Екатерина II, която е довършила уравнителнитѣ опити на Петръ Велики, е разрѣшило стария видъ на украинския животъ и го е тласнала въ водовъртежа на общеруската политика. Послѣднитѣ остатъци на самостоятелния политически битъ, тъй нареченитѣ „старожитныя вольности“ които сж съставяли основанието на нѣкогашната украинска автономия, сж били унищожени. Украинското благородно съсловие, облѣчено въ общеруски дворянски мундири, съ »свойствената на малоруситѣ самоотверженост“, споредъ израза на

проницателната императрица, се е втурнало да гони чиновне, ордени, заплати и крѣпостни имѣния. Неотдавна още свободното „поспѣлство“, т. е. народната маса, се е намѣрило въ крѣпостна зависимостъ и отъ собственитѣ си »панове« и отъ пришлецитѣ, които на тѣлпи сж нахлули въ богатитѣ украински степи. Сѣкашъ всичко е рухвало. Но тая оргия на »самоотверженостъ« и алчностъ е възбуждала противъ себе си така сжщо и протеста на ония прѣдставители на новата обществена мисль, къмъ които е принадлежалъ и Котляревски. Да не забравяме, че нито по произходъ (роденъ въ една срѣда, която не е била скжсала връзкитѣ си съ народа), нито по образование (духовно училище), Котляревски не е принадлежалъ къмъ ония, чиято »самоотверженостъ« е била отбѣлѣзана отъ толкова високо и компетентно лице. Възпитаиъ въ идеитѣ на »Исторія Руссовъ« и на нравствено-практическата философия на Сковорода, подкрѣпена отъ влиянието на масонството, въ което Котляревски е взималъ дѣятелно участие, поетътъ, въ започнатата борба, между ренегатско-дворянскитѣ и демократическо-народнитѣ пластове, е трѣбвало рѣшително да застане на страната на послѣднитѣ. Съ това се обяснява, както съдържанието и направлението на неговата литературна дѣйностъ, тѣй и защо Котляревски е взелъ за оржие народния украински езикъ.

Въ първото си произведение, въ знаменитата „Енеида“, Котляревски изпѣква като сатирикъ и продължава съ това традицията, която и прѣди него е господствувала въ украинската литература и е изразена въ редица сатирически „вирши“ отъ неизвѣстни автори на прѣдишния периодъ. Но въ

различие отъ тѣхъ той напълно съзнателно е избралъ това орждие на бичующето негодование и насмѣшка, като се е подчинявалъ на оная любовъ къмъ отечеството, на която е посвѣтилъ трогателни редове въ своята поема:

Де общее добро в упадку,
Забудь отца, забудь і матку,
Лети повинність исправлять *).

Да се придържа въ литературната си дѣйностъ о такова тъкмо направление, а не о друго, е било за Котляревски въпросъ на честь и той е считалъ за свой нравственъ дългъ да не се отклонява отъ него. Отъ друга страна, запознатъ съ европейскитѣ течения на литературата, Котляревски избира единъ всемирненъ сюжетъ — странствуването на троянскитѣ рицари, — но му придава дотолкова реални и национални черти, щото читателитѣ не сж могли да иматъ никакво съмнѣние върху истинския смисълъ на изобразяванитѣ събития. Както класическия сюжетъ, изложенъ въ реални краски и сатирическиятъ тонъ, употребенъ въ единъ вѣкъ, когато сж царували лъже-класическитѣ трагедии, надутитѣ оди и нѣжнитѣ пасторали, тъй и народниятъ »мужицки« езикъ всрѣдъ разгара на народното закрѣпостяване и на дворянското прѣзрѣние къмъ мужика, — всичко, въ това първо произведение на най новата украинска литература, е било надъхано съ протестъ. А на първо мѣсто самото му съдържание. Изподъ чуждия сюжетъ твърдѣ ясно блика родното съдър

---

*) Дѣто общото добро е въ упадъкъ, забрави баща и майка и лети да си изпълнявашъ дълга.

жание: въ Еней и троянскитѣ скитници лесно се познаватъ роднитѣ фигури на запорожцитѣ, които слѣдъ 1775 год. сж били принудени да дирятъ подслонъ оттаткъ Дунава. Въ Олимпийцитѣ не е мжно да се познаятъ фигуритѣ на тогавашния бюрократически руски Олимпъ. Тежката украинска дѣйствителностъ, съ нейното крѣпостничество, угнетяване на народнитѣ маси, унищожаване на украинскитѣ народни свободи, прѣзрѣние къмъ всичко украинско, а сжшо така общиятъ бюрократически редъ на държавата, съ неговия неудържимъ произволъ, безсмислени войни, рушветчийство и неправди отъ всѣкакъвъ видъ, — всичко това е изобразено въ »Енеидата«, отъ опрѣдѣлено демократическо гледище, съ ярка четка на художникъ и съ благородно негодувание на гражданинъ и патриотъ. Смѣхътъ на Котляревски достига върха на своето възмущение въ силното описание на ада, съ неговитѣ класически фигури на грѣшницитѣ, въ чийто центъръ сж поставени душевладѣлцитѣ:

Панів за те там мордували
 І жарили зо всіх боків,
 Що людям льготи не давали
 І ставили їх за скоти *).

Смѣло може да се каже, че освѣнъ извѣстното „Путешествіе“ на Радищевъ, въ Русия до края на XVIII в. не се е чувало такова негодующе и бичующе слово: като онова, ксето се е откжснало

---

*) Тамъ мжчеха и печеха господаритѣ отъ всички страни, защото не сж давали свобода на хората и сж ги смѣтали за скотове.

отъ устнитѣ на бащата на новата украинска литература.

И сщиятъ Котляревски, като се обръща къмъ народния животъ, е знаялъ да извлѣча отъ лирата си мекъ, пълни съ любовъ и съчувствие звуци. На безкрайния произволъ и „гъвката господарска правда“ на съврѣмения Олимпъ, той противопоставя народнитѣ форми на живоуа, — оная „бодлива мужицка правда“, която е намѣрилъ у прѣдставителитѣ на поробената масса и която е схващаль като общочовѣшки начала на лична и социална справедливостъ. Знаменитата »Наталка Полтавка« и по малко популярниятъ, но интересенъ по мисли „Москаль-Чарівник“ внасятъ прѣвратъ въ драматическата литература, както „Енеидата“ въ стихотворната поезия. Типичнитѣ фигури изъ народната срѣда, откровено съчувственото отношение на автора къмъ героитѣ му, въ тѣхнитѣ сблъсквания съ прѣдставителитѣ на чуждитѣ класи и националности, искреното чувство въ тия първи създания на украинското народничество, имъ придаватъ голѣма художествена и обществена цѣнностъ. Лекото було, естественъ за онова врѣме романтизъмъ и идеализъмъ, което ги обзива, имъ придава само оная особенъ ароматъ на вѣка и тая неподражаема прѣлѣстъ, която намираме въ истинско художнитѣ творения на миналото. „Наталка Полтавка“, която отъ тогава не е слѣзла отъ сцената, както и »Енеидата«, която сѣ има още сума читатели, сж издържали най-строгиятъ изпитъ, — изпита на врѣмето. Тоя изпитъ е издържало и цѣлото дѣло на Котляревски. Смѣлиятъ му опитъ да възроди украинската литература се е увѣнчалъ съ успѣхъ, защото неговитѣ произведения сж поставяли тая

литература върху твърдата почва на художествен-ния демократизъм.

Сатирата не е била случайно първото произведение на украинската литература, както не е случайност, че първите опити на тая литература сж покрити съ леко романтично було. Самата дѣйствителност, съ нейното рухване на старитѣ отношения, съ възникването на новитѣ форми крѣпостенъ трудъ въ Украина, съ насилствената русификация на външнитѣ условия на живота, е давала твърдѣ много материалъ тъкмо за едно сатирическо изображение на тоя животъ. Отъ друга страна съчувствието къмъ народнитѣ маси, манифестирано вече съ приемането на народния езикъ, не е могло да не добие характеръ на извѣстна идеализация и романтическо увлѣчение отъ народността, толкозъ повече, че се е намирало въ свързка съ общото направление на европейскитѣ и на руската литератури и съ появяването на интересъ къмъ Украина между великоруситѣ и поляцитѣ (Гоголь и украинската школа въ полската литература). Но въ сжщото врѣме украинската литература начева да рисува народния животъ въ реални тонове и въ опрѣдѣлено народническо направление, като прѣдшествува значително всички други европейски литератури (повѣститѣ на Квитка се появяватъ по рано отъ съотвѣтнитѣ произведения на Ауербахъ, Жоржъ Зандъ, Григоровичъ и Тургеневъ). Горѣказанитѣ условия, въ свързка съ грамадниа успѣхъ на произведенията на Котляревски, сж опрѣдѣлили за дълго врѣме пжтя на украинската литература, кето сж я тласнали въ областъта на сатирическото изобразяване на реалния животъ съ склонность къмъ народническа романтика. Редица издания, като напр. харковскитѣ спи-

сания и алманаси отъ началото на XIX в. сж служили на пропагандата и укрѣпяването на тоя пжтъ, който е трѣбало сщеврѣмено и практически да се прокарва теоретически и да се обосновава. На това е била посвѣтена дѣйността на появилитѣ се слѣдъ Котляревски писатели.

Между многочисленитѣ послѣдователи на Котляревски, които сж продължили дѣлото му, на първо мѣсто изпква ректорътъ на Хѳрковския университетъ П. П. Артемовскій—Гулакъ (1790—1866 г.), който отъ една страна е далъ по голѣма дълбочина на елемента на обществената сатира («Пан та Собака»), а отъ друга въ своитѣ лирически произведения е изтъкналъ по релефно романтичната страна на поезията («Рибалка» и др.). Наредъ съ това, на Артемовски Гулакъ принадлежатъ и първитѣ прѣводни опити на украински езикъ («Псалми») и първитѣ подражания (на Хораций), които опрѣдѣлено показватъ нежеланието на автора да се затваря въ тѣсния кржгъ изключително етнографически сюжети и теми. Въ тая насока за разширение обема и формитѣ на литературата е работилъ и Л. И. Боровиковскій (1811—1889 г.), който е наченалъ дѣйността си съ едно подражание на Жуковски («Маруся») и съ прѣводитъ отъ Пушкинъ и Мицкиевичъ и е дало по късно една книга доста сполучливи басни. Като прѣводачъ («Полтава» на Пушкинъ) и баснописецъ изпква и извѣстниятъ и въ руската литература Е. П. Гребинка (1812—1848 г.), чиято главна заслуга къмъ украинската литература се състои въ високото усвѣршенствуване на баснята, на която той е съумѣлъ да придаде национално съдържание и изящна форма. Освѣнъ това Гребинка се е опиталъ пръвъ въ областта на украинската худо-

жествена проза, като е написал, подъ влияние на Гоголь, един остроуменъ и живъ очеркъ изъ чифлик-чийския животъ. Най чистиятъ прѣдставителъ на украинската романтика е професорътъ и етнографътъ А. Л. Метлинскій (1814 – 1870 г.) извѣстенъ подъ псевдонима Амвросій Могила. Образътъ на широката степъ, покрита съ могили, която таи въ себе си само неясни отзвуци на славното минало и е въ рѣзкъ контрастъ съ неугледното настояще, се прозира всждѣ въ »думитѣ« и пѣснитѣ на Метлински. Тжжитѣ му мотиви сж пълни съ съжаление за безвъзвратното минало, и прѣдставятъ Украина като нѣкаква долина на смъртъта. И отъ врѣме на врѣме само, въ тѣхъ звучи надеждата за възраждането на Украина, въ свръзка съ въраждането на другитѣ славянски народи. Пѣвецъ на славянството и теоретикъ на украинското славянофилство, което рѣзко се е отличавало отъ едноименното московско направление съ своя федерализмъ и търпимостъ, е билъ и знаменитиятъ историкъ Н. И. Костомаровъ (1817 -- 1885 год) наченалъ литературната си дѣйность съ украински стихове и драми (подъ псевдонима Іеремія Галка). Но бждещиятъ историкъ и авторътъ на „Двѣтъ руски народности“ се проявява вече въ тия първи поетически опити съ извѣстно резонерство и излишно теоретизиране. Поетътъ на разбитото сърдце В. И. Забѣлла (1869 год), симпатичниятъ лирикъ, М. Н. Петренко (род. 187 г.), А. Ф. Афанасьевъ Чужбинскій (1817 – 1875 г.), авторъ на популярни романи, талантливиятъ епикъ М. М. Макаровскій (1783 – 1846 г.), Кореницкій, Писаревскі, Тополь, Кухаренко и други труженици, сж разработили украинския езикъ и сж разорали оная литературна нива, на която става вече възможно появяването на всеобемни таланти.

Една отъ най виднитѣ и привлѣкателни фигури на новата украинска литература отъ началния ѝ периодъ, е оная на Р. Ф. Квитка (1778—1843 г.), извѣстенъ подъ псевдонима Основьяненко, който прѣвъ на свѣта е наченалъ да пише разкази изъ народния животъ и е разработилъ украинската художествена проза. Квитка си е поставилъ за цѣль да покаже човѣка въ селянина и неговитѣ повѣсти («Маруся», «Добре роби, добро ѝ буде», «Козирь-дівка», «Сердешна Оксана», «Перекоти поле» и др.) прѣдставятъ отъ тая страна голѣмъ интересъ, усиленъ отъ оня елементъ на »правдоискателство«, който е вкорененъ въ хуманитарно настроения авторъ. Прѣкрасното знание на народния животъ и езикъ сж позволили на Квитка да начертае една широка, изобщо доста вѣрна, но дори и за онова врѣме до извѣстна степенъ едностранчива картина на народния животъ. Придавайки значение главно на личната нравственостъ въ човѣшкитѣ отношения, Квитка оставя безъ внимание обществената страна на живота и ето защо крѣпостното право съвсѣмъ не се е отразило въ произведенията му. Той игнорира тоя въпиющъ редъ, който на първо мѣсто е убивалъ въ селянина, тѣй любезния на Квитка човѣкъ и неговата независима и свободна личностъ. По тоя начинъ се е получило едно отъ ония противорѣчия, които възникватъ изобщо върху почвата на всѣка едностранчивостъ: хуманниятъ и народолюбивъ авторъ, ако не защищава, то поне сѣкашъ оправдава и извинява реда, който най вече е потѣпквапъ всѣка хуманностъ, като поставя едно условие: душевладѣлецътъ да бжде порядъченъ човѣкъ. Това противорѣчие се смекчава само отъ изключителнитѣ лични качества на Квитка, като

рисувачъ на народния животъ. Той внася всждѣ въ произведенията си своята мека, чловѣшка натура, освѣтлява даденитѣ явления съ лжчитѣ на незлобивъ хуморъ и ги прѣкарва прѣзъ призмата на нѣженъ дидактизъмъ. Наистина художествениятъ тактъ на Квитка го удържа въ рамкитѣ на искрено и неподправено чувство и не му позволява да впада въ крайноститѣ на блудкава сантименталностъ и сладина. Способътъ на Квитка е билъ: да дѣйствува главно на чувството, но това не е една манерностъ, която винаги звучи фалшиво. Повѣститѣ и разказитѣ на първия украински прозаикъ сж свободни отъ такава фалшь. И ето защо и до сега често се срѣщатъ читатели, които проливатъ сълзи надъ »Маруся«, — тая, споредъ сполучливия изразъ на критика, »поема на любовта«, дѣто Квитка въ правдивото изображение на характеритѣ, се е издигналъ до епическо величие. При всичката остарѣлость на произведенията на Квитка, въ тѣхъ има нѣщо способно да зарази и съврѣмения читателъ: това сж неговата гореща любовъ къмъ човѣка, жизнената правда и силното, искрено чувство.

Първата половина на XIX в. е донесла национално-литературно възраждане и за отвѣдграничната частъ на Украина, — за Галиция, присъединена отъ врѣмето на първата дѣлба на Полша (1772 г.) къмъ Австрия. Макаръ и да сж се ползували отъ извѣстна свобода въ националния си животъ, (университетъ въ Львовъ и частични подобрения въ областта на народното образование) украинцитѣ въ Галиция дълго врѣме не сж могли да съперничатъ съ по силния, въ културно отношение, полски елементъ. Народътъ имъ е билъ почти лишенъ отъ национално съзнателна интелигенция.

Общото движение на славянските народи отъ началото на XIX в. и тяхното национално възраждане, а така сжщо отзвучитѣ на украинското възраждане въ Русия, които сж били прѣнесени въ Галиция заедно съ първитѣ украински издания произведенията на Котляревски, Квитка, Гребинка, сборницитѣ народни пѣсни на Максимовичъ и др) сж пробудили националното чувство срѣдъ галицкитѣ украинци и сж имъ показали истинския пътъ къмъ възраждането. Къмъ 1840 год. львовската учаша се младежъ, групирана около Маркіанъ Шашкевичъ (1811—1843 г.) за пръвъ пътъ излиза съ една програма на национално възраждане, въ сборника »Русалка Дністрова« (1837 г.), който е изпиталъ редица цензурни митарства и е навлѣкалъ най сетнѣ върху главитѣ на издателитѣ си, гнѣва на администрацията. Въ »Русалка Дністрова«, освѣнъ помѣнатиятъ Шашкевичъ, талантливъ лирикъ на народни теми и прѣводачъ, сж се проявили Яковъ Головацкій (1813—1888 год.) и Иванъ Вагилевичъ (1811—1866 г.) и двамата съ поетически произведения и опити за научни трудове. Къмъ сжщото поколение писатели сж принадлежали белетристътъ и поетъ Николай Устіановичъ (1811—1885 г.) и поетътъ Антонъ Могилянцкій (1811—1873 г.) Първитѣ галицки писатели сж се сблъскали съ извънредно силната правителствена реакция отъ 1840 г. и сж могли да развиятъ доста интензивна дѣйность, едва прѣзъ краткиятъ периодъ слѣдъ революцията отъ 1848 г., но тая дѣйность е била наскоро отново спрѣна, тозъ пътъ отъ избухването на обществената реакция прѣзъ 1850 г. И едва 1860-та година се повръща къмъ осществяване завѣтитѣ на Шашкевичъ и другаритѣ му, изказани въ

първият имъ литературенъ манифестъ: »Русалка Дністрова«.

По тоя начинъ, въ течение на първитѣ десетилѣтия отъ XIX в., националното възраждане е охванало цѣла Украина, отъ Карпатитѣ до Слободска Малорусия. Сега за сега то се е изразявало изключително въ формитѣ на едно литературно движение и интересъ къмъ народния животъ и въ тия рамки се е разглеждала, както отъ участницитѣ и съюзницитѣ му, тъй и отъ неговитѣ противници. Първитѣ задачи поставени прѣдъ пионеритѣ на украинската литература: — възобновяването литературнитѣ традиции на старата писменостъ, въвеждането въ употрѣбление народния езикъ, изтъкването човѣшкитѣ чергивъпотисна-ия крѣпостенъ робъ, — сж били изпълнени изобщо много сполучливо. Съ самия фактъ на своето възраждане, украинската литература е привлѣкла вниманието върху народа, възбудила е интересъ къмъ народния животъ и е поставила остро всички ония въпроси, които сж изисквали бързо разрѣшение. Тя е сторила още повече съ своето съдържание. Въпросътъ за еманципацията на човѣшката личностъ е билъ поставенъ и разрѣшенъ вече отъ Котляревски и неговитѣ приемници, съ такива смѣлостъ и категоричностъ, която е позволявала да се очаква много нѣщо отъ новото литературно движение. Наистина националното съзнание на нѣкои отъ пионеритѣ на това движение не било достатъчно кристализирано и е допускало у тѣхъ съединението на украинско самосъзнание съ официална лоялностъ (напр у Метлински, Квитка, Гулакъ—Артемовски). Липсва така сжщо и яснота на социалнитѣ задачи. Цѣлата литература носи още характеръ на провинциализмъ,

който въ значителна частъ отъ произведенията, плува успоредно съ рускитѣ литературни течения и се намира въ извѣстна зависимостъ отъ тѣхъ. Но зачатъкътъ на самобитностъ и оригиналностъ, ярко изразениятъ демократически и народолюбивъ характеръ на украинската литература, сж били твърдѣ надежна основа на бждащето развитие. И прѣзъ четиридесетитѣ години на XIX в. се е появилъ единъ чввѣкъ, който съ незнайна до тогава сила, е ударилъ по сърдцата и е далъ отведнажъ на украинската литература оная устойчивостъ и оная стремежъ къмъ неограничено развитие, свойствени на всички велики литератури. Тоя реформаторъ е билъ гениялниятъ Шевченко.

VI

Вече самата личностъ на Тарасъ Григорьевичъ Шевченко (1814—1861 г.) е знаменателно, може да се рече, символическо явление. Истински синъ на народа, излѣзълъ отъ безмълвната крѣпостна масса, съвсѣмъ случайно извлѣченъ отъ пропастьта на безправието и гнета и незагиналъ въ нея, Шевченко съ своята личностъ, сѣкашъ показва ония огромни духовни сили, които се таятъ въ украинския народъ и чакатъ само благоприятни условия, за да се проявятъ. «Шевченко, казва Костомаровъ, бѣше избраникъ на народа, въ най дълбокъ смисълъ на тая дума: народа каточели го бѣше избралъ, за да пѣе на не-

гово мѣсто*)]. И тоя посланикъ на народа, вдъхновениятъ пѣвецъ [на униженитѣ и оскърбенитѣ, най великиятъ измежду всички »кобзари«, които сж огласявали съ огнено слово широкитѣ пространства на Малорусия, е билъ посрѣщнатъ въ Украйна съ възторгъ и благоговѣние. — Той е билъ благословенъ да извърши литературния си подвигъ отъ стария писателъ Квитка. Свърстниците му и младежта, както казва по късно Кулишъ, сж привѣтствували първитѣ пѣсни на »Кобзаря« като »звука на призивната архангелска тржба«. И Шевченко, къмъ срѣдата на четиридесетѣтъ години отъ XIX в. е станалъ центъръ и изразителъ на мислитѣ и чаянията на онова младо украинско поколѣние, което, първенъ е поставило народното възраждане. не само като литературенъ, но и като националенъ и политически въпросъ, като програма на правда и справедливостъ. като условие за сществуването и развитието на родния народъ, въ качество на равноправенъ членъ срѣдъ другитѣ просвѣтени и свободни народи. Това е била, както е извѣстно, програмата на знаменитото Кирило-Методиевско Братство, основано прѣзъ 1846 год., което вече прѣзъ идната година е намѣрило трагиченъ край въ казематитѣ на III-то отдѣление и въ »отключения затворъ« на киргизката степь, Но и тия нови изпитания не сж могли да убиятъ, нито онова живо движение, което се е събудило въ Украйна, нито сж накарали дори да замлъкне най яркиятъ му изразителъ Шевченко.

Първитѣ произведения на Шевченко носятъ още отпечатъкъ на онова романтично прѣклонение

---

*) Н. И. Костомаровъ. Воспоминаніе о двухъ малярахъ. „Основа“, 1866, кн. IV, стр. 53.

прѣдъ славното минало на Украина, което е било тъй типично за неговитѣ прѣдшественици. Но гигантската сила на словото и чаровната прѣлестъ на стиха ги отличаватъ отъ тия прѣдшественици. Въ тжжната мелодия на съжаление по миналото, се втурва вече буйна нота на протестъ противъ настоящето. Въ обикновенитѣ форми е заключена дотогава невиджана ширина на съдържанието. И когато Шевченко казва въ пѣснитѣ си, че нѣма връщане къмъ миналото, че »не ще се върне волята« въ нейнитѣ стари, отживѣли и овехтѣли форми на хетманството, то заедно съ това прѣдъ умствения му взоръ се мѣркатъ вече контуритѣ на новата свобода, която не зависи отъ скоропрѣходни промѣни.

Не вмірае правда наша,
 Не вмірае воля,
 І неситий не виоре
 На дні моря — поля,
 На скуе душі живої
 І слова живого *).

Побѣдното шествие на тая нова свобода се възпира отъ положението на родния народъ, отъ онова робско съсгояние, което самъ поетътъ добръ е познавалъ по опитъ и въ което сж се мжчили милиони негови безмълвни братя и сестри. И Шевченко обръща всичката сила на страстната си ненавистъ противъ крѣпостното право и противъ ония условия, които сж го прѣдизвикали и го под-

---

*) Не умира нашата правда, не умира волята ни. Неситиятъ не ще изоре поле на дъното на морето, не ще скове живата душа и живото слово.

държатъ. Той разправя за крѣпостничеството такава »історія-правда«, што

Перелякатъ саме пекло
 Можна. А Данте старого
 Полупанком нашим можна здивувать *).

Съ потресна сила и правдивость разгръща поетътъ картина слѣдъ картина на това ужасно състояние, но не за да плаче върху развалинитѣ на миналото, а за да призовава къмъ борба и, като крайна цѣль, къмъ побѣдата на бждещето. »Борете се, казва той, побѣдата е Ваша«. Всички тѣ форми на неволята физическа и духовна, — сж еднакво умразни на Шевченко. Той протестира съ еднакво негодувание и противъ онова политическо безправие, което е причина на всенародното „мълчание на всички езици“ и изпраща »въ Сибирь святитѣ неволници« (декабриститѣ) и противъ социалнитѣ злини на всеобщата несигурность и унижение. Той намира огнени слова на обличение и за всѣка измама и фалшъ, фарисейство и лицемерие въ човѣшкитѣ отношения, — и се опълчва особено противъ издѣвателството надъ жената-майка, чийто култъ създава въ своитѣ чисти, цѣломждрени поеми. И Шевченко, въ своитѣ обличения, се въздига често до патоса на библейскитѣ пророци, способенъ дѣйствително да потресе човѣшкитѣ сърдца:

Неначе той Дніпро широкий
 Слова його лились, текли

---

*) Би можалъ да се изплаши цѣлия адъ. А стариятъ Данте би останалъ очуденъ отъ нѣкой нашъ дребенъ господарь.

І в сердце падали глибоко
 І ніби тим вогнем пекли
 Холодні душі *).

«Огнената сила», която поетът често е призовавал надъ своето слово, наистина осънява вдъхновената му рѣчь.

Изходниятъ пунктъ на Шевченковата поетическа дѣйность е била горещата му любовъ къмъ родния край и родния народъ, любовъ, която той е доказалъ на дѣло съ страданията на десетъ годишното си заточение въ »отключеная затворъ« на безводната пустиня задъ Каспийско море. Копнежътъ и тжгата по родината, която е значила за Шевченко и тжга по свободата, се е излѣла въ редица стихотворения, които прѣдставляватъ, може би, едно изключително явление въ мировата литература, по висотата и напрежението на възвишеното и патриотическото, (въ най добъръ смисълъ на думата), чувство. Мислено поетътъ е въ отечеството, той живѣе съ тжгитѣ му, мисли само за него, мечтае само за това, щото:

Хоча сердце замучено,
 Поточено горем,
 Принести і положити
 На Дніпрових горах *).

Той е готовъ да прѣнесе личнитѣ си несгоди, да забрави своитѣ страдания, но сърдцето му се

---

*) Като широкия Днѣпръ, думитѣ му се лѣеха, течеха и падаха дълбоко въ сърдцето и гачели горѣха съ тоя огънь студентѣ души.

*) Макаръ и да е сърдцето измжчено отъ болка, да го донеса и сложа на днѣпровскитѣ планини.

стѣга отъ неизразима болка, само при мисълта за тежката сѣдба на родния край:

Та не еднаково мені,
Як Украіну злиі люде
Присплять лукаві і в огні
Іі окраденую збудяць,
Ох, не еднаково мені! *)

И тая любовъ къмъ родния край е била за Шевченко нераздѣлна часть отъ любовта му къмъ родния народъ. »Плътъ отъ плътта, кость отъ костьта на народа«, по собствения му изразъ, прѣнесълъ самъ мжкитѣ на двойна неволя, социална и политическа, той не си прѣдставлява благого на родината иначе, освѣнъ като благого на нейния народъ. И Шевченко е поставилъ словото за стражъ на тоя народъ. „Най малкиятъ братъ“ — народътъ заема въ мирогледа на украинския поетъ централно мѣсто и отъ гледището на неговитѣ интереси вижда Шевченко всички нѣща на Божия свѣтъ. Заради »най малкия братъ« вдига Шевченко бунтъ противъ социалния редъ, противъ държавнитѣ форми, противъ традициитѣ на родната история, противъ религиознитѣ учреждения, противъ самия Богъ, който допуца онова. което поетътъ счита за несправедливостъ по отношение на народа. И въ тая точка Шевченко не познава отстъпки и не допуца компромиси.

И звездно съ това мжно може да се срѣщне по меко сърдце, отъ онова на тоя непрѣклоненъ бунтовникъ, по чиста душа отъ пълната съ страст-

---

*) Не ми е все едно, какъ ще приспять злитѣ и лукави хора Украина и окрадена, въ огнь ще я погубятъ. Охъ, не ми е сѣ едно!

на умраза душа на гениалния обличител на не-наситнитѣ хора. Нему сж достѣпни и тихитѣ радости отъ идилличното съзерцание на природата, на картинитѣ изъ ежедневноя животъ и на мирния трудъ — и пламеното слово на негодуване и обличение се смѣнява у него, съ меко чувство на размишление и на наслада отъ живота. Човѣкъ трѣба да живѣе съ всички страни на сжществото си, трѣба да се бори за чистъ и пълень животъ, — тоя е изводътъ отъ поезията на Шевченко, твърдѣ отдалечена отъ какъвто и да било песимизъмъ.

Тяжко жить на світі, а хочеться жить,
 Хочеться дивитись, як сонечко сяе,
 Хочеться послухать, як море заграе,
 Як птичка щибече, байрак гоманить,
 Або чорнобрѣва в гаю заспѣвае . . .
 О, Боже мій милий, як весело жить . . .*)

Тая жажда за чистъ свободенъ и пълень животъ се е проявявала у Шевченко въ неговото настойчиво, безспирно дирене на правдата и въ чисто религиозната му вѣра, че правдата ще възтържествува, »инакъ слънцето ще се спре и ще изгори осквернената земя«, че ще настѣпи обновление въ това тежко, бѣдствено състояние и че

на поновленій землі
 Врага не буде, супостата,

---

*) Тежко се живѣе на свѣта, а ще ми се да живѣя, ще ми се да гледамъ, какъ слънцето сияе, ще ми се да послушамъ какъ морето играе, какъ птичето чурулика, или какъ черновѣжда мома въ гората пѣе. О, Боже мой мили, какъ весело се живѣе!

А буде син і буде мати
І будуть люде на землі *).

Хората, безъ всѣкакви социални прѣгради, това е идеала на човѣшкия животъ, който е осѣт-
явалъ жизнения пжтъ на гениялния страдалецъ и
е внасялъ примирение въ измжчената му душа. Съ
акорда на всеобщо равенство и на свобода
въ човѣшкитѣ отношения е увѣнчана неговата въз-
вишена проповѣдь на обновление и прѣустройство
на стария, овехтѣлъ свѣтъ.

Такава е била оная нова струна, която е за-
звучала въ украинската литература съ появата на
Шевченко. Чаровната форма и общочовѣшкото
съдържание, дълбокото чувство и високата степенъ
на национално самосъзнание, изострениятъ езикъ,
наистина пламеното слово и благородното граж-
данствено настроение, въ сяръзка съ личната сжд-
ба на мжченика-поетъ, всичко това взето заедно, е
имало за послѣдица, че музата на Шевченко е
произвела пълень прѣвратъ, както въ вжтрѣшни-
тѣ отношения, тъй и въ външното положение на
украинската литература. Прѣвъ Шевченко е поста-
вилъ прѣдъ съотечественицитѣ си, съ невидѣна до
тогава сила на убѣждение и изразъ, принципа на
широкия демократизъмъ, на безкомпромисното на-
ционално възраждане и на свободата за личность-
та и за народа. „Какво сме, чии синове, на какви
бащи, отъ кого и защо сме оковани?“ — тия въ-
проси за прѣвъ пжтъ сж се явили прѣдъ украин-
ското общество, въ всичката имъ чистота и отго-

---

*) На обновената земя не ще има врагъ, ни прѣстжп-
никъ. А ще има синъ, ще има майка и ще има хора по
земята.

воръ тъмъ е давала сѣ сжщата гениална муза, която съ правилно чувство, мълниеносна проникателност е отгатвала онова, до което по късно е дошла науката съ подробни и трудни изслѣдвания. Появяването на такова свѣтило като Шевченко, върху украинския небосклонъ, на това »Божество, което живѣе на особено слънце«, споредъ израза на покойния Ф. Е. Коршъ, е означувало несъмнѣния успѣхъ на националнитѣ домогвания, възкресението на украинския народъ, като нация. Теорията е станала фактъ, желаното и очакваното се е прѣвърнало въ дѣйствителностъ. Съ Шевченко, украинската литература излиза на свѣтовната арена, националнитѣ »кобзари« отъ прѣдишнитѣ врѣмена ставатъ пѣвци на човѣчеството. Провинциализъмътъ отхожде въ областта на прѣданието и на пръвъ планъ се появяватъ общочовѣшкитѣ принципи въ задачи и въ съдържание. Не е чудно, че Шевченко е ималъ огромно влияние върху развитието на украинската литература и растежа на украинската мисль, като не говоримъ за влиянието му върху чуждитѣ литератури, напр. върху българската. Достатъчно е да се каже, че всичкото послѣдующе движение въ Украина е звело именно отъ него направлението на своя пжтъ, отъ който не се отклонило и до днешно врѣме.

Шевченко е наченалъ нова страница и въ външното положение на украинското слово и движение. Полузабравенитѣ мѣрки противъ украинската литература, взети още прѣзъ XVIII в. при изгубването на политическата автономия, сѣкашъ не сж били вече необходими, защото словото само по себе си е изглеждало тѣй безсилно въ сравнение съ огромния механизъмъ на бюрократическата

държава. »Умна шега« това е изразът на Николай I за сатирата на Котляревски. Императорът не разбралъ убийственото за създадения редъ съдържание на Енеидата. Но Шевченко е билъ разбранъ и отъ бюрокрацията, която отъ 1847 г. отново изважда отъ канията рждасялото оржие на репресии противъ украинското слово, независимо дори отъ съдържанието му. Запрѣщението на цѣлата съществующа литература, което е прокарала николаевската жандармерия прѣзъ 1847 г., слага начало на най новия мартирологъ на украинското слово, чийто край е настѣпилъ едва съ великата революция отъ 1917 г. Прѣломъ е настѣпилъ и въ общественитѣ отношения. Добродушния споръ на южани и сѣверяни, дали е възможно съществуването на една областна литература заедно и паралелно съ руската и какви сж прѣдѣлитѣ на компетенцията ѝ, отстѣпва мѣсто на най яростнитѣ нападения на централиститѣ, усѣтили че иматъ прѣдъ себе си сериозна и дѣйствителна опасност, — сила; за която не важно едно снисходително одобрение или неодобрение и къмъ която е необходимо такова или друго, но сериозно отношение. За жалость тая „дѣлба на мегданъ“ е била започната прѣзъ епохата на Шевченко отъ Бѣлински, който привсичката си проникателност, не е съумѣлъ да види какъвъ съюзникъ е намирало собственото му дѣло въ лицето на украинската литература. Това едва по късно е станало ясно за напѣдничавата руска общественост, поне за хора отъ такава величина, като Херценъ. Бакунинъ, Чернишевски и Добролюбовъ..

Погромътъ на Кирило-Методиевското братство, заточаването на водителиѣ му, Шевченко, Костомаровъ, Кулишъ и др., запрѣщението

на цѣлата украинска литература сж се отразили тежко върху течението на най близкото врѣме. Литературната продукция пада, замлъкватъ гласоветѣ на по старигѣ и по младитѣ украински писатели. Тоя прѣвъ антрактъ се е продѣлжавалъ десетъ години, въ течение на които официалнитѣ ржководители на Русия сж я водили неуклонно къмъ катастрофата, избухнала на Севастополскитѣ укрѣпления. Едва подиръ нея се е появилъ обратъ и Русия, е могла врѣмено да въздъхне съ облекчение, очаквайки пълна промѣна въ условията на своето сществувание и прѣди всичко унищожаването на ненавистното крѣпостно робство. Облекчение, наистина за кжсо врѣме, е настжпило и въ Украина. Дадена е била възможность на Кулишъ и Костомаровъ да упражняватъ литературната си дѣйность, явяватъ се редица нови сили, на чело съ грѣмкото име на Марко Вовчокъ. Слѣдъ дълги ходатайства Шевченко бива амнистиранъ и получава разрѣшение да се върне отъ Азия. Въ Петербургъ се събира цвѣтътъ на украинската интелигенция и наскоро се заема съ издаването на първия украински органъ „Основа“, който е прокарвалъ идеята на 1847 г. Въ провинцията расте национално-народническото движение, като охваща най активнитѣ сили и ги организира въ дружества („громады“), които горещо се завзематъ за дѣлото на освобождението на селянитѣ и на народната просвѣта (недѣлни училища, народни популярни издания, тѣй нареченитѣ »метелики«, в. „Черниговскій листокъ« и т. н.) Украинското движение отново се прѣхвърля въ Галиция, оживява задрѣмалитѣ тамъ сили и създава първитѣ проблѣсвания на едно тозъ пжтъ дѣйствително демократическо национално движение.

Но врагът не дреме всрѣдъ тая кипнала и напрегната дѣйностъ. Отъ реакционнитѣ кржгове на крѣпостническитѣ благородници се чуватъ първитѣ обвинения противъ украинцитѣ въ стремежъ да произведатъ нова „гайдамащина“. Сетнѣ се воявява популярната думица »Сепаратизъмъ«, и когато избухва полското въстание, за Катковъ и неговитѣ клевети става вече съвсѣмъ ясно, какви мѣрки слѣдва да прѣдприематъ противъ украинството. „Основа“ и „Черниговскій листокъ“ се затварятъ, недѣлнитѣ училища се унищожаватъ на всѣкъдѣ, украинската литература се обявява за »полска интрига«, макаръ тъкмо полскитѣ крѣпостници да сж вдигнали първи тревога въ Украина, излизайки съ клевети и доноси противъ украинското движение и издания Най сетнѣ прѣзъ 1863 г. е билъ издаденъ запрѣтителниятъ актъ на Министра на Вжтрѣшнитѣ Работи Валуевъ съ знаменититѣ му думи, че украински езикъ „не е имало и не може да има“ и съ, за сега, „врѣменото“ му запрѣщение на украинската литература. Настжпва вториятъ антрактъ...

Но за малкото години сравнително облекчение, настжпило слѣдъ Кримската война, украинската литература е успѣла значително да напрѣдне въ всички области и да създаде редица крупни литературни сили, събрани около „Основа“, която е разгънала старото знаме на Кирило-Методиевското Братство. Душа на движението, слѣдъ смъртта на Шевченко прѣзъ 1861 год. е станалъ П. А. Кулишъ (1819 - 1897 год.) извънредно многостранчивъ и енергиченъ дѣецъ, бѣлѣжитѣ белетристъ и поетъ, пионеръ въ попрището на украинската наука и публицистика, остроуменъ критикъ, който не се спиралъ и прѣдъ най крайнитѣ изво-

ди. Той е разгърналъ художественитѣ рамки на литературата, като е създалъ първия исторически романъ на украински езикъ („Чорна рада“, 1857 г.) и като е приложилъ за пръвъ пжтъ народния езикъ въ науката и публицистиката, обработвайки го чрѣзъ прѣводи на разни произведения изъ свѣтовната литература (Библията, Шекспиръ, Байронъ и др.). За жалость изобщо измѣнчивиятъ духъ на Кулишъ не е билъ способенъ да издържи дълго врѣме една опрѣдѣлена позиция и вече прѣзъ 70-тѣ години той изгаря онова, на което се е покланялъ и се покланя на онова, което е горилъ, проклина прѣдишнитѣ си увлечения отъ миналото на Украина и своитѣ народнически възгледи и най сетнѣ дори своето благоговѣйно отношение къмъ паметята на Шевченко. По късно наистина, той се повръща спорадически пакъ къмъ старитѣ си богове, за да ги сваля отново отъ пиедестала имъ. Кулишъ прѣдставлява, благодарение на своята неустойчивость, може би най трагическата фигура въ най новата история на Украина, ала сѣ пакъ, разбира се, заслугитѣ му прѣвишаватъ врѣдата, която е на насяла на родното дѣло не винаги подбиращата му ржка. Въ всѣки случай въ историята на украинската литература нему е запазено почетно мѣсто, като на талантливъ поетъ и белетристъ, парадоксаленъ критикъ и публицистъ. Художественитѣ му произведения, особено ония отъ първия периодъ, макаръ несвободни отъ тенденциозность и отъ извѣстно наддѣляване на разсждението върху чувството, изображаватъ вѣрно прѣживѣлицитѣ на украинския интеллигентъ отъ 1860 г. и неговитѣ надежди и упования, а нѣкои отъ лирическитѣ му стихотворения и дребни разкази за дълго врѣме ще останатъ, като образци на изящество и добъръ стиль.

Даровитиятъ стилистъ А. П. Стороженко (1805—1874 г.), изобщо малко плодовитъ, е оставилъ една книга разкази въ духа на Гоголь и единъ опитъ на историческа поема „Марко проклятый“ съ пластически описания и характеристики. До голѣма популярностъ е достигналъ, съ своитѣ исторически повѣсти и разкази отъ украинското минало, Д. Л. Мордовцевъ (1830—1905 г.), макаръ и проникнатитѣ му съ силенъ лиризмъ разкази отъ съврѣмения животъ да сж по сполучливи („Дзвонарь“, „Салдатка“ и др.). Но най бѣлѣжитиятъ талантъ отъ 60-тѣ години е М. А. Марко) вичъ, извѣстна подъ името Марко Вовчокъ (1830

1907 г.), чиято популярностъ прѣзъ врѣмето на селското освобождение е стояла много високо, благодарение на художественитѣ ѝ очерци отъ крѣпостническия животъ (прѣведени на руски отъ Тургеневъ). Тия безпретенциозни картини, написани на единъ и до днесъ ненадминатъ езикъ, сж проникнати съ особенъ колоритъ вслѣдствие оригиналната маниера на авторката, да води разказа отъ името на самитѣ герои, нѣщо което имъ придава характеръ на особена интимностъ („Козачка“, „Сестра“, „Институтка“, „Ледащица“ и др.) За жалостъ Марко Вовчокъ е замлѣкнала рано за украинската литература, като се е повърнала къмъ нея кжсо врѣне прѣди смъртъта си, съ изящната вариация на народни теми „Чортова пригода.“ Оригиналната маниера на Марко Вовчокъ е създавала въ украинската литература редица послѣдователи, между които изпъква особено А. М. Кулишъ (1828—1911 г.) авторъ на разкази, които характеризиратъ положението на жената въ украинското село. А. Я. Конисскій (1836—1900 г.) разработва теми отъ слѣдореформения периодъ:

обѣдняването на селото подѣ влияние на новитѣ условия на живота, израстнали върху развалинитѣ на крѣпостното право (разказитѣ »Козарьскій панок«, »Наймичка«, „В день святой воли“, „Протестант“ и др.) Слабитѣ опити на Кониски да изобрази новитѣ вѣяния изъ срѣдата на интеллигенцията, въ многочисленитѣ му повѣсти отъ тоя родѣ, сж твърдѣ тенденциозни (особено »Гришники«). Като публицистѣ Кониски е стоялъ на страната на просвѣтителното народничество, и е защищавалъ необходимостта да се удовлетворятъ народнитѣ искания въ национални форми. Трудоветѣ на Кониски за Шевченко (по украински и руски) и днесъ оставатъ най пълното събрание на материали за украинския поетѣ. Талантливиятъ, рано починалъ А. П. Свидницкій (1834—1871 г.) е първиятъ битописателъ на духовенството въ украинската литература. Неговата обширна повѣстехроника »Люборацькі« прѣдставя една широка битова картина, пълна съ интересни подробности изъ живота на старата »бурса« и семинария и изъ обичаитѣ на старосвѣтското духовенство. Между поетитѣ на онова врѣме изпъкватъ Я. И. Щоголевъ (1824—1898 г.) пѣвецъ на труда и на мирната селска идилія. Л. и. Глѣбовъ (1827—1893 год.) популяренъ баснописецъ и лирикъ, мойто е далъ ненадминати и до днесъ образци на украинска басня и редица прѣкрасни елегически стихотворения и особено С. В. Руданскій (1830—1873 год.) Лириката на тоя поетѣ се отличава, отъ една страна съ дълбочина на чувството, а отъ друга съ силна гражданска струя, която нигдѣ не минава въ риторика, а остава въ прѣдѣлитѣ на хуманитарнитѣ задачи (»Бики«, »До дуба«, „Наука“ и др.) По малко интересни сж, макаръ и да се

ползуватъ, благодарение леката форма и остроумие, съ огромна популярностъ въ Украина, »Спирововки«-тъ на Рудански, — малки пиески съ анекдотическо съдържание, повечето на народни теми. Отвъдграничната Украина, освѣнъ редица работници на печатното слово, е отхранила по онова време въ лицето на Осипъ Федьковичъ (1834—1888 г.) единъ силенъ талантъ, който има не само мѣстно значение. Неговитѣ малки разкази изъ живота на гуцулитѣ — украинскитѣ планинци отъ Карпатитѣ, сж пълни освѣнъ съ любопитни черти на единъ малко извѣстенъ битъ и съ чаровната поезия на планинитѣ, аромата на борозитѣ гори, шума на горнитѣ рѣки, (вж. прѣкрасно описаниятъ отъ него Черемошъ). Лирическитѣ произведения на Федьковичъ, често издържани въ формитѣ на народната пѣсень, сж особено богати съ силно чувство на любовъ къмъ отечеството и копнежъ по него, което имъ придава особена трогателностъ. На времето си произведенията на Федьковичъ сж прѣдизвикали съчувственъ отзивъ у Тургенева, който е писалъ за тѣхъ на Драгоманова, че „въ тѣхъ блика изворъ на жива вода“

По тоя начинъ, въпрѣки кратковремеността на свѣтлия периодъ между двата пароксизма на реакцията (1857—1862 г.), украинската литература е смогнала да отхрани цѣла редица повече и по малко даровити автори, да завоюва нови форми на литературното творчество и да застане върху твърдата почва на едно безспирно развитие. Това ѝ е позволило да запази извѣстно движение »по инерция« и прѣзъ настѣпилия слѣдъ това антрактъ, прѣдизвиканъ отъ общеруската реакция къмъ втората половина на шестдесетитѣ гсдини.

VII

Собствено, това повторно запрѣщение не е имало вече значението на прѣдѣлъ »его же не перейдеши«, напротивъ намѣренъ е билъ оня прѣдѣлъ на репресивнитѣ мѣрки, задъ които тѣ сж губили своята сила. Украинскитѣ писатели отъ по рано вече сж познавали пжтя за Галиция, съ която, отъ началото на шестдесетитѣ години, сжществуватъ литературни и обществени връзки и отиватъ сега съ своитѣ произведения тамъ, гдѣто ржката на всемогщата цензура не е могла да ги достигне. Слѣдъ Валуевския циркуляръ отъ 1836 г. украинскитѣ издания въ Галиция се наводняватъ съ произведенията на Кулишъ, Кониски, Марко Вовчокъ, а не слѣдъ дълго и съ ония на Левицки, Мирни, Старицки и Драгомановъ. Това, до извѣстна степенъ, е смекчавало остротата на запрѣщенията, като ги е лишавало поне наполовина отъ дѣйствителна сила. Но и въ Русия антрактътъ не е продължавалъ много: запаса на бюрократическата енергия е можалъ да изтрае едва до края на шестдесетитѣ години.

Това врѣме е било използвано отъ украинската интелигенция, отчасти за вътрѣшно организиране и заздравяване връзкитѣ съ Галиция, отчасти за научна разработка на разни въпроси изъ украиновѣдението. Въ Киевъ, дѣто отново се прѣнася центърътъ на украинския животъ, се съсредочаватъ такива видни научни сили, като Антоновичъ, Драгомановъ, Чубински. Жигецки, Михальчукъ, Русовъ, Кистяковски, художествени сили, като Лисенко и Старицки. Основава се Югозападниятъ отдѣлъ на Руското Географическо дружество, (прѣзъ 1872 г.) гдѣто работятъ изключително укра-

ински сили и който прѣдприема редица научни изучавания, като напр. грандиозната етнографическа експедиция на Чубински, първото прѣброяване на гр. Киевъ и др. Излизатъ научни работи, които обръщатъ вниманието на европейскитѣ учени върху Украина, слѣдъ тѣхъ минаватъ по контрабанденъ начинъ разни книжки популярна литература за народа и художествени издания на украинската литература. И къмъ 1870 г. литературна продукция е успѣла да настигне до нѣйдѣ онова, което е било приустановено отъ Валуевския циркуляръ. Най сетнѣ възниква и Украинскиятъ театръ.

Но враговетѣ, разбира се, и сега не сж дрѣмали.

Появили сж се, подбутнати отъ Каткова, цѣла фаланга обличители на украинския „сепаратизъмъ“, които отъ това занятие сж правили доста успѣшна карьера. Мѣстнитѣ обличители, отъ вида на прѣдателя Юзефовичъ, Полоцки, Говорски и др., групирани около глупавото вѣстниче „Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи“ и около „субсидирания „Кіевлянинъ“, сж отрупвали Петербургъ съ доноси за украинската опасностъ, и сжщеврѣмено сж повдигнали въ печата дѣятеленъ походъ противъ украинскитѣ дѣйци. Петербургъ послушалъ усърднитѣ гласове на клеветниците и образувалъ по поводъ украинското движение особено, извънредно съвѣщание отъ двама министри, шефа на жандармерията и единъ таенъ съвѣтникъ, чийто резултатъ е билъ подписания въ Емсъ указъ отъ 18 май 1876 г., който е запрѣтилъ въ Русия украинскитѣ театри, музикални произведения и правописъ и цѣлата украинска литература, освѣнъ белетристината. Затворилъ е Юго-Западния

Отдълъ на географическото дружество и е прѣградилъ пжтя на задграничните издания. Тоя указъ, извѣстенъ подъ името „Lex Iosephoviana“, по името на главния ѝ вдѣховителъ Юзефовичъ, е сществувавалъ тридесетъ години безъ нѣколко мѣсеца, (до мартъ 1905 год.) и подъ създаването отъ него условия е протекло цѣлото послѣдующе развитие на украинската литература. Какви сж били тия условия нѣма нужда да се говори много. Достатъчно е да се каже, че прѣзъ първите три-четири години слѣдъ поменатия указъ, въ Украина почти не сж се появявали нови издания. Но сеенѣ е станало сщщото, каквото и съ прѣдишните запрѣтителни постановления: макаръ и съ голѣми мжчноти и прѣпятствия, животътъ ги е разклащалъ, вадилъ е тухла слѣдъ тухла отъ плътната стѣна съ надписа »строго се забранява« и прѣзъ образуващата се пукнатина сж се промъквали »запрѣтените« брошури . за холерата, за черната пара, за Стефенсонъ и други подобни »бунтовнически« прѣдмети. Но справедливостта изисква да се добави, че редица други сщщо такива бунтовнически произведения, напримѣръ за конструкцията на човѣшкото тѣло, десетки пжти сж загивали въ архивата на главната дирекция на печата.

Вслѣдствие тия и подобни обстоятелства, украинската литература е била прокудена отвѣдъ Збручъ, който протича на галицката граница. Украинските писатели прѣди или вмѣсто да си опитватъ щастieto въ главната дирекция на печата, сж изпращали произведенията въ Львовъ. Въпрѣки всичките неизброими неудобства, тая процедура е имала извѣстни положителни страни. Поне украинската литература е избѣгнала съвършено онова лакиране, което неизбѣжно съпровожда всѣка цензура, не е

имала сжщо нужда да си служи съ Езоповски езикъ и е могла да нарича нѣщата съ името имъ, доколкото това, разбира се, не е противорѣчило на галицкитѣ »добри нрави«, които сж налагали понѣкога юзда на писателскитѣ мисли. И украинската литература е съумѣла да използва указаното обстоятелство, въпрѣки произнесената спрѣмо нея на 18 май 1876 г. и сетнѣ нееднократно потвърждавана смъртна присжда. Съ вжже на шия, тя е продължавала не само да живѣе, но и да се развива, като е издържала такива условия, каквито не е имала да изпитва ни една литература на цѣлия Божи свѣтъ.

Духовенъ вождъ и най добъръ изразителъ на литературната насока отъ периодъ, е билъ професора отъ Киевския университетъ, по сетнѣ емигрантъ и професоръ въ Висшето Училище въ София, М. П. Драгомановъ (1841—1895 год.). Тоя бѣлѣжитѣ ученъ е започналъ публицистичната си дѣйность, още прѣди указа отъ 18'6 г, съ доста умѣрени, отъ украинско гледище, статии (въ „С. Петербургскія Вѣдомости“, »Вѣстникъ Европы: и львовската »Правда«), които сж стояли още на позицията на украинския провинциализъмъ. Указътъ, тоя актъ на нечувано насилие, който е накаралъ Драгоманова да напустне Русия, му е открилъ очитѣ и той е станалъ теоретикъ и вождъ на радикалното украинство, като се е раздѣлилъ съ прѣкраснодушието на областничеството и провинциализма. Възпитанъ въ идеитѣ на Кирило-Методиевското Братство, Драгомановъ е прибавилъ къмъ тѣхъ учението на най новитѣ социалистически системи и е създакъ програмата на украинското движение, като широко обществено течение, свързано отъ всички страни съ общочовѣшкитѣ проблеми и

прогресъ. Борбата за политическа свобода и противъ централизма, постигането общочовѣшки (космополитични“) задачи, но въ национални форми и съ сръдствата на дадената национална единица, това сж били любимитѣ идеи на Драгоманова, които той е развивалъ въ множество публицистични работи на украински и руски езикъ («Передне слово до „Громади“, „Чудяцьки думки“, „Листи на Украину Наддніпрянську“, „Вільна спілька“, „Историческая Польша и великорусская демократія« и др.). Драгомановъ си е прѣставялъ украинската литература, като едно органическо тѣло, което расте отдолу нагорѣ, върху почвата на общенароднитѣ потребности. отъ чието удовлетворение тя трѣбва да започне, като прѣминава постепенно къмъ по вишитѣ стъпала и по сложнитѣ форми («Література Украинська», «Галицько-руске письменство», «Шевченко, українофили и соціалізм» и др.). Развити въ блѣскава форма, пълни съ остроумни илюстрации и сравнения, тия идеи на Драгоманова сж имали грамаденъ успѣхъ, както въ Украина, тѣй и въ Галиция и като сж създали въ послѣдната едно чисто демократическо движение на украинска почва, европизирали сж го и сж свързали неговитѣ стремежи съ ония на Украина. Това заздравяване на връзкитѣ между раздѣленитѣ съ политическа граница части на украинския народъ и научното обосноваване на украинското движение сж историческата заслуга на Драгомановъ.

Украинската литература отъ 70 тѣ години и слѣднитѣ десетилѣтия, дори до началото на новия вѣкъ, е тръгнала по указаната отъ Шевченко и Драгомановъ насока, като е положила въ основата на развитието си реализма на изображението и гражданскитѣ мотиви на съдържанието,

като е прѣодолявала упорно външнитѣ прѣпятствия и вътрѣшната инерция на безсъзнателнитѣ народни маси, като е създавала първата база на националното и гражданско самосъзнание. Въ областта на художествената повѣсть се появява единъ голѣмъ талантъ въ лицето на И. С. Левицкій-Нечуй (1838—1918 г.), неподражаемъ битовъ писателъ и познавачъ на украинското село, който е далъ най добритѣ му описания отъ слѣдреформеното врѣме («Кайдашева сім'я», «Баба Параска, та баба Палажка», «Рибалка», «Панасъ Крутъ», «Прічепа» и др.) Заетъ съ изображаването на рухавшитѣ стари основи на живота, Левицки заедно съ това се опитва да запише и ония нови течения, нови хора, които идватъ да смѣнятъ старитѣ («Хмари») и се стараятъ да парализиратъ разрушителнитѣ влияния на новитѣ дребни господари, на солдатлъка, порусването и т. н. Въ произведенията на Левицки ний намираме цѣла галерия реални типове и образи, изпълнени съ спокойната ржка на обективенъ наблюдателъ, който много рѣдко издава личното си отношение къмъ изображаванитѣ лица и положения. Противно на Левицки, П а н а с ъ М ы р н ы й (псевдонимъ) е заетъ повече съ психологичната страна на сжщитѣ явления и ни дава широка картина на народния животъ върху фона на социалнитѣ отношения. Мырный се интересува не толкова отъ типовеѣ, колкото отъ индивидуалноститѣ, които протестираатъ противъ всеуравняващитѣ условия и често ставатъ жертва на тоя протестъ (романа «Пропаща сила», «Повія» и др.) Мырный обича да подчертава трагедитѣ на човѣшкото сжществуване, съ спокойни изображения на безпристрастната природа, която художникътъ цѣни, разбира и знае пластически да

прѣдстави (отдѣлни мѣста отъ голѣмитѣ му произведения, разказитѣ »Середстепів«, »День на пастівнику« и т. н.). Истински пѣвецъ на борбата и жизненитѣ контрасти е неотдавна починалиятъ Иванъ Франко (1856—1916 г.), найвидниятъ талантъ на Галиция отъ ново врѣме, извънредно многостранчивъ, могщъ и енергиченъ, съ голѣма сила на художествения даръ. Излѣзалъ на литературното поле прѣзъ 70-тѣ години, подъ непосредственото влияние на Драгоманова, Франко намисля да даде въ художествена форма, пълненъ образъ на родината си. Грандиозенъ замисълъ, но само отчасти изпълненъ. Въ многочисленитѣ си повѣсти и разкази (най добритѣ отъ тѣхъ сж: „Воя констриктор“, „Борислав сміється“, „Перехрестні стежки“, „До світла“, цикльтъ „Бориславські оповідання“), Франко се интересува най много отъ мира на трудящитѣ се „съ потъ на лицето“, като го съпоставя съ мира на тържествующитѣ въ жизнената борба хищници и насилници. Симпатиитѣ на автора сж всецѣло на страната на първитѣ и то не само поради изискванията на хуманността, но и затова, защото само въ труда той вижда оная творческа сила, която всждѣ донася обновление на човѣчеството. Въ всичкитѣ си произведения Франко тжж за човѣка, бори се за щастието му, пѣе за обновлението и проповѣдва любовъ.

до всіх, що ллють свій піт і кров,
до всіх, котрих гнетуть окови *).

Но наредъ съ подобна гражданска поезия (сборникътъ »З вершин і з низин«), Франко дав:

---

*) Къмъ всички, които лѣятъ своята кръвь и потъ,
къмъ всички, които оковитѣ гнетятъ.

високи образци чиста лирика (особено сборникът („Зів'яле листя“), хубава, прочувствена, която ос-
вѣтлява проклетитѣ въпроси на личното сществу-
вание, на спремежа къмъ щастиего.

... Загублену любовь, несповнене бажання,
Невиспіваній спів, геройське поривання,
Усе най вище, чим душу я кормлю
Той огонь, що враз і гріє и пожирає,
Смерть, що забива и від мук ослобоняє! . . *).

До най високъ патосъ достига Франко въ
поемата »Мойсей«, въ това зрѣло създаване на
поетическо вдъхновение, щастливо съчетано съ ви-
сокъ граждански подемъ. Съдържанието на пое-
мата е трагедията на великия народенъ вождь, кой-
то е отдалъ цѣлия си животъ за постигането на
една идея и който въ края на жизнения си пѣтъ,
вижда вѣрата си поколебана и разбита. Бунтъ про-
тивъ слѣпото провидение и непрѣстано дирене
нови идеали въ живота, това сж завѣтитѣ на Фран-
ко, оставени въ послѣдното му велико произведе-
ние. Писателътъ въ сщность е слѣдвалъ прѣзъ
цѣлия си животъ на тия завѣти и ги е осществя-
валъ не само като художникъ, но и като критикъ
и публицистъ въ острия анализъ на разни литера-
турни и обществени явления.

Типиченъ изразителъ на врѣмето, съ неговитѣ
рвзочарования, славянската война. националния
гнетъ и разсгройството въ интеллигентскитѣ кржго-
ве, е М. П. Старицкій (1840-1904 г.). Почти всич-

---

*) Погубената любовь, изпълненото желание, неизпѣ-
тата пѣсень, геройскитѣ пориви . . . всичко най високо, съ
което питае душата си, онзи огонь, който гріє и изяжда,
смертьта, която убива и освобождава отъ мжки.

китъ му стихотворения иматъ граждански мотиви, не напусто е прѣвеждаль той тъй много и охотно Некрасова. При всичката опасностъ, при разработването на подобни теми, да изпадне човѣкъ въ риторика и декламация, Старицки е съумѣлъ да се удържи въ прѣдѣла на художествени-тѣ рамки, като е изразявалъ, често, мислитѣ си съ чувство и експресия («Поету», „На новий рік“, »Ніва«, »До молоді« и др.). Другата страна на дѣйността му е била драмата. Бидейки единъ отъ основателитѣ и пионеритѣ на украинския театъръ, той е оставилъ слѣдъ себе си много оригинални драматически произведения и адаптации, които сж направили огромна услуга на токущо родения украински театъръ («Не судилося», »Богдан Хмельницький«, »Маруся Богуславка«, „Остання ніч“ и др.). Баща на украинския театъръ се счита М. Л. Кропивницькій (1841-1910 г.), бѣлѣжитъ артистъ, съ даровито артистично перо. Украинскитѣ театъръ е сществувавалъ отдавна, прѣминалъ по традиция отъ школната драма, интермедиятѣ и вертепа, при което пиеситѣ на Котляревски, Квитка и другитѣ автори сж били играни често отъ такива видни театрални таланти, като Соленикъ и М. С. Щепкинъ. Но едва къмъ '870 г. възниква стремежа да се създадатъ специални украински театрални организации едновременно въ Киевъ (групата на Старицки и Лисенко) и въ Елисаветградъ, дѣто сж наченали артистичната си дѣйностъ Кропивницьки, високо даровитото семейство Тобилевичъ, знаменитата Заньковецька и др. Кропивницьки се е поставилъ прѣзъ 1891 г. на чело на първото професионално театрално прѣдприятие, което съ огроменъ успѣхъ е обновило украинското драматическо искусство. Като драматически пи-

сателъ Кропивницьки се отличава съ наблюдателност, съ умѣние сполучливо да очертае живи положения, да даде интересни сцени. За съдържание на пиеситѣ му («Глитай», «Олеся», «Дві сім'і» и др) служи повечето животътъ на съврѣменото украинско село, отъ чиято областъ му се удало да даде напр една, едва ли не символическа, снимка на бюрократична глупостъ, въ пиесата «По ревізіі». Крѣчка напредъ въ развитието на украинската драма е напредилъ И. К. Тобилевичъ (1845—1907 г.), сжщо даровитъ артистъ, извѣстенъ подъ театралния си псевдонимъ Карпенко—Карый. Тобилевичъ не се задоволява съ чисто битовата обстановка и малки етнографически особености, които толкова сж занимавали прѣдшественицитѣ му драматурзи. Той дава една, вече стройна, картина на народния животъ, въ която изпъкватъ широко нарисуванитѣ фигури на разни експлуататори, богаташи, чиято еволюция авторътъ прослѣдява отъ зараждането имъ, до послѣднитѣ прѣдѣли на тѣхния ръстъ («Бурлака», «Сто тисячъ», «Хозяїн»). Наредъ съ това, Тобилевичъ се интересува и отъ разни психологически проблеми и жизнени дилеми и тсй знае да намира и тукъ моменти на високъ интересъ и цѣнностъ («Безталанна», «Наймичка», «Мартин Боруля» и др.). Драматургътъ не е оставялъ безъ внимание и историческото минало на Украина. Въ тая областъ особено му се удало обрисуването на такива трагични моменти, като «Руината» на XVIII в. («Гандзя») и гайдамашината отъ XVIII в («Сѣва Чалий»). Благодарение на способността си да схваща и да обобщава явленията, да дава ярко очертани типове, освѣтлени съ лжчитѣ на заразителния хуморъ, Тобилевичъ е станалъ истински баща на украинската комедия на

нравитѣ, съ своитѣ колкото сериозни по съдържане, толкова и леки, непретенциозни и непринудени по форма произведения.

Освѣнъ горѣпоменатигѣ писатели, прѣзъ седемдесетигѣ години сж се проявили и редица други, всѣки отъ които, въ своята сфера, е принелъ нѣщо за разработването на родното слово. Такива сж били: прѣводачътъ на Илиадата, Одисеята и Антигона — Б. И. Нищинскій, белетристката и поетесата О. И. Косачъ (Олена Пчілка), поетътъ и. И. Манжура, публициститѣ Остапъ Терлецкій и Михайлъ Павликъ, критикътъ и библиографътъ М. Ф. Костомаровъ и мнозина други.

Литературното украинско движение отъ 80-тѣ години се начева съ такава характерна и въ извѣстенъ смисълъ символическа фигура, като Б. Д. Гринченко (1863—1910 г.). Желѣзниятъ характеръ, упорната настойчивость, неизтощимата енергия, заедно съ едно крупно литературно дарование сж извели тоя селски учител на първо мѣсто въ литературния и общественъ животъ. Гринченко продължава дѣлото на своитѣ прѣдшественици и придава на тѣхнитѣ домогвания характера на непрѣклоненъ дългъ. Стиховетѣ на Гринченко, сж или печални картини на сжществующето («Сумні картини»), или рисуватъ свѣтлия миръ на онова, което трѣбва да бжде («До праці»). Въ своитѣ белетристични произведения той свежда на очна ставка хората отъ народа и прѣдставителитѣ на интелгенцията и ги кара не само да си кажатъ единъ другиму, истината въ очитѣ, но и да си подадатъ ръка за обща дѣйность (повѣститѣ „Соняшний промін“, „На распутті“, „Серед темної ночі“, „Під тихими вербами“). Фигуритѣ изъ срѣдата на зараждащата се селска интелгенция, очертани въ повѣс-

титѣ на Гринченко, сж били единъ видъ прѣдтечи на ония дѣйствителни хора, които сж изпъкнали по късно въ паметнитѣ години на селското движение и съ това, очевидно, се обяснява широката популярностъ на Гринченковитѣ повѣсти, особено въ народнитѣ кръгове. Слѣдва да бжде отбѣлѣзана отдѣлно, просвѣтителната дѣйностъ на Гринченко, който въ своитѣ публицистични работи („Листи з України наддніпрянської“, „Перед широкимъ свѣтомъ“ и др.), рѣзко възстава противъ дѣленieto на литературата — на интеллигентска и народна, като се изказва изобщо за разпространяването между народа на всички произведения отъ свѣтовната литература. Съобразно съ това, просвѣтителната дѣйностъ на Гринченко (основаното отъ него издателство »Присвіта« въ Киевѣ) е имала за цѣль да се дадатъ, нѣ достъпна на народа форма, всички придобивки на човѣшката култура. Д. В. Марковичъ (род. 1848 г.), авторъ на прѣкрасни разкази, повечето отъ живота на степната Украина, се спира най главно върху пробуждането на човѣшката искра въ хора, чийто животъ, напротивъ, е спосбствувалъ за загасването ѝ («Пан з Буджака», »Два платочки«, »На вовчому хуторі«, »Шматок« и др.), върху невъзможността да се служи на два Бога («Весна»), върху идеалистичното разбиране на задълженията по отношение народа. Наталія Кобринська (род. 1855 год.) е най даровитата прѣдставителка на женското движение въ Галиция и е дала нѣколко ярки очерка на тая тема («Ядзя і Катруся»). Най добриятъ очеркъ на Кобилянска »Виборець«, ни рисува събуждането на политическата съзнателностъ срѣди селското население Между цѣла редица повече или по-малко талантиливи битови писатели (Чайковски,

Цеглински, Макавей, В. Потапенко, Яворницки, авторът на исторически разкази Левицки, Л. Кащенко и др.), изпъкватъ галичанитѣ Степанъ Ковалевъ (род. 1848 г.) и Тимофей Бордулякъ (род. 186 г.) — първиятъ съ своитѣ разкази отъ галицката Калифорния — петролопроизводителния Бориславски окръгъ, вториятъ съ прѣкраснитѣ, проникнати съ искрена поезия картинки на селския земледѣлчески трудъ

Стихотворната поезия отъ осемдесетитѣ години е имала тоже нѣколко крупни прѣдставители. П. А. Грабовскій (1864—1902 г.), поетъ-гражданинъ, отъснати на младини отъ родния край, е намѣрилъ въ сибирскитѣ гори и въ леденитѣ пустини на Якутския край своето украинско самосъзнание. Неговата сурова вскетична муза, съзнателно отстранява отъ себе си чисто естетическитѣ радости, като възпѣва прѣимуществено ония „невѣдоми работници“, които сж положили живота си »за други своя«. Голѣма сила на чувството иматъ затворническитѣ пѣсни на Грабовски, проникнати съ тѣга по далечното отечество. В. И. Самійлєнко (род. 1864 год), е спокойна, уравновѣсена натура, съ мирогледа на древенъ еллинъ, съ наклонностъ къмъ философски рефлексии, която най вече ненавижда дребнявата ежедневностъ и тѣсногрудото филистерство, чиито идеали дори се произвеждатъ, ако е възможно »по фабриченъ начинъ«. Поетътъ си служи съ жилото на остроумната сатира противъ проявленията на редовния, прибранъ животъ и на златната срѣдина, като бичува въ особеностъ специалнитѣ недостатъци на украинското общество („На печі“, „Патріотична праця“) и общеполитическитѣ условия на руската дѣйствителностъ („Ельдорадо“ и др.). Украинската пое-

зия е имала въ лицето на Л. П. Косачъ-Квитка (1872 – 1913 г.), по извѣстна подъ псевдонима Леся Украинка, единъ извънредно интеллигентенъ и чувствителенъ поетъ. Въ пѣснитѣ на Леся Украинка се очертава ясно душата на съврѣмения интеллигентъ, съ неговитѣ горди пориви и малки дѣла. Ний виждаме у нея истински „муки слова“, които се раждатъ отъ ясното разбиране на цѣлата свѣтловна несправедливостъ, частно въ руската дѣйствителностъ и отъ съзнанието, че Йерихонскитѣ стѣни не падатъ вече отъ възгласи и тржбни звуци, че е необходима една активностъ, на каквато е неспособно поколѣнието на »паралитицитѣ съ блѣстящи очи«. Може би Леся Украинка се отдалечава тѣй често въ глѣбината на вѣковетѣ, именно за да избѣга отъ горчивата и гнусна дѣйствителностъ. Ала да избѣга човѣкъ отъ себе си е невъзможно: и въ класическитѣ и въ неактуалнитѣ сюжети, поетесата остава сѣ тѣй твърдѣ много човѣкъ на своето врѣме и сжщитѣ въпроси на човѣшкото сжществуване я прѣслѣдватъ и срѣдъ суровата простота на библейскитѣ отношения и въ романтичното срѣдновековие и въ дебритѣ на Новия свѣтъ и срѣдъ горитѣ и блатата на Волиния. Оригинални сж, разработенитѣ до съвършенство, изящни поеми въ драматическа форма на Леся Украинка (»Одержима«, »В дому работи, в краіні неволі«, „Три хвилини“) извънредно интересни сж, и то не само отъ художествена страна, тия стихотворни драми отъ послѣдния творчески периодъ на поетесата и най много ония, посвѣтени на непримиримитѣ конфликти на природата и стремижитѣ, които сж еднакво силни и въ началото на цивилизацията и при най висшия ѝ разцвѣтъ. Писателката при описаніето на подобни

конфликти се спира най охотно върху сблъскванията на двата мирогледа, които сж царували на границата, между езическия и християнския свѣтъ («В катакомба», «Адвокат Мъркіян», «Оргія»). Наредъ съ огромно художествено проникване въ дълбочината на миналото, самото третиране на подобни сблъсквания показва голѣмата оригиналностъ въ мислитѣ на писателката, умѣнието ѝ да разгатне сжщността на конфликтитѣ и да имъ даде стройна основа и логическо развитие. Отъ тая страна заслужава да се обърне внимание, какъ Леся Украинка третира мировитѣ сюжети, какъ характеризира напр. Донъ Жуана Каминий господарь*), комуто е знаела да даде съвършено оригинално тълкувание, като е вникнала въ сжщността на Донъ Жуановата сждба, въ природата му и нейнитѣ конфликти. Наредъ съ Леся Украинка, стои, като характеренъ синъ на вѣка, А. Е. Крымскій (род. 1871 г.), писателъ съ разнообразенъ талантъ, тънакъ лирикъ, който вѣчно дири и разсждава и носи въ душата си нѣкаква вѣчно отворена рана на осамотение и съмнѣния. Въ противоположностъ на Леся Украинка, която намира въ себе си думи на най силенъ гнѣвъ и мжжественъ протестъ, поезията на Крымскі е пълна само съ субективна тжга по недостижимия идеалъ и съ онова пантеистично настроение, което тѣй прилѣга на ориенталскитѣ му сюжети. Съ сжщия субективизъмъ сж проникнати и разказитѣ на Крымскі, («Андрій Лаговскій» и др.), въ които той взима героитѣ си присърдце и прѣживѣва чувствата имъ, като свои собствени. Оригинално е дарованието на Дніпрова Чайка (псевдонимъ), проявено въ нейнитѣ «Морски пейзажи» и други поезии въ проза. Природата въ тѣхъ се изобразява, като живо, разумно

сщество, което не играе съ бездушни бои и форми, а съ тънки усѣти и чувства.

Безъ да се спирамъ върху другитѣ писатели отъ това врѣме, като Л. М. Старицкая, М. А. Славинскій и др., ще отбѣлѣжа тукъ, че вече първото десетилѣтие на единъ, безпримѣренъ въ човѣшката история, гнетъ надъ живото слово е показалъ пълната му несъстоятелность. Новитѣ мотиви и форми, въведени въ украинската литература отъ писателитѣ, изпъкнали още при господството на акта отъ 1876 г., най добръ сж доказали, колко напразни сж били надеждитѣ на авторитѣ и вдъхновителитѣ му. Послѣдующитѣ години още повече показватъ, колко безсилно е грубото насилие въ борбата съ една мощно възйета литература.

VIII.

Послѣдното десетилѣтие на XIX в. и началото на новото столѣтие сж се манифестирали съ подема на общественя животъ въ Украина и въ зависимостъ отъ това, съ оживление въ литературата. Къмъ сщцото врѣме сж зекрѣпнали и връзкитѣ съ Галиция, тъй като по рано украинцитѣ сж били принудени да отправятъ почти цѣлата си литературна продукция отвъдъ границата. А между това и борбата на галицкитѣ украинци за национално равноправие е наченала да принася плодове и отразена върху общественя животъ, му е придала по живъ темпъ. Дѣйността на радикалната партия, несполучливия опитъ да се съгласятъ извѣстни части на украинското об-

щество съ полското правителство (новата ера) въ Галиция и послѣдствията отъ тия събития: прѣ-
 групирането на общественитѣ сили, оживлението
 на научната дѣйность въ прѣобразуваното прѣзъ
 1892 г. львовско »Наукове Товариство імени Шев-
 ченка“, разширяването на културно просвѣтител-
 ното движение, борбата за срѣдне и висше обра-
 зование, широката економическа работа, борбата
 за всеобщо избирателно право, — всичко това,
 въпрѣки плътнитѣ прѣгради, е прониквало и въ
 Украина и е прѣдизвикало съчувствени отзиви
 срѣдъ украинското общество. Участието на укра-
 инцитѣ въ литературния и общественъ животъ на
 Галиция се разширява и заедно съ това се разши-
 рява и въ Украина кржгътъ на национално-съзна-
 телното общество, който охваща младежъта и
 долнитѣ пластове на народа и си пробива прѣлѣзъ
 слѣдъ прѣлѣзъ въ запрѣтителната система на рус-
 кото правителство. Откриването на паметника на
 Котляревски въ Полтава, прѣзъ 1903 год., е дало
 възможность да се прѣброятъ дѣйствителнитѣ сили
 на съзнателното украинство и това прѣброявание
 въ никой случай не е могло да даде поводъ за
 песимистични заключения. Отъ друга страна и об-
 щоруското движение отъ 1904—1905 г. е повлияло
 върху украинцитѣ, които сж получили за пръвъ
 пжть възможность да заявятъ публично своитѣ ис-
 кания. Отъ края на 1905 г. най сетнѣ се появява
 въ Русия и украинска преса, въ Държавната Дума
 се образува украинска фракция, възникватъ про-
 свѣтителни учреждения («Просвіти»), усилва се, вече
 освободеното отъ стария гнетъ, книгоиздателство.
 Украинската публицистика получава поне извѣстна
 възможность да поставя и разрѣшава въпроситѣ
 на националния животъ. Украинскитѣ искания за-

звучават отъ трибуната на Думата. Всичко това наистина е произхождало въ една, може да се каже, прѣситена съ прѣчки атмосфера, благодарение на репресивната дѣйностъ на правителството и ожесточенитѣ атаки на всеруската реакция и на известна частъ отъ либералнитѣ обществени кръгове, но въ сравнение съ неотдавнашното минало вече самия фактъ, че е възможно да се говори и спори открито, е билъ голѣма придобивка. Украинството се е намирало вече върху широката арена на публичния животъ и гласътъ на литературата ѝ се е чувалъ не вече въ сподавенитѣ пространства на скривалищата, а прѣдъ лицето на широкитѣ народни кръгове.

Литературата, разбира се, първа е използвала тая промѣна въ националното положение. Ако тя и по-рано не е могла да се вмѣсти въ рамкитѣ на провинциализма, ако отъ врѣмето на Шевченко става смѣшно да се говори, че тя сжществува само за »домашно употребление«, то сега тя вече окончателно излиза на пѣтя на широкото развитие, разширява съдържанието си, усвоява новитѣ форми и си поставя всички въпроси, които животътъ възбужда, като запазва въ сжщо врѣме своя демократически народенъ характеръ. Не е чудно, че нейната непрѣстанно растѣща популярностъ и влияние съставятъ такава характерна черта на врѣмето, щото дори враговетѣ на украинското движение сж принудени да признаятъ горнитѣ факти. Естествено е че вслѣдствие всичко изложено до сега, интересътъ къмъ украинската литература се усилива и въ общественитѣ кръгове на другитѣ народи, като се изразява въ желанието имъ да се опознаятъ съ нея, чрѣзъ систематически обзори и прѣводи.

Централна фигура, изразителъ и духовенъ вождь на това врѣме е професоръ М. С. Грушевскій (род. 1856 г.). Роденъ въ руска Украина, възпитаникъ на Киевския универзитетъ, той работи практически, отначало въ Галиция, като професоръ на Львовския универзитетъ и прѣдседателъ на украинското „Наукове Товариство имени Шевченка“. Това обстоятелство е дало на проф. Грушевски не само едно подробно опознаване на жизненитѣ условия и въ двѣтѣ части на Украина, но е вдъхнало въ него идеята за тѣсното единство на всички части на украинската земя, идеята на „всеукраинството“ или „украинския универсализъмъ“. Вече историческитѣ му работи, особено многотомната „Исторія України – Русі“ и популярнитѣ му очерци (и на руски езикъ), сж служили на тая идея, като сж разглеждали миналото на всички украински земи и участието на всѣка отъ тѣхъ въ общата работа на националното строителство и възрѣждане. Тая идея изпъква още по релефно въ публицистичната дѣйность на Грушевски (въ статиитѣ му въ „Літературно Науковий Вістник“, прѣпечатани отдѣлно въ сборницитѣ „З біжучої хвилі“, „На українські теми“, „Наша політика“ и др. и статията му на руски езикъ „Освобожденіе Россіи и українскій вопросъ“). Грушевски поставя въпроситѣ на съврѣменността винаги отъ украинско гледище, но заедно съ това възъ основа на оня широкъ мирогледъ, който му даватъ неговата специалность, всестранната образованость и демократичния образъ на мислитѣ му. „Украинцитѣ трѣба да станатъ нація, ако не щатъ да останатъ парии срѣдъ народноститѣ“, къмъ тая теза се свежда съдържанието на публицистичнитѣ работи на Грушевски, които се отличаватъ съ широка поста-

новка на третиранитѣ въпроси и съ живо изложение. Грушевски е отдаденъ всецѣло на тоя процесъ, който иска да направи нация отъ украинцитѣ и като централна фигура въ него, той прѣдставлява постоянна прицѣлна точка на злобни нападки, отъ страна на оная частъ руски черносотенци, които сж се специализирали по украинския въпросъ. Въ сжщиятъ смисълъ за едно послѣдователно поставяне на украинския националенъ въпросъ въ демократично освѣтление, за опрѣдѣляне задачитѣ и обема на украинското движение и литература, за оцѣнка на текуцитѣ ѝ придобивки, дѣйствиува и съврѣмената украинска публицистика и критика, въ която сж изпъкнали много талантиливи сили (О. Бѣлоусенко, А. С. Грушевский, Н. Н. Доманицкий † 1910 г., Д. Донцовъ, Д. И. Дорошенко, М. Евшанъ, В. Левинский, М. Лозинский, Ф. П. Матушевский, А. В. Никовский, В. Панейко, С. В. Петлюра, В. О. Писнячевский, В. К. Прокоповичъ П. Стебницький). Възникналата къмъ края на 1905 г. украинска преса въ Русия (особено вѣстницитѣ „Грамадська Дума“ и „Рада“, списанията »Нова Грамада« и »Литературно Науковий Вістник«), която, уви, не доживѣ и до десетъ годишния си юбилей и изпита пълень разгромъ въ края на 1914 г. е способствувала много за появяването на нови работници, за разработката и кристализирането на украинската литературна и обществена мисълъ.

Редицата художествени сили отъ тоя послѣденъ периодъ на украинската литература се начева съ М. М. Коцюбинскій (1864 1913 г.), чиято литературна еволюция е характерна, може би, за цѣлата украинска литература на това врѣме. Наченалъ литературната си дѣйность съ разкази и повѣсти въ духа на господстващето къмъ 1890 г.

народничество и реализъм („Ціповязь“, „На віру“, „Для загального добра“), прѣминалъ сетнѣ прѣзъ достъ непродължителна фаза подражателность на френската литература („Поединок“) Коцюбински, едва въ началото на деветдесетитѣ години, намира себе си въ художествения импресионизъм. Коцюбински е прѣди всичко художникъ, който сѣвга и всждѣ дири прѣкрасното, жадно всмуква »като латеряль« всички мимолѣтни впечатления и създава отъ тѣхъ пластически картини. Него не го интересува толкова бита, колкото настроеніята. Споредъ настроеніето се мѣнява за него и природата, която той въ произведенията си знае тънко да цѣни и рисува. Самиятъ авторъ нарича нѣ кои отъ тѣхъ произведения »акварели« и тѣ, съ старателната си обработка, прозрачната рисунка и нѣжната блѣдостъ на тоноветѣ, наистина напомнятъ акварел. Но като истински художникъ, Коцюбински не е затваря въ рамкитѣ на чистото искусство. Като художественъ тълксвникъ на живо-ва, той отражава неговитѣ промѣни, или по добрѣ настроеніята му. Ето защо въ произведенията му сж се отразили и социалнитѣ движения отъ началото на тоя вѣкъ («Intermezzo») и събитіята отъ периода на бурята и натиска («Невѣдомий», «Він іде», «Fata Morgana», «Сміх» и др.) и постоянното загасване и опошляване на освободителнитѣ лозунги («Дебют») и бората съ тоя процесъ на опошление („Сон“) и новия периодъ на подемъ, слѣдъ врѣмената умора. Коцюбински не понася органически, нито застой, ни поцѣлость и като героитѣ си, чувствува »потрѣбность« отново да придобива веднажъ придобитото. Ето защо всичкитѣ му произведения, дори начертанитѣ съ вече гаснѣща ржка, иматъ тѣй свѣжираски и настроения,

До Коцюбински се приближава съ своята тжга по прѣкрасното, съ мекия си лиризмъ и съ зерцателноетъ Н. Ф. Чернявскій (род 1867 г.), чиито стихотворения сж пълни съ блазнѣща искреностъ и съ стремежъ къмъ възвишеното. («Зорі»). Като пѣвецъ на малкитѣ хора се явява М Ф Левицкій (род. 1866 г.), който освѣтлява своитѣ дребни герои и героини съ лжчитѣ на сво:образенъ хуморъ и хуманностъ. Разказитѣ и драматическитѣ произведения на Л. А. Яновска: (род, 1861 г.) дирятъ смисъла на живота и се занимаватъ съ проблемитѣ на човѣшкото щастие. Тѣ сж повечето проникнати съ бодро настроение и съ желание да „произвеждатъ безпокойствъ“ срѣдъ мирно наредения животъ. Реалистичнитѣ разкази на Грицько Григоренко (псевдонимъ) за „нашитѣ хора отъ село“ сж надѣхани съ мрачно настрoение. Отдавна въ литературата ъ се е появявала такава безпощадна истина съвършено лишена отъ свѣтли тонове, цѣла покрѣта съ сѣнки. В. Н. Леонтовичъ (род. 1866 г.) се занимава прѣимуществено съ живота на социалнитѣ колективности и съ масовитѣ движеня („Солдатскій розрух“, „Пани і люде“, „Старі нове“), като се спира върху еже дневнитѣ случѣ, бита на сивитѣ обикновени хора. Василь Стефаникъ (род. прѣзъ 1871 г.) е сравнитѣ миниятюристъ, който е довелъ до рртоузностъ тая форма на разказа. Стефаникъ е реалистъ, но неговия реализъмъ не прилича на реализма на по старитѣ писатели. Просто, спсoйно, безъ всѣка афектация и излишни думи писателътъ разправя лаконически за такива събгня, които каратъ читателътъ прѣко всля да стрѣпва. Една-двѣ чертички

мислещията линия и пълната картина на някаква черна бездна е готова (сборниците разкази: »Синя книжечка«, »Калиний хрест«, »Оповідання« »Дорога« и др.). И въпреки всичката си реалност тая картина добива, въ изображението на автора ни, символически смисъл, който дава да се долови скритото значение на външните събития. Такъвъ е напр. разказътъ »Кленові листки«, дѣто понесенитѣ отъ вѣтъра кленови листья, за които пѣе съ трепетни устни умирающата майка, сж като прѣдвѣстие на оная сждба, която очаква осиротѣлитѣ дѣца. Задъ привидното безстрашие на Стефаникъ се крие гореща любовъ къмъ народа, която е позволила на тоя оригиналенъ художникъ да забѣлѣжи върху лицето на селяка »великата пѣсень на болката« и да я изрази въ горещи картини на народната скръбъ. Оригиналната маниера на Стефаникъ му е създавала редица послѣдователи, срѣди които особено изпѣкватъ рано замлъкналия Ив. Семанюкъ и особено Л. Мартовичъ (1871—1916 г.), който се е провилъ съ редица ярки сатирически очерци отъ живота на селото и отъ сферата на националните отношения въ Галиция (»Нечитальник« и др.). Голѣма дарба проявява въ произведенията си В. К. Винниченко (род. 1880 г.) чиито разкази и романи сж колоритни, сочни, но съ извѣстенъ примѣсъ на оновз, което Михайловски е опрѣдѣлилъ, като »жестокость на таланта«. Прѣзъ първия си периодъ Винниченко особено се е занимавалъ съ изображаването на социалните контрасти (»Контрасти«, »Краса і сила« »Голота« и др.) които по късно заематъ такова мѣсто въ съзнанието на писателя, щото цѣлиятъ животъ му се струва постояненъ контрастъ, срѣдъ чиито непрѣстанны прояви безо-

мощно се мѣта човѣчеството. Винниченко дири изходъ отъ него въ нови форми на жизненитѣ отнoшения, въ прѣоцѣнка на цѣнноститѣ въ създаване на новообоснованъ моралъ (вж. редицата му драматически произведения и повѣсти, отъ вида на драмата »Щаблі життя« и повѣстѣта „Чесность з собою“) Колкото писателѣтъ се улича отъ тия задачи, толкова расте и тенденциозността на произведенията му. Писателѣтъ нагажда твърдѣ явно тѣхното развитие, къмъ поставената отъ по рано цѣль, твърдѣ много си поставя дидактически задачи и съ това ослабява и понижава значително художественостѣта на своитѣ образи, които сж ивалко убѣдителни, тъкмо въ оная частъ, ꙗко на която самиятъ авторъ придава най голѣмо значение. Но тамъ дѣто художникѣтъ наддѣлява надъ моралиста, Винниченко смогва да създаде рѣдки по сила, издрѣжливостъ и сурова пластика, образи (разказитѣ: „Раб краси“. „Хто ворог“, „Темна сила“, „Честь“ и др.). Проститѣ и непретенциозни разкази на А. Е. Тесленко (1882 - 1911 г.) издадени въ сборника „З книги життя“, рисуватъ истинския животъ на украинското село отъ най ново врѣме. Селянинѣ по произходъ и по образа на мисленето си, Тесленко е запазилъ и оная неподражаема форма на народния разказъ, оная ароматенъ езикъ, който е съвършено чуждъ на всѣка искусственость, но е при това доста гѣвкавъ, за да прѣдаде всички нюанси на сложнитѣ прѣживѣлици. Единѣ силенъ талантъ е и младиятъ писателъ С. Васильченко (псевдонимъ) който е обърналъ вниманието на читателитѣ още съ първитѣ си скици. Простата композиция, заразителниятъ хуморъ, прѣкрасниятъ езикъ на Васильченко даватъ надежда, че той ще напише

още редица други произведения, достойни за сполучливото начало.

Вече прѣзъ 90-тѣ години се появяватъ на украинска почва първитѣ опити на литературенъ модернизъмъ. Тѣхното отечество е била Галиция, гдѣто първенъ сж се отекнали тия течения, очевидно проникнали отъ нѣмската и полска литература. Условиата за развитието на модернизъма въ Украинската литература сж били доста неблагоприятни, както поради липсага на подходяща, литературно прѣситена и съ изисканъ вкусъ, публика, тѣй и вслѣдствие традиционнитѣ особености на украинската литература, въ която струята на реализъма и демократизъма сж още силни и дѣто е запазена оная простота и безискуственостъ на формитѣ, тѣй неблагоприятна за развитието на модернитѣ течения. Но сѣ пакъ тия течения иматъ вече свои прѣдставители, на чело на които слѣдва да се постави даровитата символическа Ольга Кобилянска (род 1864 г.). Възпитана отъ произведенията на Ницше, тя е подпаднала подъ силното му влияние и въ своитѣ произведения обикновено противопоставя „тълпата“ на „аристократитѣ на духа“, надарени съ всевъзможни свѣрхчовѣшки качества и съвършенства („Людина“, „Царівна“ и др.). Друга черта на творчеството на Кобилянска е естетизъмътъ на героитѣ ѝ, който достига до тамъ, щото красотата за тѣхъ се явява като нѣкаква универсална панацея, на която се подчинява цѣлиятъ свѣтъ и въ която, споредъ думитѣ на Кобилянска, „биха потънали и цѣнноститѣ и съврѣмения моралъ и прѣвититѣ гърбове и сълзитѣ на мжката и самата мжка“ („Мати Божа“, „Покора“, „Жебрачка“, „Поети“ и др.). Много по високо отъ тая съмнителна тенден-

ция въ произведенията на Кобилянска, стоятъ нейнитѣ образи на природата, въ които се вижда наистина майсторска рѣка на художникъ. особено, когато се рисува дѣвствена, непокѣтната отъ човѣшка рѣка природа. („Битва“, „Природа“, „Некултура“). Хубави сж сжщо и психологически-екскурси на Кобилянска, въ които обичнитѣ ѝ тенденции отстъпватъ на вторъ планъ. Къмъ групата на Кобилянска принадлежатъ отъ една страна немногото воинствующи символисти (най-талантливиятъ отъ тѣхъ е М. Яцковъ който се колебае между крайноститѣ на символизъма и натурализъма, както и И. Хоткевичъ и Ив. Липа), съ гѣхнитѣ вѣчни протести противъ тѣлпата, съ утрираното имъ прѣклонение прѣдъ „красотата“ и „свѣрхчовѣцитѣ“, отъ друга страна чиститѣ естети, сръдъ които изпѣква Б. Липкѣй (род. 1872 год.) съ неговитѣ меланхолични есенни мотиви и особено М. К. Воронѣй (род. 1871 г.). Стихотворенията на тоя поетъ сж често безупрѣчни по форма, изящни и достигатъ до истинска виртуозностъ и музика на извънредно богатия и разнообразенъ стихъ. Напоследѣкъ въ сжщата посока работи и И. Г. Филянскѣй, който съединява изтънеността на формата съ меко меланхолично настроение. Къмъ тия поети може да се причисли и даровитиятъ Г. А. Чупринка (род. 1879 год.) виртуозъ на звука, но наклоненъ къмъ известна бравурностъ на тона и декламаторски излишества.

Най-добрятъ прѣдставителъ на онова, което напоследѣкъ е достигнала украинската поезия, е безспорно О. Олесъ (псевдонимъ), който съединява въ стихотворенията си мъжествената сила на израза и сериозността на съдържанието, съ музикалността на формата и дълбочината на чувството.

Олесъ, който се е проявил въ надвечерието на движението отъ 1905 г. вече въ първитѣ си произведения е билъ пѣвецъ на гнѣва и на порива къмъ възраждане, въ които е виждалъ не само могща сила, но и дълбока красота.

Яка краса — відродження країни,
 Ще рік, ще день назад тут чувся плач рабів,
 Мовчали десь святі, під попелом руїни,
 І джурно дзвін по мертвому гудів.
 Коли відкільсь взялася міц шалена,
 Як буря, все живе схопила, проняла,—
 І ось дивись: в руках замаяли знамена
 І гимн побід співа невільна сторона.*)

Но заедно съ понижаването на общественото настроение, мѣни се и тонътъ на Олесевата муза: посрѣдъ най силнитѣ обличения по адресъ на изгубилитѣ вѣра и отчаялитѣ се, отъ самия поетъ сѣ по често се откъсватъ тонове на отчаяние. Чисто лиричнитѣ мотиви заематъ въ поезията му, сѣ по голѣмо мѣсто като се размѣсватъ съ философски рефлексии и паралели („Що року“ и др.). Въ него сѣ по често се проявява художникътъ, заинтересуванъ отъ противорѣчията между висшата индивидуалностъ, охваната отъ неудовлетворени стремежи къмъ идеала и тълпата срѣдни хора, съ тѣхната умѣреностъ и акуратностъ, съ

---

*) Каква красота се крие въ възраждането на родния край. Прѣди година, прѣди день тукъ се чуваше плача на роби, — светинитѣ мълчеха нѣйдѣ подъ пепельта на рунитѣ и скрибнобучеше звѣнъ по мъртавци Но внезапно отнѣйдѣ се появи луда сила, охвана и прониза като буря всичко живо, и ето гледай: въ ржцѣтѣ се зарѣяха знамена и химнѣ на побѣдитѣ пѣе робската страна

подчинеността имъ на ежедневието, безъ искра на протестъ и свято недоволство («По дорозі в Казку»). То е сжщата проблема на „героитѣ“ и „тълпата“, но въ свѣжа и оригинална форма, безъ крайноститѣ на поменатитѣ по горѣ »аристократи на духа«.

Днешната украинскъ поезия и белетристика не се ограничава, разбира се, съ указанитѣ токущо имена. Къмъ тѣхъ биха могли да се прибавятъ имената на мнозина писатели, едни отъ които даватъ добри надѣжди, а други вече сж се показали като опитни и полезни работници на литературното поле (напр. Будякъ, М. Жукъ, Журба, Капельгородский, Карманский, Кильбачичъ, Комарова, Крушельницкий, Майорский, Пахаревский, Пачовский, Черкасенко, Щупатъ и др.). Съврѣмениятъ животъ, съ изискванията и въпроситѣ му, всестранно се отражава въ украинската литература и се удовлетворява, съ по голѣма или по малка пълнота, отъ нейнитѣ сжществующи сили.

Но въ дѣйността на всички тия сили, безъ разлика на направление и литературни възгледи, на таланти и способности, стои на първо мѣсто една идея: идеята за възраждането и развитието на родния народъ, неговото въздигане до положението на съзнателна масса, до висотата на гражданската и общочовѣшка култура. Това придава на украинската литература особени черти на висока гражданственостъ, които ѝ гарантиратъ известно влияние срѣдъ украинскитѣ маси. Тя е прѣдставяла, дори до послѣдне врѣме, единствения пѣтъ, по който е било възможно едно доближаване до украинския народъ, — вторъ по численостъ въ славянското семѣйство — и повеждането му по посока на общочовѣшкото движение и прѣус-

пѣване. И това нѣщо не бива да се забравя
тъкмо днесъ, когато, въ сжщностъ, човѣчеството
е застанало прѣдъ едно, забулено отъ завѣсата
на кървава мъгла, неизвѣстно бждеще, което крие
въ себе си най неочаквани възможности. Всѣка
дѣйствителна културна сила трѣба да се брои,
трѣба да бжде мобилизирана, всѣка отъ тѣхъ
трѣба да бжде употребена за онова дѣло, което
най вече ѝ подхожда. И каквото и да приказватъ
враговетѣ на украинското възраждане, украинството
съ доста широката му и разработена, а главно по
духъ свободна и демократична литература, прѣд-
ставя, освѣнъ една художествена цѣнностъ и
извѣстна обществена сила, съ опрѣдѣленъ кръгъ
влияние. И това влияние расте прѣдъ нашитѣ
очи .

СЪДЪРЖАНИЕ.

	Стр.
I. Кратъкъ уводъ. Сществува ли украинска литература? Периодитѣ въ развитието на украинската литература	7
II. Литературата на старата Русь	23
III. Епохата отъ съединението на Русь съ Литовското велико княжество, до Котляревски	36
IV. Украинската народна поезия.	52
V. Котляревски и неговитѣ послѣдователи. Квитка и украинската литература прѣзъ първата половина на XIX в.	70
VI. Шевченко, Кулишъ, Марко Вовчокъ, Федьковичъ	84
VII. Украинската литература прѣзъ втората половина на XIX в. Драгомановъ, Левицки, Франко, Гринченко, Кобринска, Леся Украинка	99
VIII. Послѣдното десетолѣтие на XIX в. и началото на двадесетия. Грушевски. Коцюбински, Стефаникъ, Винниченко. Модернизъмътъ въ украинската литература. Кобилянска, Олесь,	114

ЦЪНА 6.50 ЛЕВА